

OKO IZBORA 16

(Predsednički izbori 20. januara i 3. februara 2008. godine)

OKO IZBORA 16

– Predsednički izbori 20. januara i 3. februara 2008. godine –

Priradio:

Srećko Mihailović

Za izdavača:

Zoran Lučić

Urednik:

Srećko Mihailović

Lektor i korektor:

Anđelka Kovačević

Prelom, oblikovanje i štampa:

 BgDream Technologies

Tiraž: 500

Beograd, april 2008.

Štampanje ove knjige omogućili su:

ambasada Finske u Beogradu i ambasada Nemačke u Beogradu.

Projekat posmatranja predsedničkih izbora podrali su: *Nacionalni demokratski institut (NDI), Internacionalni republikanski institut (IRI), ambasada Nemačke, ambasada Finske, ambasada Kraljevine Danske, ambasada Kanade, The Balkan Trust for Democracy, The Olof Palme International Center/Sida.*

CENTAR ZA SLOBODNE IZBORE I DEMOKRATIJU (CeSID)

Resavska 94/V, 11000 Beograd

e-mail: cesid@cesid.org.yu

sajt: www.cesid.org

OKO IZBORA 16

(Predsednički izbori 20. januara i 3. februara 2008. godine)

S A D R Ž A J

Srećko Mihailović NA POČETKU ERE DUGOG BIRANJA, IZABRAN JE BORIS TADIĆ	5
Milan Jovanović PRESEDNIČKI IZBORI 20. JANUARA I 3. FEBRUARA 2008.	11
Marijana Simić NADGLEDANJE IZBORA	21
Nemanja Cocić ZAPAŽANJA O RADU REPUBLIČKE IZBORNE KOMISIJE	31
Ivo Čolović KAMPANJA ZA POVEĆANJE IZLAZNOSTI	41
Marija Durković ZAKONODAVNI OKVIR I IZBORNE PROCEDURE	49
Velimir Ćurgus Kazimir O UBEDLJIVOSTI REČI	59
Milan Jovanović PRESEDNIČKI IZBORI U SRBIJI OD 1990. DO 2008. GODINE	73

NA POČETKU ERE DUGOG BIRANJA, IZABRAN JE BORIS TADIĆ

- Predsednički izbori na početku 2008. godine -

Predsednički izbori u Srbiji raspisani su u vreme finalizacije dugotrajnih napora kosovskih Albanaca, koordiniranih s većim brojem velikih sila, za postizanje nezavisnosti. Paralelno s tim, Srbija je bila opterećena traljavim rezultatima u približavanju Evropskoj uniji. Iako ova dva procesa trajnije karakterišu srpsku političku scenu, nesumnjivo je da se svako propitivanje opredeljenja javnog mnjenja građana Srbije koristi za iskazivanje stranačkog stava prema ovim politički ključnim pitanjima, pogotovu onda kada jedno od tih pitanja ulazi u završnu fazu. I dok je ustavni referendum s kraja 2006. godine prividno prošao bez aktiviranja ove dve žarišne tačke srpske politike, jer je svim glavnim strankama prvenstveno bilo stalo da Ustav "prođe" (a on je mogao da "prođe" stranačke pretkvalifikacije samo uz ugradnju kosovske teme u ustavnu preambulu), predsednički izbori bili su prava prilika za eskalaciju pitanja za koja su stranke smatrale da su odlučujuća za budućnost Srbije – "*I Kosovo i Evropa*", odnosno "*Ili Kosovo ili Evropa*". Sociološki gledano, i ovoga puta svedoci smo kolonizatorskog karaktera naše političke klase, to jest njenog nastojanja da od glavnog političkog pitanja načini glavno društveno pitanje, čime se definitivno okončala okupacija civiliteta u Srbiji. Po svemu sudeći politička klasa uspela je u svom naumu – civilno društvo je zarobljeno!

Ovde je važno pomenuti barem jednu dimenziju pomenute kolonizatorske politike. Naime, ona uvek *implicite* govori i o nemoći političke klase da probleme razrešava u okviru svojih granica.

Politička klasa je prvo kreirala probleme, a potom je elita shvatila da ne može da preuzme odgovornost za njihovo razrešenje, pa ih je, ovako ili onako, prepustila građanima, odnosno izbornoj volji građana.

Prva decenija ovog milenijuma u Srbiji je protekla u znaku revitalizacije i/ili kreiranja *problema Kosova* i *problema Evrope*. Politička klasa prekinula je trend mirenja sa gubitkom Kosova na jednoj strani, a na drugoj počela da razvija snažni trend evroskepticizma. U prvom poslu učestvovala su sve političke stranke, uz vodeću ulogu Radikala, Srpskih demokrata i Socijalista. U drugom poslu došlo je do polarizacije političkih snaga, na jednoj strani bile su one snage koje su se identifikovale kao *čuvari srpske kolevke*, a na drugoj *traseri evropskog puta Srbije*: Demokratska stranka, G17 Plus, LDP...

U najvećem problemu ovde se našla Demokratska stranka – ona nije mogla građanima jasno da iskaže svoj stav prema *kosovskom problemu* (a građanima Srbije jedino su jasne manihejske ponude tipa crno-belo, dan-noć, raj-pakao), pa je pristajući na *uvezivanje problema Kosova* i *problema Evrope*, prišla složenijoj i

za mnoge birače nejasnoj formulaciji "*I Kosovo i Evropa*". Umesto da *snoviđenjima o Kosovu* suprotstavi *realni život građana*¹ koji su još suočeni sa problemom preživljavanja i/ili sa stabilizacijom svojih prihoda pa i života uopšte, Demokrate su svesno ili nehotice pristale na sučeljavanje *istorijskog sna o Kosovu i puta Srbije ka evropskim integracijama*.

Radikali su nasledni vlasnici formule desetogodišnje socijalističke vlasti (1990–2000): $N+S=V$ (Nacionalizam + Socijalizam = Vlast). Uvereni da se ne može vladati bez nacionalizma, niti da se mogu dobiti glasovi donje polovine društvene hijerarhije bez socijalizma, oni čekaju svojih najmanje četiri-pet godina vlasti. Formula koja je doskora bila uspešna u osvajanju vlasti ne može odjednom da zakaže, bez obzira na *plišanu revoluciju* iz 2000. godine. – Paradoksalno za mnoge, ali među relevantnim političkim strankama jedino se Radikali ne odriču sveta života, pa da parafraziram formulu Demokrata, prononsiraju politiku tipa "*I Život, i Kosovo*". To radikalsko možda blago ali zato veoma uporno protivljenje kolonizaciji života, uveren sam, ne može da omane kod njihovih *prirodnih* glasača, a svakako je dobar nauk i Demokratama i Srpskim demokratama.

Jedina ne-ideološka stranka među relevantnim strankama, Demokratska stranka Srbije dozu nacionalizma samerava potrebama borbe za vlast. Njihova jaka želja da ostanu na vlasti i nakon svih izbora biva dovedena u pitanje bilo jačanjem Demokrata bilo jačanjem Radikala; bilo koje od ovih jačanja čini Koštunicu nepotrebnim u sledećoj garnituri vlasti. Čim do vlasti mogu da stignu Radikali samo sa Socijalistima, a Demokrate samo sa G17 Plus, Srpske demokrate nisu više nikom potrebne (a bez vlasti nisu potrebni ni sami sebi). U tom kontekstu "*Koštuničina dilema*" Radikali ili Demokrate lažna je dilema (mada kada su oni u pitanju dileme nema, ima samo interesa). Koštunica nije Buridanov magarac i ni na kraj pameti mu nije da ostane raskrečen između jasala koje nudi Tadić, odnosno Nikolić. Reklo bi se, dakle, da Čeda Jovanović nije bio samo duhovit, već nadasve – precizan, kada je nedavno rekao da Vojislav Koštunica na ovim predsedničkim izborima ima dva predsednička kandidata – *i Tadića i Nikolića*.

Socijalisti su kao reka ponornica, njihovi se odjednom pojave među Radikalima. Nekada povezani sa Radikalima sistemom spojenih sudova, sada vide kako se njihov sud prazni, a onaj drugi puni. Suočeni sa sopstvenim nestajanjem morali su nekako da čuvaju ostatke identiteta, otuda su morali da imaju svog kandidata na predsedničkim izborima i da barem s vremena na vreme kažu koju oštru reč prema onima u čije se redove Socijalisti ulivaju.

Liberalno demokratska stranka jedina je *ne-politička stranka* među političkim strankama. *Skojevskim nastupom* u borbi za *svet života* stranka uspeva da okupi dovoljno pristalica za prelaz kroz izbornu cenzus-kapiju. Predsednička kandidatura

1 Da Demokrate ipak imaju veoma razvijenu svest o tome svedoče i ove reči Borisa Tadića izgovorene u Kragujevcu, 27. decembra 2007: "Naša politika je politika života, politika budućnosti. Zato nam je potreban mir i stabilnost, a samo ekonomski jaka Srbija može braniti svoje pravo na dostojanstvo, pravo na izvesnost." (navedeno prema Politici od 28.12.2007).

njihovog lidera bila je tek u funkciji potvrde autonomnog identiteta i distance ćerke-imele prema stranci-majci.

U ovakvoj konstelaciji političkih snaga došli su predsednički izbori. Demokrate i Boris Tadić su na tim izborima pobedili *na mišiće!* Ali, kao što je i sam Predsednik rekao, bilo je to samo prvo poluvreme utakmice, a upravo se nalazimo na početku drugog poluvremena, pred parlamentarnim izborima. A nema sumnje da smo, istovremeno, tek na početku ere dugog biranja između istorije i života, a stalno kroz vizuru pitanja: **Ako nam je srce na Kosovu, gde nam je razum?**

Predsednički izbori su otvorili novi niz pitanja koja će se još neko vreme a možda i duže provlačiti kroz izbornu tematiku. Neko od tih pitanja ćemo ovde pomenuti u najkraćim crtama.

Uloga nove odlučnosti Demokratske stranke u dobijanju izbora. U javnosti se moglo čuti mišljenje po kojem su Demokrate dobile predsedničke izbore zahvaljuju svojoj novoj odlučnosti. Naime, jedan broj članova i simpatizera Demokratske stranke konstantno spočitava svom vođstvu neodlučnost i popustljivost pre svega prema Srpskim demokratama i Vojislavu Koštunici. Bilo da se iza toga nalaze razlozi koji zaista govore o popustljivosti, bilo da je tu reč o velikom nerazumevanju karaktera višestranačkog sistema i načina njegovog funkcionisanja, nerazumevanju pojma i prakse kohabitacije, pojma i prakse kompromisa, pojma i prakse tolerancije, ovaj u osnovi *demokratski radikalizam* doveo je do odlivanja pristalica ove stranke i faktički do formiranja LDP. U tom kontekstu smatra se da je odlučnost DS pri zakazivanju predsedničkih izbora, bez dogovora sa DSS, zaustavio proces odlivanja *radikalnih demokrata* čime se doprinelo izornoj pobedi Borisa Tadića. Ovome treba dodati i to da je doživljaj/percepcija popustljivosti isto toliko činjenica kao stvarni uvid u ne/postojanje popustljivosti. Dakle, bitno je kako se kod pristalica DS doživljava njen apolitika, kao popustljiva ili kao odlučna, bez obzira kakva je stvarno ta politika!

Očekivanje barem malog rasula u Srpskoj radikalnoj stranci. Javile su se po političkim kuloarima, a i kod pojedinih "analitičara" tvrdnje o mogućnosti rasula kod Radikala. Odliv aktivista i bivših opštinskih funkcionera Radikalne stranke, uglavnom po beogradskim opštinama, kao i nova autonomija radikalske gradonačelnice Nvog Sada, pokazao je da Radikali kao i druge veće stranke nisu imuni prema flotantnim aktivistima i funkcionerima. Međutim, niti ove pojave, niti izvesno posebno vezivanje pristalica ove stranke za Šešelja odnosno Nikolića, odnosno Vučića – pokazalo se i na predsedničkim izborima, nije ni iole snažnije uzdrimalo ovu stranku.

Pacifikacija Radikala. Pacifikacija Radikala je u ovim predsedničkim izborima uzela novi zamah. Masovno smo obeđivani da je to stranka kao i svaka druga stranka ili barem u to da je svejedno ko će biti na vlasti pošto niko neće voditi neku drugačiju politiku od ove koja se sada vodi (!?!). I analitičari koji sami sebe proglašavaju za objektivne tvrde, skupa sa radikalnim liderima, kako Radikali nikada nisu bili na vlasti, ili ako su bili, da u vladajućoj koaliciji nisu imali glavnu reč (a zašto su onda u njoj ostajali – sve do kraja!). – I više je nego zanimljivo gledati prestrojavanje medija i sve blagonaklonije odnos prema Radikalima i onih koji do juče nisu mogli da ih smisle. "Analitičari" već počinju da se utrkuju u novom dodvoravanju! – Tadićeva pobjeda im je malo usporila trk, ali ne i cilj ka kojem trče!

Velika izlaznost kao iznenađenje. Od nekih analitičara i istraživača očekivana niska izlaznost kao da je za jedne bila u funkciji protesta zbog zakazivanja predsedničkih izbora u vreme koje ne odgovara njihovim ljubimcima, a za druge upozorenje ljubimcima da porade na većoj izlaznosti; s treće strane, najmanje je bilo onih koji su objektivnom analizom došli do očekivanja velike izlaznosti! Sve u svemu, iz nekih svojih razloga "analitičari" i većina istraživača očekivali su nisku izlaznost i visoku apstinenciju ("Znam da će izborni štabovi sve učiniti da se ovo stanje promeni, ali više nego očigledan je nizak nivo izbornog entuzijazma u Srbiji.") To ne samo da se nije desilo, već se desilo obratno. A onda smo mogli da gledamo takmičenje analitičara i istraživača kako se u saradnji sa *prijateljskim novinarima* takmiče u *pranju ruku*, uz neverovatna obrazloženja pogrešne procene, poput onog "Pa svi su pogrešili". Naravno, nisu svi pogrešili ili tačnije, bilo je istraživača sa malom greškom koja se u društvenim naukama toleriše.

Ponovo se za lošu vest optužuje glasnik koji donosi vest. Već nekoliko godina se rezultati javnomnjenjskih istraživanja u javnosti i kod onih koji su i sami predmet istraživanja, prihvataju relativno tolerantno i uz dozu znatnog razumevanja. Naravno, tu je jedan broj javnih ljudi koji se sa nipodaštavanjem odnose prema rezultatima javnomnjenjskih istraživanja, pre svega zbog toga što sebe ne nalaze na mestu na kojem oni sebe vide. Ovima se ovoga puta pridružio i LDP isticanjem pristranosti CESID-ovih istraživača.

LDP optužio Cesid za manipulaciju

BEOGRAD, 15. januara (Tanjug) – Liberalno-demokratska partija optužila je medije da su današnjim objavljivanjem Cesidovog ispitivanja javnog mnjenja pristali na direktnu manipulaciju izbornih štabova nekih predsedničkih kandidata koji pokušavaju da smanje izborni rezultat predsedničkog kandidata LDP-a Čedomira Jovanovića.

"Objavljivanjem tzv. istraživanja Cesida od 15. januara mediji su pristali na direktnu manipulaciju izbornih štabova nekih predsedničkih kandidata koji zloupotrebom i objavljivanjem lažnih brojeva pokušavaju da pomognu svojim kandidatima, a pre svega da utiču na biračko telo i smanje izborni rezultat predsedničkog kandidata LDP-a Čedomira Jovanovića", saopštio je LDP.

Biro za komunikacije ove partije ističe da je, "po Cesidu, Ilićevih 4 odsto od biračkog tela između 200 i 400 hiljada, Jovanovićevih 3 odsto između 150 i 250 hiljada. Što znači da Cesidov 1 odsto može biti i 250 hiljada glasova".

LDP zahteva "od svih medija javno izvinjenje građanima koji su ovakvom zloupotrebom mogli da budu dovedeni u zabludu", a od Republičke radiodifuzne agencije traži da se javno oglasi i jasno kaže da su podaci netačni, nekompletni i falsifikovani", što se vidi i upoređivanjem procenata i broja glasova koji nisu ni u kakvoj korelaciji.

Definitivno izmeštanje manipulacije iz izbornog procesa u predizbornu kampanju. Ovi izbori su potvrdili ono što je već postalo jasno na parlamentarnim izborima početkom 2007. godine. Manipulacija je definitivno izbačena iz izbornog procesa. Minimalna su i gotovo zanemarljiva odstupanja od poštene i fer izborne procedure. Narušavanja te procedure ne nalazi ni CESID-ovi a ni međunarodni posmatrači. Kršenje pravila, nejednake mogućnosti za fer i poštenu kampanju, zamajavanje potencijalnih birača i sve druge neregularnosti, danas u Srbiji pre svega nalazimo u predizbornim kampanjama. Sredstva neophodna za evidenciju i utvrđivanje tih neregularnosti Cesid (a ni ostale nevladine organizacije koje se ovako ili onako bave izborima) ne može da nađe.

Šta nam pokazuju predsednički izbori? Rezultati predsedničkih izbora početkom 2008. godine, pokazuju:

(1) nastavak trenda politizacije građana koji se zapaža još od vremena ustavnog referenduma, a koji je dodatno podstaknut stalnim držanjem u žiži javnosti teme Kosova i teme Evrope;

(2) nastavak trenda raspolučujuće polarizacije političke i stranačke scene;

(3) fenomen poboljšanja političke i socijalne klime (rast socijalnih raspoloženja pozitivne energije, percepcija izvesnog poboljšanja kvaliteta života, rast socijalnog optimizma);

(4) svest o raskršću na kojem se našla Srbija danas i o dva puta koja na različit način određuju budućnost zemlje – ili će se definitivno raskrstiti sa pseudosocijalizmom i okrenuti ka modernom građanskom društvu i Evropi, ili će sve biti kao nekada!

U ovom *Oku izbora* nalaze se tekstovi Marijane Simić o monitoringu izbora, Nemanje Cocića o radu Republičke izbrne komisije, Iva Čolovića o kampanjama za veću izlaznost i Marije Durković o zakonodavnom okviru i izbornim procedurama, dok Velimir Čurguz komentariše komentare na temu predsedničkih izbora, a profesor Milan Jovanović u opsežnom radu daje sistematski pregled svih dosadašnjih predsedničkih izbora u Srbiji.

Milan Jovanović

PREDSEDNIČKI IZBORI 20. JANUARA I 3. FEBRUARA 2008.¹

- "slab" ili "jak" predsednik -

Usvajanjem novog Ustava Republike Srbije Ustavnim zakonom propisano je da će se organizovati izbori na svim nivoima tako da je predsednik Narodne skupštine Oliver Dulić, svojom odlukom 12. decembra 2007. raspisao devete po redu izbore za predsednika Republike Srbije.

1. Politički okvir

Izborom B. Tadića za predsednika Republike nije samo kompletirana institucionalna struktura izvršne vlasti nego je izmenjena konstelacija u odnosu dva dela bicefalne egzekutive. Prekinuto je četvorogodišnje pasiviziranje i minimiziranje institucije predsednika Republike. Novoizabrani predsednik Republike zadržao je funkciju predsednika Demokratske stranke koja je bila opozicija aktuelnoj Vladi V. Koštunice. Poraz vladinog kandidata na predsedničkim izborima, spekulacije da li će zbog toga pasti Vlada ili će Demokratska stranka ući u Vladu, karakterisali su atmosferu nepoverenja i očekivanja pojačanih konflikata. Suprotno prognozama i podsticanjima rigidnih krila u dva partijska tabora uspostavljen je odnos funkcionalne saradnje dve grane izvršne vlasti u granicama ustavnih nadležnosti – neki vid kohabitacije na srpski način. B. Tadić je uneo dinamičnost u vršenje predsedničke funkcije – što se ogledalo stalnim prisustvom u javnosti, intenziviranjem aktivnosti na spoljnopolitičkom planu, aktivnim odnosom u korišćenju prava suspenzivnog veta u procesu proglašavanja zakona, organizovanjem Kancelarije predsednika Republike koja se bavila humanitarnim radom, a zbog svega je kritikovan da aktivnosti šefa države podređuje promociji stranačkih interesa. Specifična ravnoteža u izvršnoj vlasti uspostavljena je tako da nismo imali ni "jakog" predsednika Vlade ni "jakog" predsednika Republike. Slabost prvog proizlazila je iz manjinske vlade i još više zato što su "svi stvaraoci javnog mnjenja protiv nje". Slabost šefa države problematizovao je postupak ustavne revizije koja je zavisila od volje radikala koji su držali "paket akcija" i u Skupštini i na eventualnom referendumu (Antonić, 2005: 89).

Intenziviranje procesa pridruživanja EU, rešavanje statusa države zajednice Srbija i Crna Gora, usvajanje novog Ustava i saradnja sa Haškim tribunalom glavni su pravi delovanja Vlade i glavni procesi koji su determinisali političku scenu Srbije.

Crna Gora je referendumom 21. maja 2006. godine proglasila samostalnost, a Vlada Srbije je 31. maja svojom odlukom konstatovala da Srbija preuzima državnopravni kontinuitet i postaje sledbenik državne zajednice. Narodna skupština

¹ Prema konceptu ovog teksta urađen je pregled svih dosadašnjih predsedničkih izbora počev od 1990. godine – videti završni tekst u ovoj knjizi.

ostavlja Vladi rok od 45 dana da donese odluke o sprovođenju sukcesije koja je predviđena Beogradskim dogovorom i Ustavnom poveljom. Vlada preuzima niz funkcija koje su u nadležnosti državne zajednice kooptirajući i ministre iz tih resora. To izaziva proteste opozicije koja zahteva da se prošireni sastav Vlade verifikuje u Skupštini. Kako opozicija kritikuje posebno V. Draškovića, ministra spoljnih poslova, Vlada izbegava da poziciju preuzetih ministara osnaži skupštinskom odlukom.

Iako je V. Koštunica u izbornoj kampanji izjavljivao da je saradnja sa Hagom "deveta rupa na svirali", rezultati svedoče da je Vlada koju je on vodio privolela na dobrovoljnu predaju gotovo sve haške osumnjičenike. Međutim, to nije bio dovoljan razlog da glavni tužilac Haškog tribunala Karla del Ponte dâ pozitivan izveštaj na osnovu kojeg bi se nastavili pregovori sa EU o stabilizaciji i pridruživanju. Brisel je u maju ocenio da aktivnosti na sprovođenju Akcionog plana saradnje sa Haškim tribunalom, posebno zbog neizručenja Ratka Mladića, nisu dovoljne i prekinuo je razgovore o pridruživanju. Lider G17 Plus i potpredsednik Vlade zadužen za evropske integracije M. Labus zbog toga je podneo ostavku, i nagovestio krizu Vlade. Zbog spora da li napustiti ili ostati u Vladi dolazi do rasepa u G17 plus – M. Labus i njegova struja napuštaju partiju; pobeđuje struja M. Dinkića; na Labusovo mesto u Vladi dolazi Ivana Dulić-Marković, a G17 plus oročava ostanak u Vladi do 1. oktobra ukoliko se do tada ne nastave pregovori sa EU.

Paralelno sa parlamentarnom i Vladinom krizom, u krizu zapadaju i pregovori sa albanskom manjinom pod pokroviteljstvom specijalnog izaslanika Generalnog sekretara UN, Martija Ahtisarija. Postaje očigledno da se pod pritiskom SAD i njenih saveznika u Evropi – V. Britanije, Francuske i Nemačke pre svega – potpuno dezavuišu prethodno dogovorena načela – prvo dostizanje standarda, pa razgovor o konačnom statusu; i standard i status; status bez standarda – i promoviše dokument koji bi doveo do otepljenja Kosova i Metohije kroz tzv. nadgledanu samostalnost koju bi Srbija priznala i UN ozvaničile.

U takvoj atmosferi nameće se potreba donošenja novog Ustava što parlamentarne stranke podržavaju na sednici 12. septembra, prilikom rasprave o Izveštaju sa razgovora u Beču. U intenzivnim kontaktima B. Tadića, V. Koštunice, T. Nikolića i uz konsultovanje Socijalističke partije Srbije usaglašava se tekst budućeg Ustava. Centralne tačke sporenja su ovlašćenja i način izbora predsednika Republike, stepen autonomije Vojvodine i preambula. Konsenzus je postignut pa je tekst Ustava 30. septembra 2006. godine usvojen glasovima 242 poslanika i raspisan ustavni referendum. Javnost je kritikovala prvo brzinu ustavopisaca, odsustvo javne rasprave posebno u stručnim krugovima, a posle i niz rešenja pojedinih ustavnih instituta. Parlamentarne stranke vodile su kampanju referendumske podrške novom Ustavu, a nekoliko malih i regionalnih partija – Liberalno demokratska partija, Građanski savez Srbije, Liga socijaldemokrata Vojvodine – antireferendumsku kampanju. Političke organizacije i lideri mađarske nacionalne manjine bili su uzdržani, a albanske nacionalne manjine sa juga Srbije bojkotovale su i ovaj kao i prethodni Ustav.

Građani su na dvodnevnom referendumu sa 53,48% "za" i 1,48% "protiv" potvrdili Ustav i on je proglašen na sednici Narodne skupštine 8. novembra.

Stranačka harmonija na tome se završila. Već prilikom usvajanja Ustavnog zakona za sprovođenje Ustava ponovo su ispoljene razlike. Predsednik Republike i Demokratske stranke insistirao je da se do 23. decembra održe i parlamentarni i predsednički izbori. Srpska radikalna stranka i Socijalistička partija Srbije smatrale su da izbore treba održati u februaru ili martu. Obe strane imale su identičnu argumentaciju – obelodanjivanje predloga Martija Ahtisarija, specijalnog izaslanika Generalnog sekretara UN, o statusu Kosova i Metohije – ali različite motive. B. Tadić je isticao da Srbija mora brzo kompletirati državne institucije prema novodonetom Ustavu i osnažiti njihov legitimitet i državnu poziciju u pregovorima o Kosmetu izbornom voljom građana, a suštinski je hteo da izbegne izbore u uslovima predložene tzv. nadgledane samostalnosti Kosova, što je bio Ahtisarijev predlog, koja je javnosti jasno predočena još tokom pregovora. Radikali i socijalisti su isticali da nije dobro da kada pregovori o Kosovu i Metohiji ulaze u završnu fazu država ostane bez zakonodavne i izvršne vlasti, a suštinski su videli priliku da kritikuju Vladu i predsednika Republike u izbornoj kampanji za, po srpsku stranu, loš ishod bečke ponude pregovora o statusu Kosova i Metohije. Ustavni zakon usvojen je dva dana posle svečanog proglašenja Ustava sa kompromisom da se izbori za narodne poslanike Narodne skupštine moraju održati u roku od 60 do 120 dana po proglašenju Ustava, pa je predsednik Republike B. Tadić, koji je po novodonetom Ustavu za to nadležan, istog dana raspisao izbore za Narodnu skupštinu. Za 21. januar 2007. godine.

Na parlamentarnim izborima učestvovalo je 20 izbornih lista. Mnoge izborne liste među kandidate uključile su i članove drugih partija tako da su nastajali specifični predizborni savezi. Srpska radikalna stranka sa 1,5 miliona osvojenih glasova odnosi ubedljivu pobjedu ostavljajući iza sebe Demokratsku stranku sa oko 240.000 glasova zaostatka. Gubitnik su Vladine partije okupljene oko bivšeg premijera V. Koštunice i njegove Demokratske stranke Srbije.

U četvoromesečnoj agoniji formiranja Vlade B. Tadić i Demokratska stranka popuštaju, ali tek kada je Demokratska stranka Srbije podržala izbor T. Nikolića, zamenika predsednika Srpske radikalne stranke za predsednika Narodne skupštine demonstrirajući svoj ucenjiivački potencijal i koalicioni kapacitet i stavljajući do znanja da postoje i druge kombinacije za formiranje vlade. U atmosferi optužbi, nepoverenja i ucena u samom cajtnotu Srbija dobija koalicionu Vladu Demokratske stranke, Demokratske stranke Srbije – Nove Srbije i G17 plus sa premijerom V. Koštunicom.

U ekspozeu u Narodnoj skupštini mandatar kao prioritet Vlade ističe nastavak razgovora o statusu Kosmeta sa ciljem očuvanja suvereniteta i integriteta nad ovom pokrajinom, nastavak pregovora o pridruživanju EU, dalje reforme i borbu protiv organizovanog kriminala i korupcije. Vlada deluje homogeno. Odbacuje Ahtisarijev plan i obezbeđuje nastavak razgovora o statusu Kosova i Metohije, nudeći praktično

potpunu samostalnost pokrajine, članstvo u međunarodnim organizacijama, zadržavajući samo suverenitet nad međunarodno priznatim granicama. Parafira se ugovor o stabilizaciji i pridruživanju sa EU. Pokreće se niz projekata koji se finansiraju u okviru Nacionalnog investicionog plana. Međutim, kasni se sa usvajanjem seta zakona o predsedniku Republike, što prolongira raspisivanje izbora za šefa države i otvara polemike među partnerima u Vladi. U stvari odmrznute su razlike oko roka kad raspisati i održati izbore zbog istih motiva. Promenilo se samo to što je iščekivanje o sadržaju Ahtisarijevog plana zamenjeno sa datumom jednostranog proglašenja nezavisnosti Kosova i Metohije. Demokratska stranka Srbije je isticala da nije dobro da se, kada se država suočava sa gubitkom dela teritorije, energija gubi na izbornoj kampanji. Taj stav su podržavali socijalisti i radikali koji su istovremeno isticali da su uvek spremni za proveru rejtinga pred biračima. Ova grupacija je pretila i bojkotom predsedničkih izbora. Uslovi za raspisivanje izbora stekli su se dogovorom lidera demokrata i radikala B. Tadića i T. Nikolića. Posle toga vrlo brzo usvojen je paket zakona – Zakon o Vojsci Srbije, Zakon o odbrani, Zakon o izboru predsednika Republike, Zakon o predsedniku Republike Srbije – čime su se i formalno stekli uslovi za raspisivanje izbora. Oni su raspisani odlukom predsednika Narodne skupštine O. Dulića iz Demokratske stranke, čak pre nego što su neki zakoni stupili na snagu i bez znanja partnera u Vladi.

2. Normativni okvir

Ustav Republike Srbije iz 2006. godine u potpunosti je zadržao ovlašćenja i poziciju predsednika Republike u organizaciji vlasti utvrđenu u prethodnom ustavnom sistemu. Predsednik predstavlja Srbiju u zemlji i inostranstvu; ukazom proglašava zakone; predlaže Narodnoj skupštini kandidata za predsednika Vlade; postavlja i opoziva ambasadore na predlog Vlade; daje pomilovanja i odlikovanja itd. Institut suspenzivnog veta je pojačan sa sedam na 15 dana i posebnom većinom koja se tražila za ponovno izglasavanje zakona koji je predsednik Republike vratio Narodnoj skupštini na ponovno glasanje. Ojačana je izborna funkcija predsednika Republike – on predlaže i bira sudije Ustavnog suda. Izostala je institucija primapotpisa kao instituta kontrole i odgovornosti predsednika Republike. Predsednik se bira neposredno na mandatni period od 5 godina, i isto lice ne može više od dva puta biti birano za predsednika Srbije. Sve iz prethodnog Ustava iz 1990. godine je zadržano i osnaženo što najbolje govori o ideološkoj i partijskoj, a ne teorijskoj i komparativnoj zasnovanosti takvih kritika prethodnog Ustava (Ustav RS, Sl. glasnik RS, 98/06).

Novodoneti Zakon o izboru predsednika Republike u osnovi se bazirao na rešenjima prethodnog zakona. Nije utvrđen cenzus izlaznosti ni u prvom ni u drugom izbornom krugu. Mandat pripada kandidatu koji osvoji više od polovine glasova birača koji su izašli na birališta. Ukoliko se taj uslov ne ispuni u prvom, organizuje se drugi krug izbora u kome učestvuju dva kandidata koja su u prethodnom krugu osvojili najviše glasova. Zakonodavac je precizirao postupak kandidovanja. Grupu

građana kao predlagača kandidata za predsednika Republike Srbije može osnovati sporazumom najmanje deset građana čiji potpisi moraju biti overeni u sudu. Ako kandidata predlažu dve ili više partija one uz uobičajenu dokumentaciju – izjava kandidata da prihvata kandidaturu; uverenja o državljanstvu izbornom pravu; potvrda o prebivalištu; 10.000 potpisa građana; ovlašćenje licu koje podnosi kandidatu RIK-u – podnose i koalicioni sporazum. Ostali elementi izborne procedure i tehnike ostali su neizmenjeni (Zakon o izboru predsednika Republike, Sl. glasnik RS, 11/07).

U toku 2004. godine izmenjen je Zakon o izboru narodnih poslanika. Ukinut je izborni prag za stranke nacionalnih manjina; omogućeno je glasanje u inostranstvu; glasanje van biračkog mesta za neke kategorije birača; utvrđene su kvote koje su obezbeđivale određen broj žena na kandidatskim listama.

3. Akteri i kampanja

RIK-u je u zakonskom roku podneto devet kandidatura, ali su dva kandidata – B. Tadić, kandidat Demokratske stranke Srbije i T. Nikolić, kandidat Srpske radikalne stranke – sloveli za apsolutne favorite.

Glavne teme u obraćanju biračima – bila je to produžena kampanja ustavnog referenduma i parlamentarnih izbora – bile su bolji standard, Kosovo i Metohija, pridruživanje EU, borba protiv kriminala i korupcije. Po tome se ova kampanja nije izdvajala od ostalih u prethodnim izbornim ciklusima. Primetno, pojedini kandidati i napadno, u izbornim obećanjima izlazili su iz domena koji je u nadležnosti predsednika Republike. U tome nisu zaostajali ni favoriti.

B. Tadić je o glavnoj nacionalnoj temi – Kosmetu – slao poruke da nikada neće prizivati nezavisnost; da će uporno istrajati na očuvanju teritorijalnog integriteta i suvereniteta isključivo mirnim putem i političkim sredstvima; da nikada neće upotrebiti silu za rešavanje problema. On je insistirao na tome da se mora nastaviti sa privrednim reformama; da nije ostvareno sve što je obećano; da su ekonomsko-socijalni problemi brojni, ali da se bolje živi nego pre 2000; da se privatizacija mora završiti, ali da država mora aktivnijim merama zaštititi socijalno ugrožene – radnike, nezaposlene, stare, decu itd. Što brže pridruživanje EU bio je njegov izborni prioritet i uslov bez koga se ne može braniti suverenitet nad Kosmetom i obezbediti bolji život građana.

T. Nikolić je nastavio sa umerenim tonom iz prethodnih izbornih kampanja. Podsećao je na neispunjena obećanja vlasti od 2000. godine; na konstruktivan stav radikala oko formiranja Vlade, raspisivanja izbora; donošenja Ustava itd. Upozoravao je da svadom koalicionih partnera Srbija nespremno dočekuje samoproglašenje nezavisnosti Kosova i Metohije; stalno ponavljao poziv B. Tadiću i V. Koštunici da se "dogovore" o merama koje treba preduzeti. On je kritikovao B. Tadića, ali i ministra odbrane i načelnika Generalštaba da neće upotrebiti silu da zaštiti Srbe u eventualnim nemirima na Kosmetu i tražio oštrije diplomatske mere prema državama koje budu priznale nezavisno Kosovo. Kritikovao je i EU zbog podrške SAD u otimanju dela

teritorije Srbije; isticao da jeste za ulazak Srbije u EU, ali kao celovite države, ali da treba jačati saradnju sa onima koji nas podržavaju, Rusijom, Kinom, nesvrstanim zemljama.

Ništa manje nije bilo neizvesno ni u nadmetanju za treću poziciju. Po prognozama ona je pripala V. Iliću, potpredsedniku Vlade, lideru Nove Srbije koga je podržala Demokratska stranka Srbije, Jedinствена Srbija i neke manje lokalne i regionalne stranke iz centralnog dela Srbije. On je, međutim, nastupao kao iznudeeni kandidat onog dela Vlade koji je predvodio premijer V. Koštunica i koji se protivio raspisivanju izbora. Tako se koaliciona Vlada, podeljena oko dva predsednička kandidata, našla u delikatnoj poziciji kao državni organ. Politički i stranački to je značilo podelu i nepoverenje koalicioniх partnera u Vladi čiju će stabilnost ishod izbora izvesno ugroziti. V. Ilić je kritikovao oba izborna favorita. B. Tadića da je srušio zajedničku politiku o Kosmetu; da je radi funkcije nepotrebno raspisao izbore i ugrozio rad Vlade; da hoće u integracije s onima koji podržavaju secesiju. T. Nikolića je kritikovao zbog politike iz devedesetih koja je dovela do gubitka suvereniteta nad Kosovom; socijalne demagogije i sl. Ali je javnost ostala u uverenju da su glavne izborne poruke ovog kandidata više na fonu političkog programa opozicionog kandidata T. Nikolića, nego Ilićevog koalicionog partnera u Vladi.

Lider Liberalno demokratske partije Čedomir Jovanović, podržan od nekih minornih partija, veoma intenzivnom i osmišljenom kampanjom promovisao je politiku i program potpuno suprotan od ostalih rivala. Dok su svi ostali imali muke da biračima i medijima objasne svoj program koji se svodio na parolu "Kosovo i Evropa" ili "EU i Kosmet" on je jedini slao poruke da je nezavisnost realnost i da je Kosmet izgubio Milošević; da treba priznati nezavisno Kosovo, tako zaštititi preostale Srbe i graditi poverenje. I njegov glavni cilj je članstvo u EU ispunjavanjem svih uslova što pre. Kritikovao je B. Tadića zbog saradnje sa V. Koštunicom koga je video kao uzrok usporavanja reformi; inspiratora atentata na Z. Đinđića i naslednika politike S. Miloševića. Č. Jovanoviću je bilo jasno da ovi izbori imaju svrhu učvršćivanja i jačanja njegove mlade partije, a da će njegov rejting kao kandidata imati problem sa magičnom visinom dostizanja izbornog praga od 5% glasova, posebno što ga nije podržala Liga socijaldemokrata Vojvodine – najveći koalicioni partner sa parlamentarnih izbora.

Socijalistička partija Srbije kandidovala je Milutina Mrkonjića, potpredsednika partije i Narodne skupštine. On je svoje izborne poruke orijentisao ka rešavanju ekonomskih i socijalnih problema. Stav o Kosmetu je bio poznat i namera je bila da se naglase teme koje bi birače uverile da su socijalisti prava partija levice. Uočljiva je retorika kojom se kritikuje politika vlasti posle 2000-te, ali i ističu dobri potezi – otvaranje zemlje, pregovori sa EU. M. Mrkonjić je insistirao na poziciji praktičara iza koga stoje dela, a ne političara. Isticao je šta je sve urađeno u oblasti infrastrukture u procesu obnove posle NATO agresije, sa daleko manje sredstava od onoga sa čime raspolaže vlast danas. Dostizanje evropskih standarda u proizvodnji i radu on je video kao najbolji put za pridruživanje EU.

Kandidat Mađarske koalicije Ištvan Pastor, pokazao je da je proces partijskih podela moguće prevazići. Njega su podržale sve relevantne partije i udruženja mađarske nacionalne manjine, ali i saveti nekih drugih manjinskih zajednica. Predsednički izbori bili su prilika da se proverí kako to jedinstvo utiče na broj glasova, pripremi za lokalne, pokrajinske i parlamentarne izbore i demonstrira koalicioni kapacitet, ali i plasiraju programske teze o raznim vrstama autonomije.

Među kandidatima u grupi autsajdera isticala se Milanka Karić, kandidat Pokreta "Snaga Srbije – Bogoljub Karić". Potencirajući poziciju jedine žene među kandidatima, bazirajući kampanju na porodici, deci, kosovskim korenima, poslovnim uspesima, ona se u stvari borila za pomoć suprugu koji je napustio zemlju izbegavajući da se pred sudskim organima brani od optužbi za milionske štete koje je naneo državi kao suvlasnik u Telekomu.

Marijan Rističević, kandidat koalicije dve seljačke stranke i Jugoslav Dobričanin iz Niša pre su spadali u grupu egzibicionista nego izbornih autsajdera. Oni su potvrda da na političkoj sceni još uvek postoje i motivi i zakonske rupe koji ostavljaju prostor da se izbori tretiraju kao mogućnost zarade na štetu poreskih obveznika.

4. Rezultati i posledice

Nastavljanje rastućeg trenda izlaznosti birača, pobeda kandidata radikala i slab rejting kandidata iza koga je stala partija predsednika Vlade – glavni su rezultati prvog kruga izbora.

Povećana izborna participacija dobar je znak da biračko telo izlazi iz apstinencione krize. Tome je doprinelo nekoliko faktora. Prvo nije bilo ni pasivnog ni aktivnog bojkota. Svi glavni politički subjekti učestvovali su u izbornoj utakmici – parlamentarne partije, vanparlamentarne partije, partije nacionalnih manjina sa izuzetkom Albanaca u opštinama Preševo, Bujanovac i Medveđa. Kandidati i izborni štabovi uspeli su da motivišu birače. Niz nevladinih organizacija organizovao je kampanje za povećanje izlaznosti. Mnoge od njih su bile ciljno usmerene na pojedine skupine – npr. mlade, žene i sl – koje gravitiraju određenim partijama pa su zato neke od ovih kampanja više ličile na partijski motivisane i maskirane izborne kampanje, nego na akcije civilnog sektora.

T. Nikolić je povećao broj glasova u odnosu na prethodne izborne cikluse i ostavio iza sebe kandidata podeljenog tzv. demokratskog bloka za oko 200.000 glasova. Trećeplasirani V. Ilić potvrdio je silazni rejting Demokratske stranke Srbije i tzv. narodnjačkog bloka. Socijalisti su pokazali da su iznad izbornog praga i pri većoj izlaznosti, ali da efekt podmlađivanja u rukovodstvu birači nisu prepoznali u meri koja bi ih odlepila od granice izbornog praga. Liberali, odnosno Č. Jovanović, izvojevao je pobedu nad izbornim pragom i bez podrške N. Čanka. Izborna kampanja možda je podgrevala nade da se može više, ali i pozicioniranje u polju relevantnih partija jeste za novu partiju dobar rezultat. Na kraju nijedan od kandidata nije osvojio manje glasova od potrebnog broja potpisa. Ipak nije prekinuta petnaestogodišnja tradicija da se predsednik bira u drugom izbornom krugu.

Izborna kampanja u drugom krugu je intenzivirana. Oba kandidata uspela su da obezbede otvorenu podršku niza partija, udruženja itd. Međutim, B. Tadić odbio je podršku Liberalno demokratske partije i Č. Jovanovića, ali i Demokratske stranke Srbije i Nove Srbije, odnosno V. Koštunice i V. Ilića. Prvog, zato što je najavljenju podršku uslovljavao odustajanjem od bilo kakve politike i saradnje sa Vladom u kojoj je V. Koštunica, a što je shvaćeno kao ucenjivanje. Druge, zato što je ponudu za preciziranjem politike o Kosmetu ocenio nepotrebnom jer je utvrđena Ustavom i dokumentima Narodne skupštine, a suštinski tretirao kao izgovor za odugovlačenje i ucenu.

B. Tadić je izoštrio kampanju na svojoj poziciji kao jedinog "evropski" prihvatljivog kandidata. Primetno je insistirano na velikom broju spotova i novinskih poruka – kojim je potencirana "politika 90-tih". Radikali su optuživani za sankcije, izolaciju, bombardovanje, stavljanje Kosmeta pod protektorat, podršku ratnim zločincima, nasilje prema neistomišljenicima, neprihvatljivost za Evropsku uniju... Iako je izborni štab to nazvao "kampanjom podsećanja" ona je imala elemente negativne i prljave izborne kampanje i izlazila iz okvira "fer" izborne utakmice jer je bazirana na širenju straha kod birača.

T. Nikolić odustao je od terenske kampanje i fokusirao se na poruke određenim kategorijama – ženama, mladima, trudnicama, starima, osobama sa posebnim potrebama... Kritikovao je rivala zbog "kampanje straha" od radikala, ali nije uzvratilo istom merom. Izborni štab nije potencirao ni početak odbrane V. Šešelja pred sudom u Hagu na kojem je iz pozicije optuženog na početku ozbiljno doveo u sumnju konstrukciju optužnice i u javnosti ostavio utisak nepravedno osumnjičenog. Insistirano je na stalnom, postepenom rastu podrške građana radikalskom programu, politici i kandidatima i slala poruka da se ne plaše da svoj glas daju njihovom kandidatu za predsednika Republike.

Novi rast izlaznosti pokazao je interes građana da učestvuju u izbornom odlučivanju i da shvataju ozbiljnost i važnost individualnog angažovanja i biranja. Oba kandidata ostvarili su veliki rast u broju glasova u odnosu na prvi krug izbora. Pobedio je Boris Tadić sa preko 100.000 glasova razlike. Drugoplasirani T. Nikolić priznao je i čestitao pobedu rivalu. Izborni proces je okončan ponavljanjem glasanja na jednom biračkom mestu, ali bez uticaja na rezultat izbora.

Tabela 1. Rezultati predsedničkih izbora u Republici Srbiji
– 20. januar i 3. februar 2008.

PRVI KRUG – 20. JANUAR 2008.			
Upisano birača	6.708.697		
Glasalo	61,37% - 4.116.844		
Nevažeći listići	1,90% - 78.462		
	kandidat i predlagač	glasova	% glasalih
1.	Tomislav Nikolić: Srpska radikalna stranka	1.646.172	39,99
2.	Boris Tadić: Demokratska stranka	1.457.030	35,39
3.	Velimir Ilić: Nova Srbija	305.828	7,43
4.	Milutin Mrkonjić: Socijalistička partija Srbije	245.889	5,97
5.	Čedomir Jovanović: Liberalno-demokratska partija	219.689	5,34
6.	Ištvan Pastor: Mađarska koalicija	93.039	2,26
7.	Milanka Karić: Pokret „Snaga Srbije“ – Bogoljub Karić	40.332	0,98
8.	Marijan Rističević: Koalicija Narodna seljačka stranka – Ujedinjena seljačka stranka	18.500	0,45
9.	Jugoslav Dobričanin Reformistička stranka	11.894	0,29
DRUGI KRUG – 3. FEBRUAR 2008.			
Upisano birača	6.723.762		
Glasalo	4.580.428 – 68,12%		
Nevažeći listići	78.806 – 1,72%		
	kandidat i predlagač	glasova	% od glasalih
1.	Boris Tadić: Demokratska stranka	2.304.467	50,31
2.	Tomislav Nikolić: Srpska radikalna stranka	2.197.155	47,97

Pobedu B. Tadića Demokratska stranka i grupacije koje su podržale njenog predsednika tumačili su kao referendumsku podršku bezuslovnog nastavljanja procesa pridruživanja EU, iako je EU poslala svoju misiju na Kosmet bez odluke Saveta bezbednosti UN i Srbije. Premijer i deo ministara koji ga podržavaju, a koji su manjina u Vladi, protivio se takvoj politici, množile su se razlike na ostalim pitanjima, počela su preglasavanja, blokade, optužbe i bilo je pitanje dana kada će Vlada priznati da ne može dalje funkcionisati.

“Ugovarana sto dvadeset dana, vladala devet meseci i 25 dana i raspala se za 48 sekundi, koliko je trajala sednica Vlade u ponedeljak, 10. marta 2008. godine...” (M. Milošević, Vreme, www.vreme.com/cms/view – pristupljeno 25.03.2008) – kada

je na predlog premijera Vlada predložila predsedniku Republike B. Tadiću da raspusti Narodnu skupštinu i raspiše prevremene parlamentarne izbore. Kako je predsednik Republike potpuno autonoman u donošenju te odluke – po Ustavu može prihvatiti zahtev ili ga odbiti i nije dužan da se konsultuje sa drugim organima – B. Tadić je prihvatio predlog Vlade, između ostalog zato što je premijer najavio da bi u suprotnom usledila njegova ostavka. Tako je ishod predsedničkih izbora doveo do pada Vlade i izbora na svim nivoima – za odbornike skupština opština i gradova, poslanike Skupštine AP Vojvodine i Narodne poslanike – 11. maja 2008. godine.

NADGLEĐANJE IZBORA

Volja naroda, slobodno i pošteno iskazana kroz periodične i poštene izbore, predstavlja osnovu autoriteta i legitimiteta vlasti.

Dokument iz Kopenhagena, Paragraf 6

Slobodni i poštenu izbori osnovni su preduslov za održivi razvoj i funkcionisanje demokratije. Posmatranje izbora jedan je od najtransparentnijih načina da se promoviše i podstakne razvoj demokratije i poštovanje ljudskih prava. Posmatranje izbora bazira se na dva osnovna principa: 1) jasna spremnost vlasti da osigura izborni proces u skladu sa demokratskim standardima, i 2) jednostavno i nedvosmisleno pravilo da je posmatrač objektivna osoba koja se ne meša u izborni proces¹.

Cilj posmatranja izbora je u tome da se podrže naponi za jačanje demokratskih procesa i institucija, da se održavanje izbora učini takvim da je u saglasnosti sa međunarodnim standardima, i da se rezultatima veruje. Konkretno, posmatranje izbora ima za cilj:

da legitimiše izborni proces, tj. da obezbedi nezavisnu ocenu izbornog procesa i da, ukoliko se pokaže potreba, pruži preporuke za unapređenje procesa u narednim izbornim ciklusima;

- da poveća poverenje javnosti u izborni proces;
- da konstatuje izborne prevare;
- da ojača poštovanje ljudskih prava;

da pokaže spremnost i zainteresovanost međunarodne zajednice da podrži izbore koji su u skladu sa međunarodnim standardima postavljenim u nizu međunarodnih dokumenata i deklaracija;

da osnaži napore civilnog društva i domaćih organizacija za praćenje izbora u izbornom procesu, i da poveća kredibilitet i percepciju ovih organizacija kao nepristrasnih i nezavisnih;

da pomogne nastojanja izborne administracije, političkih partija i organizacija civilnog društva da razviju tehnike i veštine neophodne za mirno rešavanje konflikata i smanjenje nasilja u izbornom procesu.

Nadgledanje izbora podrazumeva praćenje izbora od strane nezavisnih aktera, uglavnom od strane druge/ih države/a, međunarodnih organizacija ili nevladinih organizacija, u cilju osiguravanja ispravnosti izbornog procesa. Rukovodeći se time, posmatrače možemo podeliti na međunarodne i domaće. Posmatrači nisu tu da bi predupredili izbornu krađu, već da bi uočili nepravilnosti i nepristrasno i kritički izveštavali o eventualnim nepravilnostima, čime bi uticali na legitimitet izbora.

¹ www.osce.org – Elections

Monitoring izbora podrazumeva niz aktivnosti:

- *utvrđivanje usklađenosti izbornog zakonodavstva sa međunarodnim standardima,*
- *proveru jednakosti izbornih uslova za sve takmace,*
- *praćenje medija i utvrđivanje stepena medijske ravnopravnosti za sve učesnike u izornoj trci,*
- *utvrđivanje stepena implementacije zakona i prikupljanje podataka sa svih biračkih mesta i iz svih izbornih komisija o prekoračenju zakonskih normi,*
- *proveru zvanično utvrđenih rezultata na svim biračkim mestima i na celoj teritoriji na kojoj se sprovode izbori.²*

Posmatranje izbora je praksa koja se uglavnom odnosi na period nakon Drugog svetskog rata. Ova praksa najčešće se vezuje za novoustanovljene pluralističke sisteme u kojima demokratske procedure nisu stabilne i u kojima je primećena pretnja da se na ishod izbora može uticati upotrebom nelegalnih metoda i sredstava.

Posmatranjem izbora u svetu se od međunarodnih organizacija najviše bave: Odeljenje Ujedinjenih nacija za pomoć na izborima (United Nations Electoral Assistance Division), Organizacija za bezbednost i saradnju u Evropi (OEBS), Evropska unija, Kongres Saveta Evrope i Afrička unija. Vlade pojedinih zemalja, takođe, šalju svoje posmatračke misije, bilo u okviru međunarodnih organizacija bilo samostalno.

Pored međunarodnih aktera u nizu zemalja osnovane su domaće organizacije za posmatranje izbora. Neke od njih su usko specijalizovane samo za praćenje izbornog procesa, dok neke imaju pored izbora i široki spektar drugih aktivnosti.

Postoje različiti oblici praćenja izbora. Međutim, da bi neka organizacija ili država mogle da prate izborni proces u nekoj zemlji, njihovi posmatrači moraju imati posebnu dozvolu za to, izdatu od strane nadležnog organa vlasti države u kojoj se sprovode izbori, takozvanu akreditaciju.

Međunarodni posmatrači najčešće su raspoređeni u oblastima u kojima postoji opasnost od eskalacije incidenata i problema, a njihov rad se svodi na iznenadne posete biračkim mestima u datom regionu na kojima se beleži kako izborne radnje teku i da li ima nepravilnosti ili naznaka nepravilnosti. Domaći posmatrači najčešće su stacionirani na biračkim mestima tokom celog izbornog dana.

Posmatrači prate proces glasanja od otvaranja do zatvaranja biračkih mesta i proces prebrojavanja glasova. U svojim izveštajima evidentiraju utvrđene nepravilnosti, prekršaje i rezultate glasanja. Posmatrači, kako njihov naziv sam kaže, mogu samo da prate izborni proces i ni na koji način se ne mešaju ili ometaju njegovo sprovođenje. Svako mešanje u izborni proces je stogo kažnjivo po zakonima zemalja u kojima se izbori sprovode.

Posmatrači mogu biti kratkoročno u zemlji u kojoj se odvijaju izbori (kratkoročni posmatrači), angažovani samo tokom izbornog dana. Međutim, postoji i manji broj dugoročnih posmatrača, koji dolaze u zemlju u kojoj su izbori šest do osam

² Lučić, Vasiljević, Bjeloglav – Iskustvo paralelnog prebrojavanja glasova, Beograd, CeSID, 2002, str. 8.

nedelja ranije. Dugoročni posmatrači, za razliku od kratkoročnih, prate širi kontekst sprovođenja izbora, od pravnog i regulatornog okvira, izborne administracije, medijskog okruženja do uslova koji prate izbornu kampanju, kao i političku situaciju u kojoj se zemlja nalazi, i pružaju kvalitativne analize o tome.

Izveštaji sa posmatranja mogu sadržati samo identifikovane neregularnosti u izbornom procesu i procesu glasanja, ali mogu ići i u pravcu objavljivanja izbornih rezultata koji su prikupljeni metodom paralelnog prebrojavanja glasova (*parallel vote tabulation* – PVT) koje rade organizacije koje se bave posmatranjem izbora. Naime, u nameri da se spreče izborne prevare ponekad je potrebno, paralelno sa zvaničnim državnim organima, sprovesti akciju utvrđivanja pravih izbornih rezultata što se postiže paralelnim prebrojavanjem glasova³.

CeSID se, kao domaća, nestranačka i nevladina organizacija, već jedanaest godina bavi praćenjem izbora u Srbiji koristeći metod paralelnog prebrojavanja glasova sa svih ili određenog broja biračkih mesta, koja su reprezentativna za celu Srbiju (paralelno prebrojavanje glasova na uzorku – PPVT).

CeSID-ovi posmatrači na predsedničkim izborima

CeSID je predsedničke izbore posmatrao na tri nivoa:

- posmatranjem rada Republičke izborne komisije (RIK) u kojoj su bila akreditovana četiri posmatrača,
- posmatranjem rada koordinacionih tela RIK-a u svih 168 opština na teritoriji Srbije bez Kosova i Metohije – 168 posmatrača,
- posmatranjem rada biračkih odbora na biračkim mestima – 2 919 posmatrača.

Pri tome, rad biračkih odbora pratili su *stacionirani posmatrači* na biračkim mestima koja su bila u uzorku za parcijalno paralelno prebrojavanje glasova, ali i *mobilni timovi* koji su obilazili biračka mesta koja nisu bila obuhvaćena uzorkom.

Na osnovu podataka koje su u centralnu kancelariju CeSID-a slali *stacionirani posmatrači sa biračkih mesta* trebalo je da CeSID u više navrata tokom izbornog dana objavljuje svoje procene odziva a da, potom, nakon što se biračka mesta zatvore i rezultati glasanja utvrde, objavi i svoju procenu konačnog ishoda.

Zadatak *mobilnih timova* sastojao se u tome da tokom glasanja obilaze i biračka mesta koja nisu ušla u uzorak i beleže činjenice o organizaciji biračkih mesta, radu glasačkih odbora i glasanju. Ovi timovi imali su posebne zadatke da, ukoliko neki građanin prijavi nepravilnost na nekom biračkom mestu gde CeSID nema stacioniranog posmatrača, posete ta biračka mesta i uvere se da li proces glasanja teče neometano.

3 Paralelno prebrojavanje glasova sastoji se u „prikupljanju zvaničnih izbornih rezultata (po mogućstvu) sa svih biračkih mesta, u nameri da se glasovi koje su osvojile pojedine izborne liste i pojedinci saberu, i nezavisno od nadležne izborne komisije, u najkraćem mogućem vremenu utvrde rezultati izbora“ (Lučić, Vasiljević, Bjeloglav – Iskustvo paralelnog prebrojavanja glasova, Beograd, CeSID, 2002, str. 8.).

CeSID-ovi *posmatrači rada koordinacionih tela RIK-a* u opštinama imali su zadatak da tokom izbornog dana u više navrata prate kako ova tela nadziru rad biračkih odbora i rešavaju eventualne probleme koji se javljaju na biračkim mestima. Druga faza praćenja počinje onog trenutka kad se zatvore biračka mesta, a članovi biračkih odbora počnu da dostavljaju rezultate sa biračkih mesta. U toj fazi zadatak CeSID-ovih posmatrača sastojao se u praćenju procedure prijema i kontrole zapisnika, kao i unosa i slanja podataka sa biračkih mesta iz date opštine u centralnu bazu podataka koju obrađuje Republički zavod za statistiku. Po pristizanju podataka sa svih biračkih mesta u koordinaciono telo RIK-a ovi posmatrači CeSID-a prikupljali su zbirne podatke na nivou svake pojedinačne opštine.

Posmatrači akreditovani za praćenje rada Republičke izborne komisije, od dana akreditovanja, prisustvovali su sednicama RIK-a, posmatrali njen rad, prikupljali i analizirali odluke ovog organa.

Paralelno prebrojavanje glasova

Na izborima za Predsednika Republike Srbije održanim 20. januara, odnosno 3. februara 2008. godine, CeSID je realizovao parcijalno prebrojavanje glasova metodom reprezentativnog uzorka (PPVT). Reprezentativni uzorak je obuhvatao malo više od 700 biračkih mesta.

Na svakom biračkom mestu iz uzorka bila su u toku izbornog dana prisutna po dva posmatrača: jedan je prisustvovao otvaranju biračkog mesta i pratio je proces glasanja od tog trenutka do 14.30 časova, drugi je pratio proces glasanja od 14.00 časova do zatvaranja biračkog mesta. Posmatrači koji su bili u drugoj smeni pratili su i proces brojanja glasova i utvrđivanja rezultata izbora na tom biračkom mestu. Obaveza svakog posmatrača bila je da, pored rezultata, javlja i broj izašlih glasača na izbore na biračkom mestu na kom je posmatrač stacioniran.

Sa svakog biračkog mesta iz uzorka posmatrači su javljali izlaznost i rezultate izbora „call-centru“ na 12 telefonskih linija. Po jedan operater opsluživao je svaku telefonsku liniju i primljene podatke unosio u računar u posebnu, za to pripremljenu, aplikaciju. Podaci sa svih računara sakupljeni su i obrađivani u centralnom računaru, pa je tako u svakom trenutku bilo poznato koliko se posmatrača javilo, ko se nije javio, kakva je procena izlaznosti ili rezultata na osnovu javljenih podataka sa biračkih mesta, kao i koji je kvalitet realizacije uzorka.

Tim za obradu podataka je procene izlaznosti i konačnih rezultata dostavljao predstavnicima CeSID-a zaduženim za njihovo objavljivanje neposredno pre održavanja konferencija za novinare u Medija centru.

Preseci izlaznosti javljeni su u 9.00, 14.00, 17.00 i 19.00 časova, dok su rezultati glasanja na biračkim mestima stizali u periodu od 20.20 do 22.00 časa.

Tabela 1. Odziv glasača na predsedničkim izborima po CeSIDu – I krug 20. januara 2008. (u %)

I krug	9.00h	14.00h	17.00h	19.00h	20.00h
Centralna Srbija bez Beograda	4,5	33,2	48,1	58,4	62,0
Beograd	4,7	32,6	46,2	55,1	57,6
Vojvodina	6,3	33,4	49,9	59,8	63,0
Kosovo i Metohija	3,9	21,7	41,5	48,6	49,9
SRBIJA UKUPNO	5,0	33,0	48,1	58,2	61,0

Rezultati odziva u ovim vremenskim periodima objavljeni su na konferencijama za novinare u 10.00, 15.00, 18.00 i 20.00 časova, dok je prva procena rezultata objavljena u 21.30 časova, a konačna procena u 22.30 časova.

Tabela 2. Konačna procena rezultata CeSID-a – predsednički izbori I krug 20. januara 2008.

	f	%
Upisano	6702018	100,0
Glasalo	4097371	61,0
Nevažeći	80610	2,0
Važeći	4007953	98,0
T. Nikolić	1612612	39,4
J. Dobričanin	12366	0,3
B. Tadić	1448912	35,4
V. Ilić	310751	7,6
I. Pastor	89303	2,2
M. Rističević	18240	0,4
Č. Jovanović	230634	5,6
M. Mrkonjić	245426	6,0
M. Karić	40372	1,0

I u drugom krugu predsedničkih izbora 3. februara 2008. godine primenjivana je ista metoda procedura kao i u prvom krugu. CeSID je pratio izbore na istom uzorku biračkih mesta sa stacionarnim posmatračima i sa istim brojem mobilnih timova i posmatrača u koordinacionim telima RIK-a pri opštinama. Preseci izlaznosti rađeni su u istim vremenskim intervalima kao i u prvom krugu. Preliminarna procena rezultata izbora objavljena je u 21.10 časova, a konačna u 22.00 časa.

Tabela 3. Odziv glasača na predsedničkim izborima po CeSID-u – II krug 3. februara 2008. (u %)

II krug	9.00h	14.00h	17.00h	19.00h	20.00h
Centralna Srbija bez Beograda	4,3	33,5	49,9	63,0	67,1
Beograd	5,1	34,8	50,8	62,3	66,5
Vojvodina	6,7	34,9	52,9	66,8	70,1
Kosovo i Metohija	3,9	24,6	41,5	48,6	55,9
SRBIJA UKUPNO	5,1	34,0	50,5	63,8	67,6

Tabela 4. Konačna procena rezultata CeSID-a – predsednički izbori II krug 3. februara 2008.

	f	%
Upisano	6723762	100,0
Glasalo	4544304	67,6
Nevažeći	77877	1,7
Važeći	4463548	98,2
T. Nikolić	2177872	47,9
B. Tadić	2294605	50,5

Na poslednjoj CeSID-ovoj konferenciji za novinare u toku izbornog dana učestvovali su i priznati stručnjaci i analitičari koji su davali svoje ocene rezultata izbora i procenjivali u kom pravcu će se srpska politička scena kretati u postizbornom periodu. Gosti CeSID-ove konferencije za novinare u prvom krugu bili su Slobodan Vučetić, bivši sudija Ustavnog suda, Goran Svilanović, bivši funkcioner Pakta za stabilnost Jugoistočne Evrope i Vladimir Goati, direktor Transparentnost Srbija. U drugom krugu analitički osvrt na rezultate izbora dali su Vladimir Goati, Zoran Lučić, izvršni direktor CeSID-a i Miloš Mojsilović, član istraživačkog tima CeSID-a.

Rezultati su blagovremeno objavljeni i na CeSID-ovoj internet prezentaciji tokom izbornog dana u oba kruga izbora. Podaci koji se nalaze na web stranici postavljani su u skladu sa dinamikom prikupljanja podataka tokom glasanja, a procene rezultata su postavljene na web sajt pošto ih je CeSID-ov tim prezentovao u Medija centru. Zapažena je značajna posećenost CeSID-ovog web sajta tokom izbornog dana, a neke medijske kuće su link koji vodi ka CeSID-ovoj web prezentaciji objavljivale na naslovnim stranama svojih internet stranica.

CeSID-ove procene rezultata izbora minimalno odstupaju od zvaničnih rezultata izbora (videti tabele 5 i 6). Kada je reč o izlaznosti razlika iznosi 0,4% u prvom krugu, odnosno 0,5% u drugom krugu. Kada je reč o broju glasova u prvom krugu najveće odstupanje iznosi 0,6% (u slučaju T. Nikolića), a u drugom krugu odstupanje iznosi 0,2% (u slučaju B. Tadića).

Tabela 5. CeSID-ova procena rezultata i konačni rezultati izbora prema podacima Republičkog zavoda za statistiku⁴ – I krug predsedničkih izbora, 20. januar 2008. godine (u %)

	CeSID-ova konačna procena	Zvanični, konačni rezultati izbora
Upisano	100,0	100,0
Glasalo	61,0	61,4
Nevažeći	2,0	1,9
Važeći	98,0	98,1
T. Nikolić	39,4	40,0
J. Dobričanin	0,3	0,3
B. Tadić	35,4	35,4
V. Ilić	7,6	7,4
I. Pastor	2,2	2,3
M. Rističević	0,4	0,4
Č. Jovanović	5,6	5,3
M. Mrkonjić	6,0	6,0
M. Karić	1,0	1,0

Tabela 6. CeSID-ova procena rezultata i konačni rezultati izbora prema podacima Republičkog zavoda za statistiku⁵ – II krug predsedničkih izbora, 3. februar 2008. godine (u %)

	%	%
Upisano	100,0	100,0
Glasalo	67,6	68,1
Nevažeći	1,7	1,7
Važeći	98,2	98,3
T. Nikolić	47,9	48,0
B. Tadić	50,5	50,3

4 <http://webzrzs.statserb.sr.gov.yu/axd/lzbori/dokument/Predlz08.pdf>

5 <http://webzrzs.statserb.sr.gov.yu/axd/lzbori/dokument/Predlz08.pdf>

Dan posle izbora i štampani mediji posvetili su značajnu pažnju CeSID-ovim procenama rezultata izbora i komentarima datim na poslednjoj konferenciji za novinare.

Nepravilnosti tokom glasanja

Tokom glasanja i u prvom i u drugom krugu izbora javljale su se nepravilnosti različitih tipova koje nisu značajno uticale na rezultate izbora. Međutim, uprkos problemima na više biračkih mesta koje su posmatrači CeSID-a utvrdili, Republička izborna komisija je donela odluku da glasanje ponovi samo na jednom biračkom mestu u opštini Boljevac (MZ Dobro Polje, 362 glasača upisano u birački spisak). Naime, na ovom biračkom mestu jedan je glasač dobio mogućnost da glasa pošto ga je birački odbor identifikovao na osnovu lične karte koja je istekla pre dana održavanja izbora. Ovakav postupak je u suprotnosti sa odredbama Pravila o radu biračkih odbora koja je donela RIK, a koje kažu da glasač može glasati samo sa važećom(!) ispravom.

Slična situacija vezana za probleme sa ne/identifikovanjem glasača javila se i u Kraljevu, Beogradu, Mladenovcu i Bujanovcu. Bilo je slučajeva u kojima birači prilikom dolaska na biračko mesto nisu identifikovani a dozvoljeno im je da glasaju, ali se dešavalo i da ne budu proveravani UV lampom.

Druga grupa nepravilnosti odnosi se na rad biračkih odbora. Naime, usled nejasne podele posla i mešovite stranačke strukture biračkih odbora dolazilo je do sukoba između članova, pa i do intervencija policije. Sukobi su se javljali između članova proširenog i stalnog sastava biračkih odbora, ali i između stalnih članova biračkih odbora (Babušnica, Leskovac, Zaječar, Aleksinac, Novi Pazar).

Birački odbori i koordinaciona tela RIK-a su, u nekim opštinama, i sami doprineli preispitivanju regularnosti glasanja na nekim biračkim mestima svojim neažurnim i nesvršishodnim delanjem. U Bujanovcu je na jednom biračkom mestu dozvoljeno da jedna osoba glasa za više drugih birača, a na drugom biračkom mestu ostao je bio samo jedan član biračkog odbora i njegov zamenik, što je u suprotnosti sa pravilima. U Novom Sadu nijedan član biračkog odbora nije primetio da je glasačka kutija otpečaćena već im je to sugerisao jedan glasač, dok u Negotinu glasanje nije omogućeno biračima koji su na privremenom radu u inostranstvu iako se nalaze u biračkom spisku. Na Zvezdari je zabeležen slučaj da je birač došao da glasa, ali je u biračkom spisku već bio zaveden i potpisan kao da je glasao!

Pokazalo se da je i prilikom pripreme glasačkog materijala bilo problema, pa je u Žitorađi bilo manje materijala predviđenih za glasanje van biračkog mesta, u Somboru je na jednom biračkom mestu bio višak glasačkih listića, dok je na biračko mesto u Ražnju stiglo oko od 50% listića manje od predviđenog broja.

Birački odbor je na jednom biračkom mestu na Novom Beogradu onemogućio praćenje izbora akreditovanom posmatraču CeSID-a, a slično se dogodilo i na nekoliko biračkih mesta u Beogradu, Nišu i Novom Sadu; sve je je prevaziđeno blagovremenom intervencijom RIK-a.

S druge strane, incidente su pravili i građani koji su na biračko mesto dolazili u pripitom stanju ili sa ciljem da izazovu nered. Takva situacija javila se u opštinama Topola, Vračar, Kula, Leskovac. U nekim slučajevima je intervenisala i policija, ali glasanje nije prekidano ili je prekinuto nakratko, tako da to nije ugrozilo postupak glasanja.

Ono što se iz izbornog ciklusa u ciklus javlja kao stalni problem su neažurni birački spiskovi koji su doveli do toga da neki glasači nisu mogli da glasaju. Bilo je glasača koji uopšte nisu upisani u birački spisak, a nekima je, usled netačno uspisanih ličnih podataka, onemogućeno da ostvare svoje glasačko pravo.

Uprkos ovako šarenolikoj slici i činjenici da je glasanje ponovljeno na jednom biračkom mestu, članovi biračkih odbora nisu kažnjeni, niti su protiv njih pokrenuti prekršajni postupci. Nameće se zaključak da nije bilo sistemskog i organizovanog kršenja zakona i pravila o sprovođenju izbornog procesa, ali ostaje utisak da bi se obukom i unapređenjem rada izborne administracije trebalo više baviti u narednom periodu.

Ostale CeSID-ove aktivnosti oko izbora

CeSID je u periodu pre prvog i drugog kruga izbora sproveo i kampanju „*S tobom ima smisla*“ sa ciljem da motiviše što širi krug glasača da izađu na izbore.

Kampanja se sastojala iz: kampanje „od vrata do vrata“, pozivanja telefonom, direktne pošte i

medijske kampanje. Pored toga, CeSID je u sklopu svojih projektnih aktivnosti sproveo i istraživanje javnog mnjenja, koje se bavi strukturom, stavovima i vrednostima glasačkog tela u predizbornom kontekstu.

Imajući u vidu da su izbore pratili, pored posmatrača CeSID-a, i predstavnici OEBS-a, Zajednice Nezavisnih Država, Saveta Evrope, Slovačke, Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država, ostvarena je saradnja i informacije su razmenjivane kako na nivou rukovodilaca posmatračkih misija, tako i na nivou regionalnih poverenika/LTO-a i pojedinačnih posmatračkih timova.

CeSID-ove aktivnosti za predsedničke izbore ostvarene su uz podršku Nacionalnog demokratskog instituta (NDI), Internacionalnog republikanskog instituta (IRI), ambasada Nemačke, Finske, Kraljevine Danske, Kanade, The Balkan Trust for Democracy, The Olof Palme International Center/Sida.

ZAPAŽANJA O RADU REPUBLIČKE IZBORNE KOMISIJE

Uvod

Kada je 12. decembra 2007. godine, predsednik Skupštine Srbije Oliver Dulić raspisao izbore za predsednika Srbije, bilo je jasno da će se građani Srbije susresti sa jednim od najkraćih izbornih procesa u skromnoj istoriji srpske demokratije. Svako ko je iole posmatrao politička dešavanja pre 12. decembra nije mogao ostati iznenađen ovakvim ishodom konflikta unutar vladajuće koalicije. Osim početnog sporenja legitimiteta raspisivanja izbora i poslovične ozlojeđenosti onih političkih aktera koji predsedničke izbore nisu priželjkivali, svi su ubrzano počeli da rade na sopstvenim izbornim strategijama zaboravljajući sve ono što im ne bi moglo biti od pomoći u još jednoj izbornoj trci.

Nekoliko stvari je bilo izvesno. Prvo, da će izbori raspisani za 20. januar 2008. godine doživeti nastavak u drugom krugu. Potom, da su dva favorita već viđena kao jedini borci za mesto predsednika države. Poslednja u nizu izvesnosti jeste da politička trvenja neće biti okončana izborom predsednika već će se konflikti nastaviti i nakon izbora.

Izazov koji je postavljen kandidatima na „predsednički presto“ Srbije, njihovim izbornim štabovima i marketinškim ekspertima nesumnjivo je bio veliki. Pripremiti se što bolje za izbornu trku, što podrazumeva: sakupiti novac za kampanju, odabrati strategiju, pridobiti neodlučne birače i sačuvati svoje, zaseniti svoje protivnike, nesumnjivo su veliki zadaci. Sve to trebalo je uraditi u periodu od svega pet nedelja, što je misija vredna poštovanja.

Ipak, jednom drugom aspektu predsedničkih izbora 2008. godine javnost je poklanjala znatno manje pažnje. Naime, od 12. decembra kada su izbori raspisani do 20. januara za kada su zakazani, državni organi su morali da gotovo sve svoje kapacitete usmere ka pripremanju izbora. Istini za volju malo ko se zabrinuo kako će se nadležni organi zaduženi za organizovanje izbora snaći sa do tada nezapamćenim vremenskim tesnacem. U senci predizbornih skupova, lepljenja plakata, plaćenih televizijskih termina i međusobnog optuživanja kandidata, odvijao se rad Republičke izborne komisije – organa Skupštine Srbije zaduženog za organizovanje i sprovođenje izbora za predsednika Republike.

Organizacija i način rada

Republičku izbornu komisiju¹ u stalnom sastavu čine: predsednik Komisije i njegov zamenik, kao i šesnaest članova od kojih svaki ima po jednog zamenika. Članove Komisije bira Skupština, tačnije parlamentarne stranke. Zastupljenost svake stranke u RIK-u proporcionalno je jednaka njihovoj zastupljenosti u Parlamentu. Predsednik, članovi komisije i njihovi zamenici moraju biti diplomirani pravnici.

Republičku izbornu komisiju u proširenom sastavu čine pomenutih 16 članova (sa svojim zamenicima), predsednik (sa zamenikom) i sekretar Komisije, kao i predstavnici podnosilaca izbornih lista, odnosno predlagača predsedničkih kandidata. Sednicama prisustvuje i predstavnik republičke organizacije nadležne za poslove statistike. Sekretar Skupštine i predstavnik organizacije statistike nemaju pravo glasa.

Komisija radi i punovažno odlučuje ako sednici prisustvuje većina njenih članova, odnosno njihovih zamenika. Odluke se donose većinom glasova članova u stalnom/proširenom sastavu.

Rad Komisije mogu pratiti zainteresovani mediji, kojima se izdaju posebne akreditacije.

Članovi RIK-a obaveštavaju se pismenim putem o zakazanom početku održavanja sednica. Usled tesnog rasporeda zakazivanja sednica obaveštavanje se češće obavljalo telefonski. Na isti način obaveštavani su posmatrači i predstavnici medija. Sednice su uglavnom počinjale sa malim zakašnjenjem, ali imajući u vidu da su često zakazivane u večernjim satima, kao i da se neki od članova Komisije nalaze van Beograda, takva zakašnjenja bila su razumljiva.

Posmatrači – domaći, strani i neželjeni

Od 13. januara 2008. CeSID-u je odobreno praćenje rada organa za sprovođenje izbora na teritorijama 168 opština u Srbiji i osam opština na Kosovu, a još od jedanaeste sednice Republičke izborne komisije (održane 21. decembra 2008. godine) Centar za slobodne izbore i demokratiju posmatrao je rad RIK-a. Tako je CeSID predstavljao jedinu domaću organizaciju koja je posmatrala celokupan izborni proces. No i pored višegodišnjih posmatranja izbora u kojima se CeSID etablirao kao neutralan i objektivan predstavnik civilnog društva, moglo se zapaziti da pojedini članovi Komisije gaje izrazito nepoverenje prema ovoj organizaciji. Štaviše, članovi Srpske radikalne stranke otvoreno su se usprotivili tome da se CeSID-u odobri posmatranje rada Komisije. Kao razlog za ovakav stav predstavnici SRS-a naveli su da uopšte nije potrebno da bilo ko pored Nadzornog odbora² učestvuje u praćenju

---

1 Novi saziv RIK-a Narodna skupština Republike Srbije oformila je 5. novembra 2007. Za predsednika RIK-a imenovana je Sonja Brkić, sudija Vrhovnog suda Srbije, a za njenog zamenika imenovan je Dejan Đurđević.

2 Na petoj sednici, održanoj 14. decembra, Republička izborna komisija pokrenula je inicijativu za izbor Nadzornog

rada RIK-a. Zatim kao drugi razlog navođeno je da Komisija nije u obavezi da izdaje ovlašćenja za posmatranje, već da može da odluči i suprotno, te da Komisija može jedino da razmatra i odlučuje o sličnim zahtevima koji dolaze iz inostranstva.

U nemilosti ovog saziva Republičke izborne komisije našli su se zahtevi ambasada Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država. Iako su u samom finišu izbornog procesa zahtevi odobreni Slovačkoj ambasadi i Međuparlamentarnoj skupštini zajednice nezavisnih država, na istoj sednici su odbijeni zahtevi britanskoj i američkoj ambasadi. Nešto ranije posmatranje je odobreno misiji OEBS-a.

Na ovom mestu ne bi bilo loše osvrnuti se na to šta Poslovnik o radu Republičke izborne komisije predviđa kada je u pitanju „davanje ovlašćenja” za posmatranje rada RIK-a uopšteno govoreći. Zakon o izboru narodnih poslanika članom 32. određuje da je rad organa za sprovođenje izbora javan. Član 13. Poslovnika o radu Republičke izborne komisije potvrđuje da je rad Komisije javan. Najviše zabune je, kako se čini, unela odredba iz Uputstva o provođenju Zakona za izbor predsednika Republike koja kaže da Komisija *izdaje* ovlašćenja zainteresovanim posmatračima. Upravo ovakva formulacija bila je predmet različitih tumačenja, počevši od onog da je Komisija dužna da po automatizmu svakom zainteresovanom subjektu koji uputi zahtev omogući posmatranje rada RIK-a, do onog koji kaže da Komisija može da nakon rasprave donese odluku kojom se odbija određeni zahtev za posmatranje izbora.

U nekoliko navrata članovi Komisije su uktrstili svoja, na pravu utemeljena, tumačenja ovih odredbi. Stekao se utisak da snaga argumenata nije bila snažnija od snage koju ima brojčana većina, tokom vođenja brojnih rasprava. Politička odluka koja je po pravilu bivala donošena i pre rasprava postala je princip i ključ za razumevanje mnogih kontroverznih odluka koje je donosila Republička izborna komisija.

Valja napomenuti da je upravo odbijanje zahteva stranim ambasadama predstavljalo ne kamen spoticanja, već stenu preko koje su se članovi RIK-a sve teže razumeli, a sve više svađali. Upravo ovim sukobom u RIK-u paralelno počinje i „fotofiniš” izborne kampanje kandidata u kojoj dominiraju pitanja upravo u vezi sa određivanjem „prijatelja”, odnosno „neprijatelja” u svetu. Imajući sve ovo u vidu opravdano se može postaviti pitanje u kojoj meri je sve ono što se događalo tih dana bilo samo instrument suprotstavljenih strana u izornoj kampanji.

Kandidature i pripremne radnje

Republička izborna komisija proglasila je devet kandidatura od jedanaest koliko je ukupno bilo podneto. Prva kandidatura koja je podneta i usvojena bila je kandidatura Tomislava Nikolića (17. decembar 2007), a poslednja Jugoslava Dobričanina (28.

---

odbora imajuću u vidu činjenicu da već izvesno vreme isti organ ne postoji. S tim u vezi Komisija je donela odluku da se obrati Vladi Republike Srbije i predsedniku Narodne skupštine da preduzmu aktivnosti iz svoje nadležnosti za formiranje Nadzornog odbora. Ipak, do kraja izbornog procesa Nadzorni odbor nije formiran.

januar 2008). Stekao se utisak da nijedna od strana u Komisiji nije želela da oteža proglašenje kandidature kandidatima iz protivničkih tabora. Rasprave o svim kandidaturama članovi RIK-a vodili su sa ozbiljnošću i iskrenom željom da se otklone moguće nepravilnosti. S pravom se može reći da je Republička izborna komisija u tom periodu svog rada ostavila utisak jednog visokoprofesionalnog državnog organa kome je valjano obavljanje posla prioritet.

Visoka ocena Komisiji može se dati i za čitav rad na tehničkoj pripremi izbora i drugim pripremnim radnjama za koje je po zakonu nadležna. Većina članova Komisije, bez obzira na stranačku pripadnost, težila je u raspravama pronalaženju najboljeg mogućeg rešenja za svaki problem koji bi iskrasao. Imenovanje biračkih odbora, nabavke izbornog materijala, dogovori sa drugim državnim institucijama i javnim preduzećima i sve drugo što se ticalo dobre organizacije izbora prošlo je u atmosferi tolerancije i sveukupnog napora da se pronađu najracionalnija rešenja. Nažalost pohvale na račun Komisije iz tog prvog perioda njenog rada ne mogu se preneti u nastavak izbornog procesa. Dok je na prvim zasedanjima Komisije bilo teško prepoznati ko od članova dolazi iz koje političke stranke, u nastavku je sve više do izražaja dolazila privrženost stranačkim stavovima i sledstveno tome uključivanje u burnu izbornu kampanju koje je, kako je vreme odmicalo, vršilo povratni uticaj na Republičku izbornu komisiju.

Jedan od kurioziteta ovog saziva Komisije bio je po prvi put organizovan jedinstven način određivanja rednih brojeva kandidata. Po ugledu na žrebove koji se danas najčešće mogu videti u svetu sporta, Republička izborna komisija je iz dve posude izvlačila plastične kuglice u kojima su na papirićima bila ispisana imenima, odnosno redni brojevi. O atraktivnosti ovakvog načina utvrđivanja redosleda kandidata na izbornom listiću, svedoči i veliko interesovanje predstavnika medija za ovaj događaj. Mala skupštinarska sala, u kojoj su se uglavnom održavale sednice Komisije, bila je mala da primi sve zainteresovane koji su želeli da prisustvuju ovom događaju 3.januara 2008. godine. Celokupna sednica na kojoj su žrebom određivani redni brojeva kandidata protekla je u euforičnoj, gotovo svečanoj atmosferi koju su podgrevali visoki stranački funkcioneri (ovlasceni od strane predlagaca kandidatura), koji su verovatno želeli da svojim prisustvom žrebu donesu sreću svome kandidatu. Nije tajna da su svi oni priželjkivali da baš njihov kandidat bude prvi na izbornom listiću.

Pokojnici kao simpatizeri kandidata

U šarenolikoj podršci građana koji su potpisivali predloge za kandidature³, nalazi se jedna grupa koja po jednoj svojoj karakteristici zaslužuje da bude pomenuta u ovom izveštaju. Naime, ako je verovati predlozima za kandidaturu, svojeručni potpisi

---

³ Zakon o izboru predsednika Republike u članu 10. nalaže da predlog za kandidaturu može biti podnesen samo ako ga svojim potpisima podrži 10.000 birača.

birača koji se u evidenciji MUP-a Srbije vode kao umrli, na volšeban način su se našli na obrascima koje su podneli predlagači kandidata. Tako je ukupno 164 pokojnika „potpisalo” kandidature, od čega 3 za Ištvana Pastora, 74 za Milanku Karić i čak 87 za Marijana Rističevića.

Sve bi ovo moglo da se tretira kao još jedan kuriozitet u procesu podnošenja kandidatura ili nespretn pokušaj autora ovih redova da na šaljiv način predstavi tešku povredu zdravog razuma, da ipak ne postoji osnovana sumnja da je neko očigledno načinio krivično delo falsifikovanja tuđih potpisa. Ne postoji nikakva beleška u službenim zapisnicima Komisije koja bi potvrdila da su potpisi pokojnika sudski overeni, ali nema sumnje da bi to bilo zanimljivo saznati.

Druga mogućnost koja je u izgledu ne bi li se objasnio ovaj fenomen jeste da je stručna služba Skupštine Srbije proveravala samo tzv. elektronski spisak koji je dostavio predlagač, a na kome su „zaboravljena” imena birača koji su u nekom od prethodnih izbornih procesa podržali kandidaturu određenog kandidata. Međutim i u tom slučaju opravdano je postaviti predlagaču pitanje, kako su se imena pokojnika našla na spisku podrške kada se zna da se taj spisak u elektronskoj formi sastavlja na osnovu spiska birača koji svojim potpisima podržavaju pojedinačnu kandidaturu.

Navedeni problem je utoliko značajniji ukoliko se ima u vidu da je javna tajna da se pojedinci kandiduju jedino da bi pribavili izvesnu materijalnu korist koja im sleduje kao predsedničkim kandidatima. Takođe se može postaviti još jedno pitanje, a to je da li bi detaljnija provera potpisa podrške utvrdila još neke nepravilnosti koje bi implikovale onemogućavanje kandidovanja „neozbiljnim” kandidatima.

Hadžiluk u Vrhovni sud

Nastavljajući priču o „neozbiljnim” kandidatima dolazimo do mesta kada moramo pomenuti dve kandidature koje nisu prihvaćene. Komisija je odbila predlog kandidature Koalicije političkih stranaka „Ujedinjeni pokret srpstva”, koja je predložila Hadži Andriju Milića, kao i predlog kandidature Hriščanske građanske zajednice „Sloga”, koja je predložila Milovana Petrovića.

Svaka velika bitka, pa tako i ova izborna, mogla bi se smestiti u jednu priču satkanu od rola glavnih junaka, manjih uloga i brojnih nezaboravnih događaja. Daleko od očiju javnosti desio se jedan takav događaj koji je mogao da prouzrokuje čak i odlaganje izbora. Do pomeranja izbornih radnji, kao što se zna, nije došlo. Ipak javnost nije bila adekvatno upoznata da je na 23. zasedanju RIK-a zaista pretela takva opasnost.

Sednica koja je počela u 23:10 časova završila se u 3:40 časova nakon ponoći, a za svog glavnog protagonistu imala je Andriju Hadži Milića, u ovoj izbornoj priči nosioca sporedne uloge koja je u ovoj epizodi uspela da zaseni sve druge glavne junake.

Samozvani lider Ujedinjenog pokreta srpstva i lider tzv. „Garde Cara Lazara“, imao je nameru da se i njegovo ime nađe na listi sa predsedničkim kandidatima. Svoju kandidaturu Hadži Andrija Milić podneo je 30. decembra 2007. godine. Član Komisije koji je prisustvovao podnošenju Predloga za kandidata Ujedinjenog pokreta srpstva, rekao je pred članovima RIK-a da podnosilac nije dostavio potvrdu o prebivalištu kandidata, spisak birača koji podržavaju Predlog kandidata (ni u pisanoj ni u elektronskoj formi), kao ni sudski overene izjave birača o podržavanju Predloga kandidata. Drugim rečima Hadži Andrija Milić gotovo da nije podneo ništa od potrebne dokumentacije i kandidatura mu je odbijena. Ipak to ga nije sprečilo da Komisiji uputi prigovor, a zatim na osnovu odbijenog prigovora da uputi i žalbu Vrhovnom sudu Srbije. Na zaprepašćenje svih članova Komisije, Vrhovni sud je uvažio žalbu Milića i poništio Rešenje Republičke izborne komisije. Čitava stvar bila je utoliko više zakomplikovana pošto je na prethodnoj sednici RIK-a već određena lista kandidata sa rednim brojevima i praktično je sve bilo spremno za štampanje glasačkih listića.

Članovi komisije su do duboko u noć raspravljali o načinu kako da se prevaziđe ova za sve vrlo neprijatna situacija. Na kraju je izglasano rešenje kojim se predlagaču sporne kandidature nalaže da dostavi odgovarajuću dokumentaciju. Da je kojim slučajem predlagač uspeo da dostavi sve što je bilo neophodno bili bismo svedoci jednog mnogo većeg problema čija bi posledica verovatno bila pomeranje brojnih izbornih rokova, a moguće i samih izbora zakazanih za 20. januar.

Prigovori i žalbe

Republička izborna komisija na zasedanjima posvećenim predsedničkim izborima razmatrala je na desetine prigovora. Uvođenje u svaki od prigovora pojedinačno, sa stanovišta ovoga zapažanja o radu Komisije, bilo bi zaista necelishodno. Stoga se autor ovih redova opredelio da javnost bliže upozna, ili podseti na nekoliko prigovora koji su po svom značaju imali vidne posledice kako na rad RIK-a tako i na čitav izborni proces. Pravnička strana problema kao što su: pravna utemeljenost prigovora, argumenti iznošeni pri formulisanju predloga rešenja i drugo svesno će u daljem tekstu biti izostavljeni.

Da burna dešavanja u Komisiji pokrenuta raspravom o „prijateljima i neprijateljima u inostranstvu“ dobiju svoj epilog pobrinuo se Vrhovni sud Srbije. Izvesni Miloš Adamović⁴ iz Zemuna uputio je prigovor Republičkoj izbornoj komisiji kojoj je predložio da stavi van snage odluku o odobravanju pojedinim stranim posmatračima da prate izbore za predsednika Republike. Umesto toga građanin Adamović je predložio da se svim stranim podnosiocima prijava za praćenje izbora

---

4 Iza mnogih prigovora koje podnose birači najčešće stoje centrale političkih stranaka. To se najbolje vidi u načinu na koji su prigovori pisani i u tome što jedna stranačka grupa u Komisiji pokazuje najviše zainteresovanosti da se o datom prigovoru raspravlja.

izdaju službena ovlašćenja za praćenje izbora. Pošto je Komisija odbila prigovor⁵, građanin Adamović je Vrhovnom sudu Srbije uputio žalbu koja je prihvaćena. Vrhovni sud Srbije stao je na stanovište da se Uputstvom za provođenje Zakona o izboru za predsednika Republike ne ostavlja mogućnost Komisiji da po slobodnoj oceni odlučuje, već samo da izdaje ovlašćenja po prijavi stranim posmatračima za praćenje izbora. Ova odluka je za Komisiju postala obavezujuća i predstavnicima ambasada Velike Britanije i Amerike ipak je omogućeno praćenje izbora. U izbornim procesima koji će slediti biće zanimljivo videti da li će Republička izborna komisija nastojati da možda izmeni normu u Uputstvu i time razjasni sporno tumačenje oko odobravanja posmatranja izbora, ili će slediti „nametnutu“ odluku Vrhovnog suda Srbije.

Interesantne su bile i rasprave o prigovorima koji su se odnosili na povredu izborne tišine. Dve opozicione stranke su se naročito isticale u pokušajima da ukažu na kršenje izborne tišine, no ipak Komisija nijedan od tih prigovora nije usvojila. Članovima komisije dostavljeni su materijali koji su navodno ukazivali na povredu izborne tišine. Sporni materijali uglavnom su predstavljali naslove iz mnogobrojnih dnevnih novina, a zanimljivo je to što se članovi RIK-a, čije su partije podnele prigovore, nisu naročito angažovali u cilju da obrazlože date primere narušavanja izborne tišine. Nedostatak motivacije da se ovakvi prigovori obrazlože treba tražiti u očito lošoj pripremi, pre svega materijala koji je trebalo da ukaže na narušavanje izborne tišine. Konkretni prigovori bili su upotpunjeni desetinama kopiranih strana dnevnih novina iz kojih zaista nije bilo jasno šta bi moglo da ukazuje na povredu izborne tišine. Većina „spornih“ strana dnevnih novina bila je, na primer, u potpunosti posvećena sportu ili umetnosti, pa su neki članovi komisije to iskoristili ne bi li se našalili na račun svojih kolega koji su podneli te prigovore.

Od nekoliko desetina prigovora valja pomenuti i jedan koji je „uspeo“ da, za razliku od prethodnih, ostvari uticaj na izborni proces. Prigovor koji je uputio izvesni Slavoljub Mitrović iz Dobrog Polja uticao je na to da se ponovi glasanje u drugom krugu predsedničkih izbora, na tom biračkom mestu. U prigovoru je navedeno da je jedan birač glasao sa neispravnim dokumentima te da se njegov identitet nije mogao utvrditi. Republička izborna komisija usvojila je prigovor i poništila glasanje na biračkom mestu broj 12. u mestu Dobro Polje. Bez obzira na to što ponovljeno glasanje nije imalo nikakav uticaj na konačne rezultate predsedničkih izbora, mogli su se čuti komentari pojedinih članova RIK-a da je čitav slučaj „Dobro Polje“ osmišljen kako bi došlo do odlaganja konačnog proglašenja pobjednika.

Većina prigovora upućenih Republičkoj izornoj komisiji bila je odbijena. Imajući u vidu da postoji očigledna razlika u vrsti prigovora koji se Komisiji upućuju, za potrebe ovoga teksta možemo napraviti uslovnu klasifikaciju:

(1) Prigovori koje podnose birači iza kojih po opštem uverenju stoje političke partije, najčešće opozicione, i koji imaju za cilj da ukažu na neku povredu prava

⁵ Veliku muku RIK je imao kod slučaja kada ne postoji dovoljan broj glasova da se konkretni prigovor usvoji, odnosno odbije pa se u nekoliko navrata prigovor prihvatao ili odbijao aklamacijom.

(materijalnu, formalnu, procesnu) koja se odvija na štetu njihovih kandidata.

(2) Prigovori koji imaju za cilj da utiču na tok izbornog procesa i izbornih radnji, a čiji razlozi ostaju manje jasni. Uočljivo je da su neki od podnetih prigovora imali jedino tu intenciju, a najbolji primer je prigovor iz Dobrog Polja. RIK se tokom čitavog izbornog procesa susretao sa sličnim prigovorima, ali je ovaj naišao na „razumevanje“ iako je bilo očigledno da je prigovor smišljen planski i da je greška na biračkom mestu najverovatnije načinjena namerno.

(3) Prigovori koji se RIK-u podnose od strane građana sa ciljem da se ukaže na neku od povreda izbornog prava. Najveći broj ovakvih prigovora je odbijen jer su podnošeni nakon rokova predviđenih za to, ili nisu ispunjavali neke druge formalne zahteve zbog kojih ih je Komisija odbijala.

Komuniciranje sa javnošću

Brojni mediji i novinske agencije bili su akreditovani i pratili su rad RIK-a. Nekada su to činili sa većim, nekada sa manjim interesovanjem i uglavnom su uspevali da sve važne informacije iz RIK-a prenesu do javnosti.

Republička izborna komisija nema svoju službu za Odnose sa javnošću. Poslovnik o radu Republičke izborne komisije u članu 18. određuje da komisija obezbeđuje javnost prisustvom akreditovanih predstavnika sredstava informisanja, davanjem saopštenja i održavanjem konferencija za štampu. U stavu 3. istog člana stoji da konferenciju za štampu, po odobrenju Komisije, može održati predsednik ili član Komisije.

Moglo se zapaziti da su se članovi RIK-a u nekoliko situacija oglasili o odredbe iz člana 18. Poslovnika. Dogodilo se da recimo jedan od članova RIK-a nezadovoljan odlukom koju je donela Komisija, daje izjavu novinarima ispred sale u kojoj se održavala sednica. Ovaj i slični događaju su predstavljali okidače za brojne rasprave i međusobna optuživanja koja su često trajala i po nekoliko sati. Komisija je posle jednog takvog incidenta donela odluku kojom se samo Predsednica Republičke izborne komisije ovlašćuje da daje izjave za javnost u ime Republičke izborne komisije. Tom prilikom je rečeno da izjave bilo kog drugog člana ili zamenika ne izražavaju stav Komisije.

Problem komuniciranja sa javnošću takođe se može svrstati u korpus problema koji su nastajali bliženjem održavanja izbora i finala izbornih kampanja.

Zaključak

Republička izborna komisija je u zasedanjima (od prve sednice održane 14. novembra 2007, do poslednje 53. sednice, održane 11. marta 2008. godine kada je pravljen „završni račun“ visine prikupljenih i utrošenih sredstava za izbornu kampanju) pokazala svoja dva lica.

Pohvalno je bilo sve što je komisija uradila na brzoi i efikasnoj organizaciji izbora. Kratki rok koji je činom raspisivanja izbora za predsednika Republike nametnut Komisiji nije bio nepremostiva prepreka da se sve pripremne radnje završe na vreme i po Rokovniku koji je usvojila. Spremnost na saradnju i zajednički dogovor među članovima bila je primetna kod gotovo svih tzv. tehničko-organizacionih pitanja⁶.

Nažalost kako se bližio dan održavanja izbora tako je i plima izborne netolerantnosti rasla, da bi pred same izbore potpuno preplavila do tada pomirljivu atmosferu u Komisiji. Sukobi iz kampanje koja je postajala sve prljavija preneli su se i u Republičku izbornu komisiju, donoseći ne samo politička već i netolerantna optuživanja usmerena ka političkim oponentima. To je sve uticalo da rad RIK-a postane sve češće opterećen politikantskim stavovima, koji su i te kako otežavali posao koji je trebalo privesti kraju. Pokazalo se da članovi Republičke izborne komisije ne uspevaju da ostanu po strani od političkih sukoba i da se posvete jedino poslu za koji su imenovani. Opet s druge strane pitanje je koliko je realno očekivati da se članovi RIK-a u potpunosti predaju stručnom angažmanu u Komisiji i zapostave stranačke razmirice, kada najveću zahvalnost što uopšte obavljaju funkciju duguju upravo svojim političkim strankama.

---

6 Ono što ne ulazi u zapisnike koje sačinjava Stručna služba Skupštine Srbije nakon svakog zasedanja Komisije, jeste sve ono što se događa u pauzama između sednica. Pauze nisu predstavljaje samo predah za članove Komisije već i priliku da se, ukoliko je to moguće postigne dogovor oko spornih pitanja. Najčešće su članovi koji dolaze iz jedne partije sedeli okupljeni na jednom mestu dogovarajući zajednički nastup za nastavak sednice, ali često su se vodili prijatni i šaljivi razgovori među članovima koji dolaze (kako se to obično kaže) sa suprotstavljenih političkih polova. Zabeležen je samo jedan manji incident kada je navodno došlo do verbalnog vredanja, ali je i taj jedini nesporazum brzo okončan uz jedno izvinjenje i jedno prihvatanje izvinjenja.

Uz sve mane i pohvale koje se mogu uputiti članovima RIK-a, posebno priznanje treba odati i stručnoj službi Skupštine Srbije koja je visokoprofesionalno obavljala svoj posao, često ostajući na radnom mestu do ranih jutarnjih sati sastavljajući zapisnike i pripremajući materijal za sledeću sednicu.

KAMPANJA ZA POVEĆANJE IZLAZNOSTI

Predsednički izbori održani početkom 2008. godine predstavljali su samo jedne u nizu izbora „*ključnih po dalju budućnost Srbije*“. Naime, slični epiteti pratili su sve, bilo predsedničke bilo parlamentarne, izbore održane u Srbiji od uspostavljanja višestranačja. Birači su iz godine u godinu suočavani sa „*referendumskim izborima*“, glamuroznim izbornim kampanjama, neverovatnim predizbornim obećanjima posle kojih se malo šta menjalo. Ova pojava je neminovno dovela do toga da se građani u velikoj meri razočaraju u politiku, da manje veruju političarima, političkim partijama i demokratski izabranim institucijama. Samim tim znatno se povećavala apstinencija među biračima u Srbiji i pred političke partije se postavio problem motivisanja razočaranih građana da dalje učestvuju u izbornom procesu. Među građanima uvrežilo se osećanje nemoći da se utiče na zbivanja u politici. Upravo zbog toga nije bilo lako motivisati razočarane građane da izađu na predsedničke izbore 2008. godine. Iako više ne postoji zakonska prepreka od 50% izašlih birača neophodnih za uspešnost izbora, legitimitet izabranog predsednika znatno je veći ukoliko je njegovu pobjedu potvrdio veći broj građana. Stoga se u akciju povećanja izlaznosti na predsedničkim izborima uključio veliki broj nevladinih ali i studentskih organizacija kako bi u direktnom kontaktu građanima pojasnili važnost svakog glasa za dalju budućnost Srbije. Doprinos povećanju izlaznosti na predsedničkim izborima, kroz organizovane kampanje, dale su sledeće organizacije: Evropski pokret u Srbiji, Centar modernih veština, Centar za razvoj Srbije i Beogradski fond za političku izuzetnost, Federacija nevladinih organizacija i Građanske inicijative, Inicijative mladih za ljudska prava, 11 studentskih organizacija okupljenih oko Studentske unije Srbije i naravno, Centar za slobodne izbore i demokratiju.

CeSID–ova kampanja za povećanje izlaznosti na izborima

CeSID–ove kampanje usmerene na povećanje učešća građana u izbornom procesu već su postale prepoznatljivije u javnosti. Od svog osnivanja 1997. godine, CeSID je organizovao više kampanja čija je suština bila želja da se za glasanje na izborima motivišu birači razočarani političkom i ekonomskom situacijom u društvu. Povećanjem učešća ove nemale skupine građana, izborni proces bi značajno dobio na kvalitetu, a ideje koje bi odnele pobjedu na izborima značajno bi dobile na legitimitetu i snazi. Loše rezultate partije/a koje su na vlasti sve bi teže bilo relativizovati većitim izgovorom: „nisam glasao, nisam ni odgovoran“. Masovnost glasanja bi, s druge strane, značajno doprinela i većoj odgovornosti političkih partija koje bi postale svesne da se razočarani birač neće naprosto isključiti iz političkog života, već će svako „opuštanje“ svoje partije kazniti na sledećim izborima.

Slogan $1+1=2$ po kome je CeSID i (p)ostao prepoznatljiv, predstavljao je deo kampanje za povećanje izlaznosti na izborima održanim 24. septembra 2000. godine. Uz ovaj slogan, koji je umnogome ukazivao na izborne manipulacije uobičajene za taj period, išao je i slogan *Priključi se. Ako ti je stalo!* koji je pozivao obeshrabrene građane da izađu na izbore i demokratskim putem ostvare svoja osnovna građanska prava. Za parlamentarne izbore održane 2003. godine noseći slogan kampanje bio je *Biram da glasam*, a cilj je bio isti: pružanje legitimiteta demokratski izabranim institucijama.

Uspeh prethodno navedenih kampanja bio je preduslov da se u izbornoj 2007. godini CeSID odluči na dotada najobimniju akciju pozivanja građana na izlazak na izbore. Pod sloganom *Sa tobom ima smisla*, CeSID je 13. decembra 2006. godine započeo kampanju za vreme čijeg je trajanja uspešno ostvaren kontakt sa oko 750 000 građana Srbije!

Izbori za prvog čoveka Srbije, održani početkom 2008. godine, predstavljali su novi izazov za naše volontere. U Srbiji, podeljenoj oko dve dijametralno suprotstavljene politike, svaki glas je mogao biti presudan, pa je kampanja za povećanje izlaznosti u potpunosti bila opravdana. Kako se ovoga puta radilo o predsedničkim izborima, čiji je ishod bio veoma neizvestan i za koje se očekivalo da će konačno razrešenje dobiti tek u drugom izbornom krugu, kampanja je imala dva slogana: pred prvi krug poruka upućena biračima glasila je *Demokratija – Sa tobom ima smisla*; za drugi krug izbora, koji je karakterisala velika neizvesnost, biračima je stavljeno do znanja koliko je važan njihov glas porukom *Zapamti! Sa tobom je sigurno*.

Tako je CeSID pod ovim sloganima, za period januar-februar 2008, organizovao niz aktivnosti kroz direktne kontakte sa potencijalnim biračima u zonama sa visokim biračkim potencijalom.¹ Dok nam je birački potencijal određivao „geografski“ deo kampanje, odabir samih birača koje je trebalo motivisati bio je određen pomoću tri kriterijuma: pol, školska sprema i etnička pripadnost potencijalnih birača. Tako smo u već opisanim zonama sa visokim potencijalom izlaznosti pokušali da motivišemo birače oba pola, sa srednjom, višom ili visokom stručnom spremom. Istovremeno smo se trudili da u izborni proces uključimo i pripadnike manjinskih naroda kao bi budući predsednik bio izabran glasovim svih građana Srbije i na pravi način reprezentovao sve njene građane.

Razlog zašto je stručna sprema predstavljala važan kriterijum leži u tome što se upravo među obrazovanijim ljudima koji predstavljaju zapostavljenu srednju klasu, a razočarani su društveno ekonomskim kretanjima, nalazi veliki broj apstinenata. Kampanja je imala za cilj da ove ljude pokrene iz učmalosti i da im se stavi do znanja da politička neaktivnost može samo pogoršati njihov ionako loš položaj u društvu.

Zone visokog biračkog potencijala koje smo obuhvatili kampanjom prema svojim osnovnim karakteristikama mogu se podeliti u tri grupe:

---

1 Radi se o onim biračkim mestima sa velikim brojem birača na kojima je izlaznost na prethodnim izborima bila nešto niža od proseka.

- a) Gradske zone (biračka mesta u tri regionalna centra u Srbiji: Beogradu, Novom Sadu i Nišu);
- b) Prigradske zone (manji gradovi u Srbiji, njihova gradska jezgra i prigradska naselja);
- c) Ruralne zone (okolina gradova i seoske sredine).

Ovakva podela zona određivala je i različit pristup biračima u okviru svake od njih. Tako su naši volonteri u tri regionalna centra: Beogradu, Nišu i Novom Sadu, bili u direktnom kontaktu sa potencijalnim biračima kroz kampanju *od vrata do vrata* (*door to door kampanju*), prigradske zone smo „bombardovali“ pismima (*direct mail*) u kojima smo građane pozivali da izađu na izbore, a u ruralnim sredinama smo se fokusirali na telefonsku kampanju u kojoj su naši volonteri telefonskim kontaktom objašnjavali građanima važnost svakog glasa.

Kampanja od vrata do vrata (*door to door*) sprovedena je u tri najveća grada u Srbiji: Beogradu, Novom Sadu i Nišu. Fokusirali smo se na centralne gradske zone u kojima je već tradicionalno izlaznost nešto niža u odnosu na ostale gradske sredine. U ovom delu kampanje učestvovalo je 1500 CeSID-ovih aktivista podeljenih u 750 timova. Svaki volonter koji je učestvovao u ovoj aktivnosti bio je pripremljen za direktni kontakt sa građanima, „naoružan“ kratkim upitnikom na temu važnosti izbora kao i flajerom u kome je ukratko objašnjena važnost predsedničkih izbora i uticaj svakog glasa na krajnji ishod.

Kampanja od vrata do vrata trajala je 14 dana, po sedam dana uoči oba izborna kruga. Za to vreme naši volonteri su obišli skoro 220000 domaćinstava, ostvarili uspešan kontakt sa 150000 potencijalnih birača!² Čak i onim domaćinstvima koja nisu bila spremna na razgovor sa našim aktivistima ostavljan je flajer sa pozivom da izađu i izaberu predsednika.

Direct mail (pisma upućena direktno na adrese potencijalnih birača) predstavljao je drugi deo CeSID-ove kampanje. Kampanja pismima takođe se sastojala iz dva dela. Tako je pred prvi krug predsedničkih izbora na adrese 450000 birača, odabranih iz opšte populacije, upućeno pismo sa porukom da iako su prezasićeni čestim izborima ipak radi svoje budućnosti treba da izađu i podrže svog kandidata.

U drugom krugu izbora CeSID-ova kampanja pismima se, pored opšte populacije, fokusirala na pripadnike manjinskih naroda i na birače ženskog pola. Kroz 800000 pisama upućenih na adrese potencijalnih birača u drugom krugu, trudili smo se da podjednako obuhvatimo i manje zastupljen pol, kao i pripadnike manjinskih zajednica. Razloge zašto smo se odlučili na ovaj korak treba tražiti u činjenici da postoje indicije da muškarci češće glasaju od žena i da žene treba dodatno motivisati da izađu na izbore. S druge strane, učešće manjina u izbornom procesu predstavlja pokazatelj stanja ljudskih prava i stepena demokratije u jednom društvu.

² Svako pristajanje na razgovor sa našim aktivistima smatrano je uspešnim kontaktom.

Dakle u periodu januar – februar 2008, CeSID je poslao 1250000 „pozivnica“ za učešće na izborima! Pisma su završila na oko 800000 adresa potencijalnih birača.³ Telefonska kampanja za cilj je imala da među građanima naseljenim u okolini gradova i među seoskim stanovništvom poveća izbornu participaciju. Za razliku od prethodno opisanih aktivnosti, telefonska kampanja je sprovedena između dva izborna kruga. Dakle, u periodu od dve nedelje, između dva kruga izbora, CeSID je sproveo telefonsku kampanju kroz formu kratkog upitnika sa građanima. Iz posebno opremljenog call centra, 60 obučених CeSID-ovih volontera svakodnevno je kontaktiralo građane i prenosilo poruku o važnosti njihovih glasova za budućnost Srbije. Tokom kampanje kontaktirano je skoro 62000 potencijalnih birača od kojih je čak 47000 učestvovalo u našoj kratkoj anketi i samim tim im je prenet naša osnovna poruka o neophodnosti izlaska na izbore.

Sve u svemu, CeSID je u periodu januar – februar 2008. godine, sproveo po obimu do sada najveću kampanju za povećanje izlaznosti na izborima. Kroz kampanju od vrata do vrata, kampanju pismima i telefonsku kampanju kontaktirano je oko 1050000 domaćinstava! Od tog broja, poruku o važnosti izbora uspešno smo preneli do 950000 potencijalnih birača! Prema zvaničnim podacima RIK-a biračko telo u Srbiji broji 6,7 miliona birača, CeSID-ovi nalazi govore da je ova cifra znatno manja i teško da prelazi 5,5 miliona, što bi značilo da je naša kampanja stigla čak do svakog šestog birača u Srbiji!

U drugom krugu izbora održanom 3. februara 2008. godine na birališta je izašlo 4581270 birača⁴, što kada se uporedi sa zvaničnim brojem upisanih birača iznosi 68%. Međutim, ukoliko se ova brojka uporedi sa CeSID-ovim podacima o maksimalnom broju birača od 5,5 miliona, dobija se 83% izašlih birača! Jedini izbori na kojima je svoj glas dalo više birača su bili oni (opet „presudni“) održani u septembru 2000. godine. Veliko je pitanje u kojoj meri su ovakvoj izlaznosti doprinele kampanje koje su sprovodile različite nevladine organizacije. Ne treba zaboraviti da su slične kampanje vodile i političke partije koje su se takođe trudile da pridobiju što više birača za svoje ideje.

Nevladin sektor u borbi protiv apstinencije na predsedničkim izborima 2008. godine

Pored Cesid-a, kampanju za povećanje izlaznosti vodile su i druge nevladine organizacije: Evropski pokret u Srbiji, Centar modernih veština, Centar za razvoj Srbije i Beogradski fond za političku izuzetnost, Federacija nevladinih organizacija i Građanske inicijative, Inicijative mladih za ljudska prava kao i 11 studentskih organizacija okupljenih oko Studentske unije Srbije.

Kampanja Evropskog pokreta. Evropski pokret u Srbiji je u poslednjih osam godina

³ Razlog disproporcije između poslanih pisama i adresa na kojima su pisma završila leži u činjenici da smo na istih 450 000 adresa na koje smo slali pisma pred prvi krug poslali pisma i pred drugi krug izbora. Naravno radilo se o različitim sadržajima sa istim ciljem, motivisanjem građana da uzmu učešća u drugom krugu izbora.

⁴ http://www.rik.parlament.sr.gov.yu/cirilica/propisi_propisi_frames.htm

pred svake izbore pokretao „*Izadi i glasaj*“ kampanje (*Get Out To Vote – GOTV*). Tradicija je nastavljena i pred predsedničke izbore 2008. godine. Kampanja pod sloganom „*Izaberi predsednika – Izaberi Evropu*“, pre svega, bila je namenjena mladima, ženama kao i široj populaciji koja živi van Beograda. Gradovi u kojima je sprovedena kampanja su: Beograd, Čačak, Kikinda, Smederevo, Sombor, Odžaci, Dimitrovgrad, Pirot, Požega, Kruševac, Majdanpek, Leskovac, Lazarevac, Zaječar, Knjaževac, Zrenjanin, Kragujevac, Valjevo, Niš, Novi Sad, Subotica, Novi Pazar i Sremska Mitrovica. Pored Evropskog pokreta u sprovođenju kampanje su učestvovali još i *Ženska vlada* kao i veliki broj lokalnih nevladinih organizacija.

Sam slogan ukazuje da je pre svega cilj kampanje bio promovisanje evropskih vrednosti kod potencijalnih birača. Tako su se u fokusu ove kampanje našla pitanja vezana za evropske integracije i teme: Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju, dospeće Srbije na „*belu Šengen listu*“ i dobijanje statusa kandidata za priključenje Evropskoj uniji. Glavne aktivnosti u kampanji bile su:

a) Medijska kampanja; podjednako na televizijama sa nacionalnom frekvencijom lokalnim televizijama i radio stanicama;

b) Lepljenje plakata u gradovima u kojima se sprovodila kampanja;

c) Otvoreni štandovi u gradovima u kojima se sprovodila kampanja na kojima se direktno razgovaralo sa građanima. Takođe, u sklopu kampanje deljeni su i pokloni koji su uključivali pored informativnog materijala (brošura i letaka) i poklone sa oznakama Evropske unije (olovke, balone, nalepnice, evropske zvezdice...).

Kao jednu od finalnih aktivnosti, Evropski pokret je organizovao javne debate u pet gradova na kojima su se zainteresovanim građanima bliže predstavljali ciljevi kampanje.

Zajednička kampanja Centra modernih veština, Centra za razvoj Srbije i Beogradskog fonda za političku izuzetnost. Zajednička kampanja ove tri nevladine organizacije bila je prevashodno usmerena na motivisanje mladih da izađu na izbore. Stoga su ove tri organizacije izdale brošuru „*Tajna glasačke kutije*“ koju su sačinjavali tekstovi o važnosti izbora, pre svega upućeni mlađim čitaocima. Tekstove za ovu brošuru pisali su: prof. dr Ž. Trebješanin (*Izbori. Šta me briga!*), mr L. Marićević (*Kad malo razmislim bolje da glasam*), dr S. Marković (*Demokratija. Da li se to mene tiče?*) i D. Dobrašinović (*Izlaziš! Odličan izbor. Evo kako*). Ova brošura upućena je na 10 000 adresa u gradovima: Subotica, Zaječar, Kragujevac, Kraljevo, Leskovac, Niš, Preševo, Prokuplje, Užice, Vršac, Novi Sad i Beograd.⁵

Osnovna ideja kampanje sve tri nevladine organizacije bila je da se svim mladima koji vide Srbiju kao modernu, evropsku državu pokaže da je jedini način da se to i postigne izlazak na izbore.

Zajednička kampanja Federacije nevladinih organizacija i Građanske inicijative. Kampanja koju su zajednički organizovali Federacija nevladinih organizacija Srbije (FENS) i Građanske inicijative, po mnogo čemu razlikovala se od ostalih kampanja

⁵ Posebnu zanimljivost u brošuri predstavljale su poruke Nikole Đurička i Danila Ikodinovića koji su pozivali mlade da se glasanjem na izborima bore za svoje ideje i ciljeve.

za povećanje izlaznosti, koje su vođene pred predsedničke izbore 2008. godine. Naime, ova kampanja se sastojala iz dve faze: prve, kada je pred prvi krug izbora bila fokusirana isključivo na povećanje izlaznosti i to pre svega mladih, i druge kada su se pored poziva upućenog mladim da izađu na izbore, u drugom krugu izbora, ove organizacije jasno svrstale na stranu predsedničkog kandidata Demokratske stranke, Borisa Tadića.

U prvoj fazi kampanje, koja je vođena pod sloganom „Šta glasaš to i jedeš“, mladi su pozivani da u što većoj meri izađu na izbore. Komunikacija sa mladim biračima odvijala se kroz organizovana okupljanja u više gradova u Srbiji. Na ovim okupljanjima su deljeni flajeri i organizovani različiti ulični performansi u kojima su učestvovali hip-hop muzičari. Na ovaj način su mladi u više gradova u Srbiji podsticani da u što većoj meri uzmu učešće na predsedničkim izborima.

Druga faza kampanje FENSA i Građanskih inicijativa otpočela je između dva kruga predsedničkih izbora, kada su mladi ljudi pored poziva da izađu na izbore dobijali jasnu poruku da u drugom krugu glasaju za Borisa Tadića i njegov evropski program⁶. Osnovni motiv za odluku o forsiranju jednog predsedničkog kandidata od strane ovih organizacija bio je u tome što su smatrale da Boris Tadić u Skupštini Republike Srbije (uz podršku proevropskih stranaka) može obezbediti potpisivanje i ratifikovanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju Srbije Evropskoj uniji. Tako bi po njima Srbija bar za jedan korak bila bliža svom krajnjem cilju – ulasku u Evropsku uniju.

Kampanja Inicijative mladih za ljudska prava. Inicijativa mladih za ljudska prava kampanju za povećanje izlaznosti vodila je sa dva slogana: „Apstiniraš – Miniraš“ i „Nećemo nazad“. Ciljna grupa ove kampanje bili su mladi ljudi, potencijalni apstinenti, kojima je poruka o važnosti glasanja prenošena uličnim performansima. Osnovna poruka kampanje bila je da pored toga što treba izaći na izbore, treba i odgovorno glasati. Tako su u performansima dominirale teme jednog puta koji vodi u budućnost i drugog koji Srbiju vraća u devedesete godine prošlog veka. Mladim ljudima je pružena šansa da svojim glasom odaberu pravi put, ali i da budućem predsedniku Srbije ostave poruku o tome kakva treba da bude budućnost Srbije.

Kampanja studentskih organizacija. Studentske organizacije okupljene oko Studentske unije Srbije svoju kampanju takođe su fokusirale na mlade birače. Kampanja „Izbori nisu lutrija – izaberi svoju budućnost“, imala je za cilj da pokrene mlade ljude da izađu na predsedničke izbore i time preuzmu odgovornost za stanje u društvu. Mladim glasačima je ova poruka prenošena nizom uličnih manifestacija u kojima se posebna pažnja usmeravala na disproportciju birača među penzionerima s jedne i mladih birača s druge strane. Na ovaj način je mladim ljudima skrenuta pažnja da ne treba svoju budućnost stavljati u tuđe ruke, već da je treba samostalno kreirati.

---

⁶ FENS i Građanske inicijative su za ovaj svoj postupak potporu pronašle u članu 13, Preporuke Saveta Evrope po kom „nevladine organizacije treba da budu slobodne da podrže određenog kandidata ili partiju na izborima ili referendumu, pod uslovom da su svoju motivaciju za to iznele na transparentan način“ (<http://www.fens.org.yu/vesti/040.htm>).

Nacionalnu kampanju za povećanje izlaznosti mladih na predsedničke izbore 2008. godine, zajedno su pokrenule mreže Studentske unije, Saveza studenata i Studentske asocijacije. Zajedništvo u pitanjima od opšteg značaja za mlade pokazali smo u aktivnostima oko izrade Zakona o visokom obrazovanju 2003–2005. godine, u kampanji za zaštitu prava diplomiranih i njihovo izjednačavanje sa masterima 2006–2007. godine, u postupku osnivanja resornog ministarstva zaduženog za pitanja mladih 2007. godine, a danas ukazujemo na izuzetnu važnost učešća mladih u donošenju odluke o tome ko će da zastupa interese svih građana naše zemlje.

Cilj ove kampanje je da pokrenemo mlade da preuzmu odgovornost za stanje u društvu i da učestvuju u izboru predsednika Srbije. Kampanja je deo programskih aktivnosti naših organizacija kojima nastojimo da motivišemo mlade da se uključe u donošenje svih odluka koje se na njih neposredno odnose, kako na svojim univerzitetima i studentskim domovima, u KONUS-u, Vladi i Skupštini, tako i na samim izborima.

Kampanju sprovodimo u većini univerzitetskih gradova naše zemlje: u Subotici, Novom Sadu, Zrenjaninu, Beogradu, Nišu, Leskovcu, Vranju, Aleksincu, Kragujevcu, Užicu, Kraljevu i Jagodini. Važnost učešća mladih na izborima ističemo u direktnim razgovorima sa našim kolegicama i kolegama sa fakulteta i iz studentskih domova, organizovanjem motivacionih okupljanja i koncerarta, tribina i diskusija, akcija i performansa, zatim apelovanjem putem letaka, plakata i promotivnog materijala i organizovanjem autobusa za besplatan prevoz studenata iz univerzitetskih centara do njihovih biračkih mesta u drugim krajevima Srbije. Poruka ovih aktivnosti je jasna, predsednika ne dobijamo – predsednika biramo.

Da bi mladi ostali da žive u Srbiji, oni moraju i da preuzmu odgovornost za njeno oblikovanje, a država treba da obezbedi da se glas mladih čuje i poštuje. Ova populacija je više puta dokazala da ona može da bude generator javnog mnjenja koji je sposoban da čitavoj naciji bude podstrek u prelomnim vremenima za napredak društva. Uprkos tome, među mladima danas postoji visok stepen izborne apstinencije, a istraživanja pokazuju da su glavni uzroci tome verovanje da oni sami ne mogu da promene situaciju u zemlji i da institucije sistema nemaju sluha za njihove potrebe. Međutim, **samo akcijom možemo doći do promena, a omladinski pokreti su to dokazali bezbroj puta u našoj burnoj istoriji.** Sve tri sindikalne studentske organizacije (koje su inače jedna drugoj konkurenti) pozivaju na međusobnu solidarnost i na jedinstvo oko dostizanja opšteg dobra i ostvarenja ciljeva koji su značajni za celokupnu populaciju studenata i svih mladih građana Srbije. **Zajedničkim nastupom nastojimo da dokažemo da je dogovor moguć, a složnost oko temeljnih principa neophodna.** Time već dajemo značajan primer zvaničnicima naše zemlje i njenih političkih stranaka.

/.../

Izbori nisu lutrija – izaberi svoju BUDUĆNOST!

Zaključak

U drugom krugu izbora za predsednika Republike Srbije na birališta je izašao impozantan broj građana – 4581270. Velika važnost predsedničkih izbora za dalju budućnost Srbije predstavljala je presudan činilac za tako nešto. Nezahvalno je čak

i pokušati dokazati u kom su procentu akcije nevladinih organizacija zaslužne za tako veliku izlaznost. Ipak, važnost njihovih kampanja je nemoguće osporiti. Svaka od ovih akcija, bilo da se radi o uličnim performansima ili kampanji *od vrata do vrata* imala je svoju vrednost. Na ovaj način poruka o važnosti izbora kao osnovne poluge demokratije i vrednosti svakog glasa za njeno funkcionisanje, preneti je do velikog broja ljudi.

Međutim, i među ovim kampanjama ipak postoje određene razlike. Tako su kampanje većine nevladinih organizacija bile usmerene ka određenom sloju građanstva. Stiče se utisak da su mladi i žene bili primarni cilj gotovo svih kampanja za povećanje izlaznosti. Pažnja posvećena ovom delu biračkog tela je donekle i razumljiva. Postoje jasni nagoveštaji da upravo mladi ljudi kao i žene ne participiraju dovoljno u izbornom procesu i samim tim ne preuzimaju dovoljno odgovornosti za stanje u društvu.

ZAKONODAVNI OKVIR I IZBORNE PROCEDURE

Izbori predstavljaju izuzetno važan element za život svake demokratske zajednice, a posebno za zajednice, kao što je naša, koje se nalaze u procesu tranzicije. Izbori su i jedini legitiman način smene političke vlasti i treba da omoguće fer borbu svim učesnicima u izbornom procesu. Dolazak na vlast obezbeđuje političkim elitama prestiž i ugled u društvu, kao i kontrolu društva. Glavna uloga izbornog procesa je da izvrši mirnu promenu ili obezbedi zadržavanje vlasti. Političke elite koje učestvuju u izbornom procesu sa krajnjim ciljem osvajanja vlasti, imaju pravo da tokom sprovođenja izborne kampanje koriste sva sredstva koja su zakonima propisana i dozvoljena.

Cilj svih zakonskih, podzakonskih akata i uputstava koja se koriste u izbornom procesu jeste da se njihovom adekvatnom primenom spreči svaki oblik moguće manipulacije od strane učesnika, ali i da se eventualni prekršioци sankcionišu.

Normativna načela služe da se što jasnije odredi ko je pobedio, a ko izgubio na izborima, da odrede okvire izbornog procesa kao i načine na koji će se izborni proces odvijati. Stvaranjem ovih načela obezbeđuje se fer izborna borba, gde sve političke stranke, koje učestvuju u izornoj utakmici, imaju iste početne uslove bez favorizovanja bilo koje opcije.

Niz normi, zakonskih i podzakonskih akata reguliše sprovođenje predsedničkih izbora: Ustav Republike Srbije, Ustavni zakon za sprovođenje Ustava Republike Srbije, Zakon o predsedniku Republike, Zakon o izboru predsednika Republike, Zakon o izboru Narodnih poslanika, Zakon o finansiranju političkih partija, Poslovnik Republičke izborne komisije, Zakon o oglašavanju, Zakon o radiodifuziji, Opšte obavezujuće uputstvo o ponašanju medija tokom izborne kampanje.

Normativni okvir koji uređuje izbor Predsednika Republike

Predsednik Narodne skupštine, Oliver Dulić, na osnovu člana 3. stava 2. Ustavnog zakona za sprovođenje Ustava Republike Srbije, 12. decembra 2007. godine, doneo je odluku o raspisivanju izbora za Predsednika Republike Srbije. Ustavni zakon je predvideo odredbu u kojoj je izričito rečeno da izbori za Predsednika Republike moraju biti raspisani do 31. decembra 2007. godine. Zakon o izboru Predsednika Republike¹ predviđa da se izbori raspisuju 90 dana pre isteka mandata Predsednika Republike, i da se moraju okončati u narednih 60 dana od dana raspisivanja izbora. Predsednički izbori raspisani su za 20. januar 2008. godine. U odluci Predsednika Narodne skupštine određeni su rokovi za vršenje izbornih radnji koji počinju da teku od dana stupanja na snagu ove odluke, kao i organi koji će biti nadležni za sprovođenje izbora na osnovu odredaba Zakona o izboru Predsednika Republike.

1 Zakon o izboru Predsednika Republike (2004), član 4, stav 2.

Član 1. stav 1. Zakona o izboru Predsednika Republike, predviđa da se predsednik bira na osnovu opšteg i jednakog izbornog prava na slobodnim i neposrednim izborima, tajnim i ličnim glasanjem. Mandat Predsednika Republike traje 5 godina².

Tabela 1: Kandidati za Predsednika Republike i predlagači

rb. sednice	datum održavanja sednice	kandidat	predlagač	broj potpisa
8.	18.12.2007.	Tomislav Nikolić	Srpska radikalna stranka	13083
9.	18.12.2007.	Čedomir Jovanović	Liberalno demokratska partija	10619
11.	21.12.2007.	Boris Tadić	Demokratska stranka	18852
13.	25.12.2007.	Milutin Mrkonjić	Socijalistička partija Srbije	15759
14.	27.12.2007.	Milanka Karić	Pokret snaga Srbije – Bogoljub Karić	16311
15.	28.12.2007.	Ištvan Pastor	Mađarska koalicija	12961
16.	28.12.2007.	Jugoslav Dobričanin	Reformistička stranka	12224
17.	29.12.2007.	Marijan Rističević	Narodna seljačka stranka i Ujedinjena seljačka stranka	11346
17.	29.12.2007.	Velimir Ilić	Nova Srbija	12901

Zakon³ predviđa moguće predlagače kandidata za Predsednika Republike, a to su: politička stranka, koalicija političkih stranaka, grupa građana. Predlog kandidature kandidat može predati samo ukoliko ga je svojim potpisom podržalo najmanje 10000 birača, gde je neophodno da potpisi budu provereni i sudski overeni⁴. Ovaj zakon posebno skreće pažnju na činjenicu da birač može svojim potpisom podržati samo jednog kandidata⁵. Predlog koji kandidat predaje nadležnom organu mora sadržati: ime i prezime kandidata, prebivalište kandidata, zanimanje kandidata, kandidatov jedinstveni matični broj građana, podatke o predlagaču kandidata, kao i naznaku da kandidata predlaže grupa građana ako grupa građana nema naziv. Kandidat svoj predlog o kandidaturi podnosi organu koji je nadležan za zakonsko sprovođenje izbora, a to je Republička izborna komisija. Prilikom predaje predloga nadležnom organu kandidat je dužan da podnese:

1. pismenu izjavu da prihvata kandidaturu za Predsednika Republike,
2. uverenje o državljanstvu kandidata,
3. uverenje o izbornom pravu kandidata,
4. potvrdu o prebivalištu kandidata,
5. potpise birača koji podržavaju kandidata,
6. koalicioni ugovor ako predlog kandidata podnosi koalicija političkih stranaka,
7. sporazum o osnivanju grupe građana⁶.

2 Zakon o izboru Predsednika Republike (2004), član 1. stav 2.

3 Zakon o izboru Predsednika Republike (2004), član 9. stav 1.

4 Zakon o izboru predsednika Republike (2004), član 10. stav 1.

5 Zakon o izboru Predsednika Republike (2004), član 10. stav 4.

6 Zakon o izboru Predsednika Republike (2004), član 11. stav 3

Republička izborna komisija, nadležno telo za sprovođenje izbora, ima zakonsku obavezu da utvrdi konačnu listu kandidata za izbor Predsedika Republike najkasnije 15 dana pre dana izbora. Na 22. sednici koja je održana 3. januara 2008. godine, RIK je utvrdio konačnu listu kandidata za Predsednika Republike prema redosledu kandidata izvučenih žrebom. Konačna lista sa kandidatima za izbor Predsednika Republike raspisan za 20. januar 2008. godine:

1. Tomislav Nikolić – Srpska radikalna stranka,
2. Jugoslav Dobričanin – Reformistička stranka,
3. Boris Tadić – Demokratska stranka,
4. Velimir Ilić – Nova Srbija,
5. Ištvan Pastor – Mađarska koalicija,
6. Marijan Rističević – Koalicija Narodna seljačka stranka – Ujedinjena seljačka stranka,
7. Čedomir Jovanović – Liberalno demokratska stranka,
8. Milutin Mrkonjić – Socijalistička partija Srbije,
9. Milanka Karić – Pokret Snaga Srbije – Bogoljub Karić

Republička izborna komisija, kao nadležno telo, utvrđuje i objavljuje konačne rezultate i to u roku od 96 sati od trenutka zatvaranja biračkih mesta⁷. Za Predsednika Republike je izabran kandidat koji je dobio većinu glasova birača koji su izašli na glasanje i glasali.⁸ Ukoliko nijedan kandidat nije dobio većinu glasova birača koji su glasali, u roku od 15 dana od dana prvog glasanja, glasanje mora biti ponovljeno. Prvi krug predsedničkih izbora održan je 20. januara 2008. godine na kome nijedan kandidat nije dobio apsolutnu većinu glasova birača koji su glasali, pa se podrazumevalo da će biti raspisan drugi krug predsedničkih izbora za 3. februar 2008. godine.

U drugi krug predsedničkih izbora ušla su dva kandidata koja su dobila najviše glasova u prvom krugu, Tomislav Nikolić sa rednim brojem 1 na glasačkom listiću, i Boris Tadić sa rednim brojem 2 na glasačkom listiću. Pobedio je Boris Tadić sa nešto više od 100000 glasova.

Opšti je zaključak da nije bilo većih nepravilnosti ni u prvom ni u drugom krugu predsedničkih izbora. Manjih nepravilnosti je svakako bilo, ali to nije uticalo na konačni izborni rezultat.

Novac kao bitna stavka svake izborne kampanje

Finansiranje političkih stranaka za vreme izborne kampanje je regulisano Zakonom o finansiranju političkih stranaka. Finansijska sredstva koja se daju političkim strankama za izbornu kampanju dolaze iz dva izvora, javnih i privatnih. Javni izvori

7 Zakon o izboru Predsednika Republike (2004), član 17. stav 1.

8 Zakon o izboru Predsednika Republike (2004), član 18. stav 1.

čine sredstva iz budžeta Republike Srbije, budžeta jedinice teritorijalne autonomije i budžeta jedinice lokalne samouprave.⁹ Privatne izvore čine: članarine, prilozi pravnih i fizičkih lica, prihodi od imovine političkih stranaka.¹⁰

Kada se govori o finansijskim troškovima izborne kampanje, oni se pre svega odnose na: plakate, emisije na televiziji, emisije na radiju, bilborde, reklamne spotove, zakupe velikih dvorana za održavanje konvencija.

Sredstva iz javnih izvora pred početak izborne utakmice dele se u visini od 20% novčanih sredstava koja se u jednakim iznosima raspoređuju svim podnosiocima proglašanih izbornih listi, dok se preostali deo novčanih sredstava, a to je 80%, dodeljuje podnosiocima izbornih listi koje osvoje mandate, i to srazmerno broju osvojenih mandata¹¹. Ova odredba odnosi se i na izbor kolektivnih i na izbor inokosnih organa.

Iz republičkog budžeta za izbornu kampanju za predsedničke izbore, za oba kruga, izdvojeno je 421666367 dinara (oko 5,2 miliona evra). Svim predsedničkim kandidatima pred prvi krug predsedničkih izbora podeljeno je 20% novčanih sredstava, tj. 84333273 dinara (što iznosi oko 1040000 evra, odnosno oko 115000 evra po svakoj prijavljenoj kandidaturi). Pobjednik predsedničkih izbora je dobio preostalih 80% novčanih sredstava, (337333094 dinara), što je oko 4164000 evra. Ukupno pobjednik na izborima je iz javnih izvora dobio oko 4280000 evra.

Podnosioci proglašanih izbornih listi za prikupljanje novčanih sredstava, koja su namenjena za izbornu kampanju, mogu koristiti i privatne izvore. Visina sredstava koja se daje političkim partijama iz privatnih izvora ne sme preći 20% od ukupnih sredstava koja su dobijena iz javnih izvora¹², što znači da su predsednički kandidati mogli da iz privatnih izvora prikupe najviše po 84 miliona dinara. Pojedinačno fizičko lice nema zakonsko pravo da priloži više od 420000 dinara, dok pojedinačno pravo po zakonu može da priloži najviše 1,64 miliona dinara.

Stav 1. član 14. Zakona o finansiranju političkih partija predviđa da je podnosilac proglašene izborne liste dužan da u roku od deset dana od dana održavanja izbora podnese RIK-u, kao nadležnom telu, kompletan izveštaj o poreklu, visini i strukturi prikupljenih i utrošenih sredstava za izbornu kampanju. RIK ima rok od devedeset dana od dana prijema izveštaja da izvrši kompletnu proveru svih izveštaja, da utvrdi eventualna kršenja.

Sve stranke su RIK-u podnele izveštaj o utrošenim sredstvima, ali se postavlja pitanje u istinitost tih izveštaja koje su stranke podnele. Dolazi se do zaključka da su stranke podnele izveštaje koji su u skladu sa zakonskom formom, pa se postavlja pitanje koliko su stranke zaista potrošile novca na izbornu kampanju za Predsednika Republike. Predsednički kandidat Socijalističke partije Milutin Mrkonjić podneo je izveštaj RIK-u u kome stoji da je na izbornu kampanju njihov kandidat potrošio

9 Zakon o finansiranju političkih stranaka (2004), član 3. stav 2.

10 Zakon o finansiranju političkih stranaka (2004), član 3. stav 3.

11 Zakon o finansiranju političkih stranaka (2004), član 10. stav 1.

12 Zakon o finansiranju političkih stranaka (2004), član 10, stav 2.

48,15 miliona dinara, Liberalno demokratska partija u svom izveštaju navodi 32,26 miliona dinara koji su potrošeni za njihovog kandidata, Nova Srbija je predala izveštaj u kome stoji da je njihov kandidat utrošio 11,36 miliona dinara, Pokret snaga Srbije - Bogoljub Karić je podneo izveštaj sa potrošenih 17,35 miliona dinara na svoju kandidatkinju. Po predatim izveštajima uočava se da su jedino dve stranke 'poštovale' zakonsku formu o limitu koji se odnosi na trošenje novčanih sredstava. Koalicija koju su podržale Mađarske stranke u svom izveštaju navodi da je njihov zajednički kandidat potrošio 9,36 miliona dinara, ovaj izveštaj je sličan sa izveštajem Reformističke stranke koja je potrošila 9,38 miliona dinara na svog predsedničkog kandidata.

Veliki propust u zakonu o finansiranju političkih partija za vreme izborne kampanje vidi se u članu 10. stav 1. Naime, ne sankcioniše se razlika između finansiranja izbornih kampanja za izbor Narodnih poslanika i za izbor Predsednika Republike. Zakon predviđa isti princip raspodele novčanih sredstava za jednu i drugu vrstu izbora. Kada su u pitanju izbori za Narodne poslanike ovaj način raspodele novčanih sredstava više je nego pravedan, jer se predviđa da sve proglašene liste na početku izborne kampanje dobiju 20% od ukupnih novčanih sredstava, dok se drugi veći deo od 80% novčanih sredstava raspodeljuje nakon izbora, na osnovu osvojenih mandata. Nepravda se uvidi u primeni ovog Zakona za izbor Predsednika Republike. Svi predsednički kandidati dobijaju ravnopravno raspodeljen deo od 20% novčanih sredstava na početku izborne utakmice, dok preostali deo novčanih sredstava pripada onom ko osvoji mandat, u ovom slučaju radi se o jednom mandatu, tako da iznos od ukupno 80% novčanih sredstava pripada pobedniku drugog kruga. Praksa nam upravo to i pokazuje, izveštaje koje su predali članovi dve političke partije koje su ušle u drugi krug predsedničkih izbora izuzetno se razlikuju. Izveštaj koji je RIK-u predala DS govori o potrošenih 346,3 miliona dinara, dok sa druge strane SRS govori o potrošenih 74,28 miliona dinara. Kada se uporede ovi izveštaji dolazi se do toga da je DS za svoju izbornu kampanju potrošila pet puta više novca nego SRS. Imajući u vidu da su izborne kampanje ove dve stranke približno vredele, može se zaključiti da je svaka stranka napravila izveštaj koji joj odgovara, a koji će biti u skladu sa zakonskim procedurama. Bolje rešenje bilo bi da pobednik na predsedničkim izborima ne dobije svih 80% nego da to na neki zakonom prihvatljiv način bude ravnopravno podeljeno između stranaka koje su ušle u drugi krug predsedničkih izbora. Dok se taj problem ne bude rešio količina utrošenih novčanih sredstava biće duboko sakrivena od očiju javnosti. Ostaje samo da se nagađa o stvarnoj visini utrošenih sredstava.

Uloga medija u izbornom procesu

Prisustvo političkih partija u medijima tokom izborne kampanje je od velike važnosti jer omogućava direktno obraćanje stranačkih lidera biračima. Situacija u kojoj političke stranke ne bi bile zastupljene u medijima ne može se zamisliti, zato

političari i koriste svaku mogućnost kako bi se pojavili u medijima i na taj način prezentovali svoje stavove i njima privlačili građane.

Medijsko regulisanje je od izuzetne važnosti kako bi se sprečila zloupotreba kako privatnih tako i javnih medija. Mediji pre svega treba da odražavaju interes građana, kao i da fer i nepristrasnim izveštavanjem omoguće svim učesnicima u izbornom procesu da predstave i ponude široj javnosti svoje političke projekte.

Ponašanje medija u toku izborne kampanje reguliše niz zakona i podzakonskih akata: Zakon o oglašavanju¹³, Zakon o izboru narodnih poslanika¹⁴, Zakon o radiodifuziji, Statut Radio-televizije Srbije i Opšteobavezujuće uputstvo za ponašanje medija u predizbornoj kampanji Saveta Republičke radiodifuzne agencije.

Može se uočiti da medije za vreme izborne kampanje reguliše set zakona, što i predstavlja glavni problem regulisanja medija, jer su emiteri često u nedoumici koji zakon ili uputstvo da primenjuju, tako da u takvim situacijama dolazi do kršenja tih istih zakona i uputstava. Da bi se činjenično stanje promenilo, a ujedno i pojednostavilo, neophodno je doneti jedinstven zakon ili uputstvo koje bi na zakonom prihvatljiv način obuhvatilo sve zakone ili uputstva koja se odnose na regulisanje medija tokom izborne kampanje. Stvaranje jednog normativnog načela veoma bi olakšalo rad medija, a ujedno bi jasno i konkretno definisalo obaveze, zadatke, ciljeve i kazne koje bi se odnosile na celokupno ponašanje medija tokom izbornog procesa.

Državni organ koji je u našoj zemlji nadležan za regulisanje medija tokom izborne kampanje je Republička radiodifuzna agencija. Ona je samostalan i nezavisan organ koji je formiran u skladu sa Zakonom o Radiodifuziji. RRA ima svojstva pravnog lica, a sve odluke iz nadležnosti RRA donosi organ Agencije, a to je Savet Agencije. Članovi Saveta se biraju iz reda stručnjaka koji su od velikog značaja za obavljanje poslova iz nadležnosti RRA. Ukupan broj članova Saveta je 9, njih bira Narodna skupština, a mandat im traje 6 godina.

Glavni zadatak RRA je da prati ponašanje medija tokom izborne kampanje, ali i da sankcioniše prekršioce zakonskih odredbi i uputstava. Pre početka svake izborne kampanje, RRA ima zadatak da svim medijima pošalje uputstva koja se odnose na ponašanje medija tokom izborne kampanje.

Zastupljenost predsedničkih kandidata na medijima tokom oba izborna kruga, između ostalih, pratila je i agencija AGB Nielsen Media Research¹⁵. Istraživanje je sprovedeno na televizijskim stanicama koje su dobile frekvenciju od države. Objavljeni podaci dobijeni su evidencijom reklamnih spotova i plaćenih termina koji su bili emitovani na najgledanijim televizijskim stanicama. Svi reklamni spotovi i plaćeni termini imali su za cilj što bolje predstavljanje predsedničkih kandidata. Deset najgledanijih televizijskih stanica je puštalo reklamne spotove i plaćene termine, a

13 Zakon o oglašavanju (2005), član 142. stav 1, 2, 3. i 4, član 143. stav 1, 2 i 3, član 144 stav 1.

14 Zakon o izboru Narodnih poslanika (2003), član 48. stav 1, član 49. stav 1. i 2, član 50 stav 1. i 2, član 51. stav 1, 2. i 3.

15 AGB Nielsen Media Reserch , www.agbnielsen.com

to su: RTS 1, RTS 2, TV Pink, TV B-92, FOX TV, TV Avala, TV Košava, TV Studio B, TV Vojvodina i TV Enter.

Prikupljeni podaci odnose se na emitovane spotove tokom izborne kampanje, ukupan broj emitovanih sekundi, ukupnu dužinu emitovanih plaćenih termina, TV kanale na kojima su puštani reklamni spotovi i plaćeni termini i to za svakog predsedničkog kandidata posebno.

Tabela 2. Televizijski nastupi predsedničkih kandidata u I krugu predsedničkih izbora¹⁶

Kandidat	broj emitovanih spotova	broj sekundi	plaćeni termini	TV kanali
Boris Tadić	906	28990	25 sati i 43 min	Pink, B92, Fox, Avala, Studio B
Tomislav Nikolić	467	13839	44 sata i 37 min	Pink, B92, Fox, Avala, Studio B, Košava, Enter
Čedomir Jovanović	438	30850	9 sati i 1 minut	Pink, B92, Fox, Avala
Velimir Ilić	340	6276	5 sati i 16 min	Pink, Košava
Milutin Mrkonjić	104	3687	3 sata i 10 min	Pink, Košava
Milanka Karić	84	1090	2 sata i 31 min	Pink, Studio B, Enter
Ištvan Pastor	8	238	nema	nema

Raspisivanje izbora ujedno znači i detaljno predstavljanje svih kandidata putem medija. Za vreme izborne kampanje birači su osuđeni na neprestano bombardovanje različitim obećanjima, idejama, željama, ambicijama predsedničkih kandidata. Nemerljiva preprisutnost kandidata u medijima dovodi do velikog zasićenja birača. Imali smo priliku da budemo svedoci da je u isto vreme na četiri TV kanala emitovan prenos iste konvencije jedne političke partije. Kod prosečnog birača to može da izazove gnev i da on bez razmišljanja isključi svoj televizijski prijemnik ili da pusti kanal koji za svoj sadržaj nema izbornu kampanju.

Tabela 3. Televizijski nastupi predsedničkih kandidata u II krugu predsedničkih izbora

Kandidat	broj emitovanih spotova	broj sekundi	plaćeni termini	TV kanali
Boris Tadić	546	22944	31 sat i 26 min	Pink, B92, Fox, Avala, Studio B
Tomislav Nikolić	267	6724	51 sat i 25 min	Pink, B92, Fox, Avala, Studio B, Košava, Enter

¹⁶ Ovim podacima nisu obuhvaćeni kandidati Marijan Rističević i Jugoslav Dobričanin - oni se biračima nisu obraćali putem televizijskih medija.

Političke stranke mnogo novca odvajaju za plaćanje reklamnih spotova i iznajmljenih termina, ali je njihov rezultat pod znakom pitanja. Zsigurno bi medijsko predstavljanje kandidata bilo mnogo efikasnije i interesantnije kada bi se više insistiralo na emisijama u kojima bi kandidati direktno suočavali svoje ideje, programe, stavove, ciljeve.

Organi nadležni za zakonsko sprovođenje izbora

Zakon o izboru Narodnih poslanika¹⁷ odredio je organe koji su nadležni za sprovođenje izbora, a to su Republička izborna komisija i birački odbori. Republička izborna komisija ima za zadatak da odredi izborne komisije izbornih jedinica, ali i da vrši kontrolu biračkih odbora. Prilikom stvaranja Zakona o izboru Narodnih poslanika napravljen je veliki propust. Njegovi tvorcima nisu definisali pojam opštinskih izbornih komisija. Sam zakon ne predviđa postojanje organa koji bi se nalazio između RIK-a, kao glavnog nadležnog tela u izbornom procesu, i biračkih odbora. Ovaj propust RIK je pokušao da ispravi donošenjem posebnog uputstva koje se odnosi na stvaranje tela koja imaju ulogu opštinskih izbornih komisija. Ta tela RIK je nazvao radna tela – radne grupe Komisije u opštinama, i samim tim im je preneo sva zaduženja koja imaju opštinske izborne komisije. Za svaku opštinu je nadležno po jedno radno telo. Radno telo ima ulogu organizovanja biračkih odbora, dostavljanja izbornog materijala svim biračkim odborima, kontrolisanja biračkih odbora...

Poslovi koje u toku izbornog procesa obavlja RIK određeni su Zakonom o izboru predsednika Republike, Zakonom o izboru narodnih poslanika i uputstvima RIK- a.

Republičku izbornu komisiju u stalnom sastavu čine predsednik i šesnaest članova koji se biraju od strane Narodne skupštine Republike Srbije na predlog poslaničkih grupa u Narodnoj skupštini, a u proširen sastav ulazi po jedan predstavnik podnosioca izborne liste¹⁸. Za predsednika Republičke izborne komisije imenovana je Sonja Brkić, sudija Vrhovnog suda Srbije. Narodna skupština Republike Srbije imenuje iz svojih redova lice koje će obavljati poslove sekretara Republičke izborne komisije. Član 33. stav 3 predviđa da RIK mora imati i predstavnika koji će se baviti poslovima statistike, koji učestvuje u radu komisije ali nema prava glasa. Predsednik, svi članovi RIK-a i sekretar imaju svoje zamjenike. Po zakonu je određeno da predsednik, svi članovi RIK-a i njihovi zamjenici moraju biti diplomirani pravnici.¹⁹

Ono što se ne učava prvi put, već polako postaje praksa Republičke izborne komisije je to što se za predsednika RIK-a postavlja sudija Vrhovnog suda. Zakon o sudijama u svom članu 27. stavu 1., predviđa da sudija Vrhovnog suda ne može biti na dužnostima u organima koji donose ili izvršavaju propise. Postavlja se pitanje kome će građani ulagati svoje žalbe i prigovore koji su vezani za tok izbornog procesa,

17 Zakon o izboru Narodnih poslanika (2000), član 10. stav 1.

18 Zakon o izboru Narodnih poslanika (2000), član 33. stav 1.

19 Zakon o izboru Narodnih poslanika (2000), član 33. stav 5.

ako se u praksi oni predaju Vrhovnom sudu, gde konkretno imamo situaciju da je sudija Vrhovnog suda ujedno i predsednik RIK-a. Da li će građani moći da očekuju da će se njihovo izborno pravo poštovati i da će odluke koje budu donete biti u skladu sa zakonskim odredbama.

Član 36. stav 1. Zakona o izboru Narodnih poslanika određuje članove biračkih odbora, u stalni sastav ulaze: predsednik i najmanje dva člana, a u prošireni sastav ulazi i po jedan predstavnik podnosioca izbornih listi.

Predsednik i svi članovi biračkog odbora imaju svoje zamenike. Glavni zadatak biračkog odbora²⁰ je da sprovodi glasanje na biračkom mestu, da obezbedi potpunu tajnost i pravilnost glasanja, kao i da utvrđuje rezultate glasanja na biračkom mestu i obavlja druge poslove koje ovaj zakon propisuje.

Pored biračkih odbora koji su definisani u Zakonu o izboru Narodnih poslanika u izbornom procesu, kao što je već napomenuto, učestvuju i radna tela Republičke izborne komisije koja su definisana u Uputstvu za sprovođenje Zakona o izboru predsednika Republike i to u članovima 18. i 19.

Zadatak RIK-a je da obrazuje svoja radna tela u svakoj opštini, svakoj gradskoj opštini u sledećim gradovima: Beogradu, Kragujevcu, Nišu, Novom Sadu.

Članove radnih tela imenuje RIK, na predlog poslaničkih grupa i to srazmerno njihovoj zastupljenosti u Narodnoj skupštini Republike Srbije na dan raspisivanja izbora. Sve poslaničke grupe koje imaju pravo na svoje predstavnike u radnim telima moraju predati RIK-u spisak svih predstavnika.

Može se zaključiti da sva tela koja su nadležna za zakonsko sprovođenje izbora imaju dosta mana. Glavna mana ovih organa je ta što su njihovi predstavnici na ova mesta postavljeni zahvaljujući članstvu u političkim partijama koje su zastupljene u Narodnoj skupštini. Takođe se treba skrenuti pažnja na stručnost i kvalifikovanost lica koja obavljaju ove poslove. Rešenje postoji, samo je pitanje koliko su nadležni organi zainteresovani da izvrše određene izmene: formiranje organa koji neće biti ad hoc već će stalno obavljati poslove koji su vezani za izbore, ali ne samo u izbornom procesu već i van njega, kao i postavljanje kvalifikovanih i obučanih ljudi na ta mesta. Za biračke odbore trebalo bi postavljati uvek iste ljude, ili bar otkloniti situaciju u kojoj se oni menjaju za svake izbore. Organizovati različite treninge koji će za cilj imati obuku ljudi koji će biti zaduženi za poslove u biračkim odborima, a koji se neće menjati nakon svakih izbora.

Zaključak

Zakonske odredbe i uputstva koji su bili sastavni deo zakonskog sprovođenja izbora za predsednika Republike služe kako bi se umanjila mogućnost različitih oblika zloupotrebe, kako od strane birača tako i od strane organa koji su nadležni za sprovođenje izbora. Naša zemlja je u procesu tranzicije, demokratija je u razvoju,

20 Zakon o izboru Narodnih poslanika (2000), član 37. stav 1.

ali se jasno može uvideti da su zloupotrebe koje prate izborni proces svedene na minimalnu meru. Za razliku od devedesetih godina u kojima je vladajuća partija na različite načine uticala na izborni rezultat „poboljšavajući“ ga u svoju korist, što je i činila do 2000. godine kada je i poslednji put pokušala nelegalno, krađom glasova da pobedi što joj nije uspelo. Od 2000. godine pa do danas donet je niz zakona koji se odnose na izbore, a koji su uticali da se ovaj problem donekle normalizuje. Trenutno stanje nije sjajno, ali nije ni zabrinjavajuće. U sferama koje prate svaki izborni proces neophodno je doneti konkretne zakone i uputstva, koja bi na sve načine ukinula primenu niza zakona²¹ koji na sve način zbunjuju i otežavaju rad nadležnih organa. Organizovati organe koji će stalno obavljati poslove vezane za izbore, i na ta mesta postavljati kvalifikovana i obučena lica.

Na kraju može se reći da su predsednički izbori prošli bez većih nepravilnosti, da su nadležni organi u granicama očekivanog obavljali svoje poslove, ali se na tome ne sme stati, već je neophodno stalno napredovanje u ovom polju.

---

21 Medije za vreme izborne kampanje regulišu 3 Zakona (Zakon o oglašavanju, Zakon o izboru Narodnih poslanika, Zakon o radiodifuziji), Statut RTS-a i Opšteobavezujuće uputstvo koje je namenjeno za regulisanje medija tokom izborne kampanje.

O UBEDLJIVOSTI REČI

Da li sa svakim izborima nešto novo naučimo? O sebi i o svome narodu? Ili se stvari samo uvećavaju i gomilaju bez nade da će doći do konačnog rešenja? U Srbiji politika odavno nije veština kompromisa već praksa beskrajnog mrcvarenja i razvlačenja jednog te istog – nepodnošljivi rat između Srbije na Istoku i Srbije na Zapadu. I srpska štampa je, kao i politička scena, podeljena na dva dela. Sve je manje novina koje pokušavaju da sakriju svoj pogled na svet i da se predstavljaju kao vrhunac objektivnosti i profesionalizma. Profesionalizam, generalno gledano, sve je manje razlog – čak i kao javni argument, da se objavi ili ne objavi neki tekst.

Najveći broj tabloida pokrenutih posle 2000. najdirektnija su politička podrška Srpskoj radikalnoj stranci i nacionalističkom pogledu na svet. Listovi sa dužom ili kraćom tradicijom, kao što su „Politika“ i „Večernje novosti“, trude se da žigošu politički ekstremizam čije je delovanje izvan prostora najvećih stranaka – DS, SRS, G17 Plus, DSS i SPS. Na delu je političko ekvidistanciranje koje relativizuje ideje fašizma i kanibalizma predstavljajući ih kao deo ne samo istorijskog nasleđa nego i demokratskog prava na slobodu izražavanja. „Danas“, novosadski „Dnevnik“ i nedeljnik „Vreme“ pokušavaju da se suprotstave ovakvoj relativizaciji ali se veoma čuvaju da na bilo koji način pomenu druge medije i njihovu ulogu u stvaranju ovakve Srbije.

Ideja da se analiziraju komentari posvećeni predsedničkim izborima, u vreme predsedničke kampanje – od trenutka raspisivanja izbora do izborne ćutnje – suočava nas s jednostavnim problemom koji nije samo pitanje žanra. Naime, šta je danas uopšte komentar? Taj problem smo u Ebartovoj Aktuelnoj novinskoj arhivi pokušali da prevaziđemo tako što smo sve tekstove koji nemaju oblik vesti, izveštaja, izjave ili intervjua indeksirali kao članak. Žanr „komentara“ korišćen je u press clippingu gde se za potrebe klijenta tekstovi iz novina indeksiraju detaljnije. Na taj način smo, uz pomoć baze press clippinga, došli do broja od 218 komentara – novinskih tekstova u kojima su se direktno pominjali izbori za predsednika Srbije i neki od predsedničkih kandidata. Osim ovih, lako prepoznatljivih tekstova – koji se veoma razlikuju po stilu, retorici, obimu i opremi, postoji i jedan manji broj tekstova u kojima se direktno ne pominju ni predsednički izbori, ni kandidati a koji, ipak, na svoj način komentarišu političke i društvene prilike u Srbiji tokom izborne kampanje. Dobar primer predstavlja članak Milinka Bujišića, „Opomene su i dalje na snazi“ objavljen u „Danasu“ 18. januara 2008. Ako, međutim, govorimo o klasičnim, novinarskim profesionalnim komentarima posvećenim izborima, u kojima su bili sažeti ne samo određeni politički stavovi i analize nego i činjenice, lako ćemo utvrditi da su ovakvi tekstovi bili ne samo veoma retki nego i prilično neupadljivi.

Mnogo su snažnije delovali navijački intonirani komentari koji, naravno, plediraju na objektivnost i profesionalizam drugih medija, sopstvena se, naravno, podrazumeva. Reč je najčešće o tekstovima ljudi koji gostuju u pojedinim novinama, kao neka vrsta eksperata za najšire oblasti politike, društva i kulture, tako da uredništvo ne snosi nikakvu odgovornost za njihove političke i druge stavove. Mogućnost korišćenja spoljnih komentatora u političkim obračunima nije u Srbiji nešto novo. Takav metod obračuna sa političkim neistomišljenicima već je bio veoma uspešno primenjivan u rubrici „Odjeci i reagovanja“. Sada je, međutim, ovakav oblik medijskog populizma prevaziđen. Daleko je jednostavnije, demokratskije i modernije, angažovati autore sa određenim političkim i kulturnim stavovima, i predispozicijama, da obavljaju ovu vrstu novinarskog inženjeringa javnosti. Ipak, najveći broj komentara proizvod su tabloidske lucidnosti koja je neka vrsta hibrida pubertetske dosetljivosti, mangupluka i gluposti. Ti komentari su često neka vrste glosa, na manje od dvadesetak redova, u kojima se obavezno otkrivaju pokvarenosti kandidata Demokratske stranke ili LDP. Ima autora koji su se sasvim posvetili tom poslu, posebno onih iz „Kurira“ i „Pravde“.

Kada bismo morali precizno da utvrdimo koliko je ovih komentatora levo ili desno ideološki orijentisano imali bismo prilično ozbiljan problem. Ne zbog toga što ovi kriju svoje simpatije i animozitete, već zbog apsolutnog haosa koji vlada povodom ovog pitanja. U kojoj su, naime, meri pristalice Radikalne ili Demokratske stranke Srbije desno, a pristalice Socijalističke partije Srbije levo orijetisani? Šta znači to što je Demokratska stranka članica Socijalističke internacionale? Da li je ona stranka levice ili centra? Kada komentatori iz „Kurira“ i „Pravde“ napadaju Demokratsku stranku oni to nedvosmisleno čine sa tzv. levičarskih pozicija – napadaju je kao stranku krupnog kapitala i tranzicije, stranku koja ne vodi računa o socijalnoj pravdi i sudbini radnog naroda. Levo i desno, u stvari, ne predstavlja nikakav ideološki problem. To je najobičniji paravan koji se koristi da bi se maskirala suštinska razlika – odnos prema modernizaciji Srbije i evropskim integracijama. Suštinski gledano, u srpskom novinarstvu ne postoji nijedan ozbiljan autor koji zastupa, teorijski i praktično, socijaldemokratski koncept razvoja Srbije. Zbog toga deluje prilično čudno vajkanje Slobodana Antonića kao usamljenog komentatora desne orijentacije. U Srbiji je leva orijentacija krajnje marginalizovana i pretvorena u neku vrstu istorijske karikature čemu su, nesumnjivo pomogli i daroviti autori „Pravde“ Milorad Vučelić i Aleksandar Vulin. Njihovo levičarstvo – neka vrsta amalgama poslovne preduzumljivosti, bliskosti sa specijalnim centrima moći i romantike u obliku postera Če Gevare, ne može da sakrije osnovnu političku mantru: sopstveni interes i nacionalizam kao meru svih stvari.

Ipak, najveće uzbuđenje, i reakcije, nisu doneli napisi u „Pravdi“ već oni iz „Politike“. Reč je o tekstu Slobodana Antonića „Zemljotres koji nije priznat“, objavljenom 24. januara 2008. u kojem on ukazuje na nesposobnost srpske političke i druge elite da ne samo prizna, nego i prihvati, da su Tomislav Nikolić, i njegova stranka pravi

pobednici izbora. To je znak ne samo nesposobnosti nego i otpora i konzervatizma pred neumitnim promenama koje donose radikali. Antonić je, u stvari, u potpunosti preuzeo radikalsku izbornu krilaticu da su oni stranka promene i da je samo oni mogu doneti Srbiji. Već sledećeg dana, 25. januara 2008, opet u „Politici“ pojavljuje se komentar-odgovor iz pera Dragoljuba Žarkovića, takođe gosta-komentatora. Tajming ova dva komentara najverovatnije govori o tome da je Dragoljub Žarković bio upoznat sa tekstom Slobodana Antonića pre nego što se on pojavio u novinama. Tako je na stranicama istih novina otvorena polemika dva spoljna komentatora koja je imala širi značaj. Posle pobede Borisa Tadića polemika se ugasila mnogo brže nego što se rasplamsala, iako je ona otvorila mnoga vrlo zanimljiva pitanja vezana kako za budućnost Srbije tako i očekivanja pojedinih društvenih grupa.

Da li, naime, radikali stvarno nude promene o kojima tako složno pišu komentatori i analitičari okupljeni oko „Nove srpske političke misli“? Šta je suština tih promena? Da li je ona političke, kadrovske ili kulturološke prirode? Koji je osnovni ideološki koncept Srpske radikalne stranke? Osim pozivanja na nacionalizam kao osnovno izvorište, a liberalizam kao politički i ekonomski okvir, teško se može utvrditi kakav je generalni pogled na svet radikala. Čak i u odnosu na prošlost i tradiciju radikali nemaju koherentan pristup. Oni su u mnogim stvarima manje desna i tradicionalistička stranka od Demokratske stranke Srbije.

Komentatori, međutim, najčešće ne pokušavaju da daju odgovore na programska pitanja stranaka u Srbiji. Daleko je uzbudljivija tema ko će s kim, ko neće, a ko će se pretvarati da je sa nekim. Osim toga, izvor neprekidnih uzbuđenja predstavljaju kadrovske kombinacije, analize medija, analize stranačkog stajlinga i tajminga. Novinski komentari u Srbiji uglavnom ne proširuju vidike, ne mire zavađene i ne uvode nove ličnosti. Ako postoji neka pravilnost onda je to neverovatna upornost jednog dela komentatora da se u svakoj spoljnopolitičkoj informaciji i okolnosti prepoznaje neprijateljska politika zapadnog sveta prema Srbiji. Nema te situacije koja se ne može predstaviti kao deo šire zavere u kojoj obavezno učestvuje i neki svesni ili nesvesni izdajnik.

Kosovo kao tema, uz čiju se pomoć raščičava odnos prema izdajnicima, a pojačava utisak o patriotizmu, na Predsedničkim izborima 2008. godine bila je tek načeta. Na parlamentarnim izborima 2008. Kosovo, međutim, ne služi samo političkim strankama, ono je važna komponenta prepoznavanja samih komentatora. Ovde se, naime, nikada ne zna do koje mere sami komentatori učestvuju u političkim kombinatorikama a koliko je to odraz njihovog stvarnog uverenja. Prostor za hladne i neutralne komentare u Srbiji još uvek nije osvojen. Zbog toga nam danas, sa vremenskom distancom od svega dva ili tri meseca, mnogi komentari izgledaju kao da su pisani pre skoro dvadeset godina. Ovde se, svakako, ne radi o tome da se neko ubedi da promeni svoje mišljenje i opredeljenje već prevashodno da ga ne menja. Tolika je ubedljivost reči kojima se menja Srbija.

Izbor – Sedam komentara o predsedničkim izborima

Politika, 24. 1. 2008 *Strana: A11*

ZEMLJOTRES KOJI NIJE PRIZNAT

Budimo iskreni – ceo sistem je bio protiv Nikolića

Slobodan Antonić, politički analitičar

Dvadeseti januar poseban je dan u istoriji Srbije. Toga dana desio se zemljotres. Naša politička klasa ga nije priznala. Iste večeri, s prividnim mirom, ona je otrešla prašinu sa sebe i rekla: „Ništa, ništa, sve je u najboljem u redu, ništa nije bilo". Ali, bilo je.

Da bismo shvatili šta se dogodilo setimo se rasporeda snaga u javnosti. Tu javnost, naravno, stvaraju veliki mediji. Dakle, koliko je njih blagonaklono prema radikalima? Jedne dnevne novine i jedan radio. I to je sve. A sada, nabrojmo sve „javne servise" LDP-a, te perjanice naše evroreformske ideologije. B92 i „Blic", kao udarne pesnice, pa zatim „Foks", pa „Enter", pa „Danas", pa „Evropa", pa još čitav niz nacionalnih i regionalnih radio i TV stanica, dnevnika i nedeljnika.

Uz to, i u onim preostalim medijima, mišljenje slično Nikolićevom prisutno je sa manje od pet odsto, dok onog iz LDP šinjela ima tušta i tma. Uostalom, setite se koliko su ta mišljenja zastupljena u novinama koje upravo čitate, pa će vam odmah biti jasno o čemu govorim.

I sada, i pored sve propagande, i pored sveg novca uloženog u kampanju, i pored kišobrana najmoćnije svetske sile, i pored svih beogradskih salona, kulturnjačkih foruma, lepršavih blogova i NVO tipa „mladi za mlade" i „od urbanog urbanom", onaj prvi kandidat osvaja pet odsto glasova. Sa druge strane, i pored medijske marginalnosti, i pored prezira i bojkota strane i domaće društvene elite, i pored sirovosti i ograničenosti sopstvenog stranačkog okruženja, i pored mrgodnosti i političke prošlosti samog kandidata, i pored „monstruma iz Ševeningena" koji više šteti nego što koristi, onaj drugi kandidat dobija 40 odsto glasova.

Budimo iskreni – ceo sistem je bio protiv Nikolića. Nikoliću je dopušteno da postoji samo kao uljez. On i njegova stranka se nisu mogli zabraniti, jer su bili odveć veliki. Ali, uvek su tretirani kao kakvo čudovište, kao kakve političke nakaze. Osim ponekog domaćeg tajkuna, sviknutog da stavlja jaja u svaku korpu, uz Nikolića nije stao niko. Domaća i strana elita, dobro umrežena interesima i „projektima", sa prezirom je okretala glavu od njega. Pripušten je u političku arenu, jer se računalo da će i ovoga puta dobiti „samo" glasove tranzicionih gubitnika. „Jeste i tih milion mnogo", mislilo se, „ali šta da se radi, važno je da smo dobitnici mi, a ovim gubitnicima eto ventil u vidu glasanja, neka se malo isprazne".

Tako je došao 20. januar. Nikolić je ne samo pregazio sistemske kandidate. On je došao u opasnu priliku i da može da pobjedi. Kakva drskost! Da li osećate paniku, da li vidite graške znoja na licu naše evroelite? Zaboga, još samo malo im treba da do kraja „odrade" privatizaciju. Samo malo im treba da privatizuju i poslednji

Sartid, da privatizuju i poslednju cementaru. I samo malo im treba da se dočepaju tih nagojenih evropskih fondova. Već osećaju miris miliona, što podatno čekaju na njih i njihove briselske prijatelje; da ih zajedno preuzmu, provuku, zavрте, isperu i prepeglaju; i da više niko ne zna ni koliko ih je bilo, ni gde su sada, ni zašto od celog „projekta“ nije bilo ništa. Zar baš sada, kada je najlepše, da se pojavi neki birač-gubitnik, nekakav radnik, seljak ili penzioner? Zamislite, taj gubitnik je nešto nezadovoljan, zamislite, nešto mu fali, zamislite, ne veruje čak ni B92, zamislite, ne voli Vašington, on voli Kosovo, zamislite, ne razume blagodeti privatizacije za jedan evro i odriče se evropskih fondova kao da je to njegovo. I zamislite, o zamislite, taj gubitnik ozbiljno je shvatio svoje pravo da bira. I evo kako glasa – za Nikolića!

I sada gledajte kako se diže sve živo, gledajte kako nam svi govore o „povratku u devedesete“, gledajte kako nam analitičari zakazuju Savet bezbednosti „koji nam uvodi nove sankcije“, gledajte kako nam vojni stručnjaci najavljuju novo rulanje bombardera na pisti u Avijanu, gledajte kako nam ekonomski eksperti opisuju štampanje nove novčanice od „500 milijardi dinara“... Gledajte naciju koja je bila gladna svega i koju su smišljeno gurnuli u evrokredite. Strane banke su nam pozajmile naš sopstveni novac da bismo kupili frižidere, kola ili prvi stan. I sada je dovoljno da samo jedan bankarski ekspert kaže: „Ako Nikolić pobedi, evro će vredeti 120 dinara“. I već svakoga od nas hvata panika. I već se svako od nas pita – gde da nađem još novca za sledeću ratu? I već onom radniku, već onom seljaku i već onom penzioneru drhti ruka. I već olovka nekako sama hoće da pobjegne od broja ispred Nikolićevog imena.

Čuda se retko dva puta dešavaju. Nikolić samo čudom još jednom može biti prvi. Ali, dobro su se uplašili. Dobro ste ih uplašili, dragi gubitnici. Te graške znoja, taj strah koji ste kod njih proizveli, kod svih tih magnata, advokata i rentijera evrotranzicije, sve je to zaista autentično. Neće ih oni još dugo zaboraviti. Nemojte ni vi. Jer, sledeću priliku da ih ovako ponizite i uplašite, izvesno je, više vam nikada neće dati.

Politika, 25. 1. 2008 Strana: A13

ZEMLJOTRESA NIJE BILO

Dragoljub Žarković, glavni urednik nedeljnika „Vreme“

Antonića, obično, krasí trezvenost i nespremnost da iz puke igre brojki izvlači prevelike zaključke, tim pre što ovaj put brojke ne potvrđuju njegovu osnovnu tezu da se dogodio nekakav zemljotres

OD PETKA DO PETKA

Čitaoci „Politike“ imali su, juče, na istim ovim stranicama, priliku da pročitaju jedan nadasve emotivan tekst Slobodana Antonića, naslovljen „Zemljotres koji nije priznat“.

Neće biti da je Antić jedini seizmograf čiji je aparat zabeležio trusna pomeranja u srpskom biračkom telu, ali je jedini koji je s premnogo strasti protumačio vrludanje igle koja pokazuje jačinu potresa.

Nakon izliva antiglobalističkog raspoloženja, otvorene antievropske retorike i iskazivanja razumevanja za muke tranzicionih gubitnika, Antić dolazi do zaključka koji iznosi pri kraju teksta, a kojim demantuje i naslov i ono što je prethodno napisao: „Čuda se retko dva puta dešavaju. Nikolić još samo čudom može biti prvi“. Sudeći po toj Antićevoj prognozi, nikakav zemljotres se nije dogodio, niti će se dogoditi. Zar nismo navikli da su radikali uvek prvi, u prvim krugovima predsedničkih izbora, ili na parlamentarnim izborima, ali ne izbacuju rezultat koji bi im doneo vlast ili participiranje u vlasti, osim ako ovog puta Vojislav Koštunica ne odluči drugačije.

Rekao bih, dakle, da se nije dogodilo ništa novo. Radikali, predvođeni Tomislavom Nikolićem, vode u prvom krugu, a ni sam Antić ne veruje da će radikali pobediti u finalnoj trci, pa piše: „Dobro ste ih uplašili, dragi gubitnici“, a ostaje nejasno da li se ono „dragi“ odnosi na Nikolića i družinu, ili na onih oko 1.630.000 glasača, koliko ih je zaokružilo Nikolića, i za koje, odnekud, Antić veruje da su listom gubitnici, što je pomalo uvredljivo i paternalističko viđenje tolikog broja ljudi od krvi i mesa. Jer, Antić veruje da su oni gubitnici po definiciji, žrtve nepravednog sistema u širokom rasponu – od sumnjive privatizacije do još sumnjivije evropske politike ka Srbiji.

Antić, u jučerašnjem tekstu, dokazuje da je ceo sistem, uključujući tu i medije, bio protiv Nikolića, što je nategnuta teza, jer je broj prigovora na korektnost izbornog postupka i ponašanje medija bio minoran.

Autor se predstavlja, a da nema jasna ovlašćenja, kao zastupnik neke gubitničke klase koju je izjednačio s glasačima Tomislava Nikolića. Pa piše: „Zamislite, taj gubitnik je nešto nezadovoljan, zamislite, nešto mu fali, zamislite, ne veruje čak ni B92, zamislite ne voli Vašington, on voli Kosovo...“. Sugerise nam se zaključak da su svi koji su nezadovoljni i vole Kosovo glasali za Nikolića, kad gle čuda, Tadić, za razliku od 2004, u prvom krugu ostvaruje pobedu i u opštinama koje su nerazvijene i gradovima u kojima vlada besperspektivnost.

Iznenadilo me je ovakvo crno-belo slikanje izborne i svake druge stvarnosti. Antića, obično, krasi trezvenost i nespremnost da iz puke igre brojki izvlači prevelike zaključke, tim pre što ovaj put brojke ne potvrđuju njegovu osnovnu tezu da se dogodio nekakav zemljotres. Odnos između finalista predsedničkih izbora gotovo da je isti kao u prvom krugu predsedničkih izbora iz juna 2004. godine. Naravno, broj glasova koji su sada osvojili znatno je veći, koliko zbog povećane izlaznosti birača, toliko i zbog koncentracije političke volje glasača, ali su, u suštini, obojica osvojili po oko 700.000 (Nikolić), odnosno oko 600.000 (Tadić) glasova više nego što su osvojili u prvom krugu 2004. godine.

A tada tema Kosova nije bila ovoliko sveprisutna, pa bi se reklo da na tom osetljivom polju radikali nisu ostvarili neku premoć koja bi bitno odlučila da oni pobeđu, u šta ni Antić ne veruje.

Njegovo divljenje budućem gubitniku, počiva dobrim delom i na tezi da je sva srpska

elita, politička, medijska, ekonomska i svaka druga bila protiv Nikolića. Ja bih rekao obrnuto. U prvom krugu Boris Tadić je bio sam protiv svih, ako izuzmemo realno skroman doprinos G 17 plus i Čankove lige. Protiv Tadića bili su njegovi glavni koalicioni partneri iz vlade, a izgleda da će biti i dalje ili će ga mrzovoljno i jalovo podržati, bio je Jovanovićev LDP, gde je javno točen šampanjac, a iza kulisa prosipan jed zbog rezultata za koji su odnekud verovali da je mogao biti impresivniji. Te stranke kao „remetilačkog“ faktora u demokratskom bloku nije bilo na izborima 2004. godine. Bio je protiv Tadića splet međunarodnih okolnosti koje su kompromitovale evropsku ideju, bila je pojava „ruskog prolaza“ kao alternative za gubitak evropske perspektive... Sve ono što običnom biračkom oku nije bilo toliko vidljivo i jasno na izborima iz 2004. godine.

Uostalom, Nikolić je u finalu izbora 2004. godine, pri izlaznosti od nešto preko 47 odsto, osvojio oko 1.430.000 glasova, pa to tada niko nije smatrao zemljotresom, jer obično ponderisanje izlaznosti s rezultatom, pokazuje da se on kreće i sada u tim granicama.

Zna to Antonić verovatno bolje nego ja, pa zato i predviđa da će Nikolić izgubiti. Ako ceo tekst nije, u stvari, ohrabivanje Koštunice da skoči u Nikolićev zagrljaj, da se nađe na pravednoj strani gubitaške Srbije. Mada mi nije jasno zašto je ova bolja od one Srbije koja ima osećaj da je neki profit napravila. Za takav skok slab je izgovor koji nudi Antonić, pišući da je Šešelj ionako u zatvoru, a da od njega „ima više štete, nego koristi“. Baš me zanima šta o ovoj opasci misli Tomislav Nikolić.

Pravda, 21. 1. 2008 Strana: 5

SMAK SVETA ZAKAZAN ZA 3. FEBRUAR

Predrag Popović

Tomislav Nikolić je pobedio. U prvom krugu. To se znalo i pre raspisivanja izbora. Prava utakmica tek počinje. Tačnije rečeno, počela je dan ili dva pred izbornu tišinu. Predstavljajući Putinovu čestitku kao izbornu podršku, tadićevci su zaoštrili igru. I, dobro su se snašli. Niskim udarcem – antiradikalnim oglasom – napravili su faul za koji smatraju da će im biti od koristi u stvaranju referendumske atmosfere. Ili Tadić – ili rat. Ili Tadić – ili izolacija. Ili Tadić – ili smak sveta. Ni Šaper u to ne veruje. Ipak, ne smeta mu da forsira privid borbe dobra protiv zla. Kako su ga saborci shvatili najbolje se vidi po modricama na licu Nemanje Šarovića i drugih radikalnih aktivista kojima su članovi DS bejzbol palicama uterivali demokratiju u glavu. Prštale su lake parole i teški udarci. I to sve uz driblinge podobnih prijateljskih medija. Dok je B92 zastrašivao javnost lažima o Tomislavu Nikoliću, „Blic“ je otkrio da njegovu kampanju vodi neka američka agencija.

U tom mulju Tadićevci se osećaju komotno; kao svoji na svome. Nikolića optužuju za ratničke namere, a sami vode rat protiv građana kojima vladaju. Prete izolacijom, a

sami izopštavaju sve koji misle drugačije; koji traže promene; koji nemaju, kao Đelić, 35.000 evra mesečnu ratu kredita; koji nemaju ni da plate TV pretplatu, a kamoli da Šutanovcu kupuju četiri plazma televizora, sve štrajkače koji još nisu samoubistvom prekratili muke; penzionere koji imitiraju vukove i zavijaju od gladi; novinare koji ne misle Đilasovom glavom; prognanike s Kosova koji znaju da Čeku nije „vojniki“ već krvnik; izbeglice iz Bosne, koji nemaju para ni da kupe novine s fotografijom Dodikove velelepne vile na Dedinju; osiromašene nesrećnike koji ne znaju koliku proviziju traži koji ministar...

Da nepodobna većina nezadovoljnih građana ne bi pružala otpor i zahtevala promene, Tadićeva kasta nudi verbalnu nadu i realnu pretnju. I sve to uvijeno u marketinšku oblandu vrednu ko zna koliko miliona evra. Rezultat je poznat. Tragovi višegodišnje vladavine DOS-a vide se u svakom praznom džepu. S druge, radikalne, strane odgovora nema. Ne adekvatnog. Da bi izbegli zamku s pričom o ratu, Nikolić i njegovi Amerikanci Aleksandar, Milan i Dule – nisu sebi dozvolili nijednu prejaku reč. S gandijevskim mirom primali su medijske i druge udarce. Sve, samo da ne bi dali povod za novu harangu.

I, opet, nije dovoljno.

Da se pretučeni poslanik ne zove Nemanja Šarović, i da nije iz SRS, mirotvorci bi sve ekrane ofarbalili u žuto. Babe u crnom – plus Čanak – tražile bi zabranu radikala, Koraću bi se nakostrešila barkod frizura, a Tadić bi diplomom dozom antirida skrivao bore i preslušavao stare

titoističke hitove svog fana Balaševića.

U takvoj atmosferi kreće drugi krug.

Politikanti, bilo da su stranački funkcioneri ili tzv. analitičari, očekuju da presudi Koštunica. Neće on, iako bi, kakav je, to voleo. Umesto vladara koji uvek mogu da se nagode, pa će tako biti i s prodajom NIS-a, presudiće građani. Tek za 14 dana znaće se da li je uspela Tadićeva kampanja protiv promena.

Danas – Vikend, 5 i 6. 1. 2008 Strana: 1

BOJ PROTIV DOSADE

Mihal Ramač

Poslednji predsednik poslednje od nekoliko u Srbiji voljenih Jugoslavija priželjkivao je, pre nego što će biti izabran, dosadnu zemlju. Dosada nije dočekana usled samoukidanja države. Danas partija poslednjeg predsednika poslednje Jugoslavije obznanjuje da se dosada odlaze za neka srećnija vremena. Podrška Velji Iliću spada u taktiku: nemaju nikog svog za žrtvu pa bacaju u vatru onoga za kim niko neće žaliti. Taktička varka ne nadomešćuje manjak strateških zamisli i ne odgovara na pitanje kako će partija prvog ministra ubediti svoje birače, koliko god ih bilo, da glasaju za veseljaka iz Čačka. Kako će fina gospoda s Vračara i iz Kikinde poverenje

u Koštunicu pretopiti u glas za Ilića? Glasači DSS nisu politički nepismeni. Ljudi koji se, prema evropskim merilima, svrstavaju u demohrišćane ili konzervativce, ne mogu u Iliću videti ličnost dostojnu dužnosti predsednika Srbije. Koalicija da, može i Ceca s Čorbom ako to donosi trenutni dobitak, ali da Velja leti po svetu kao predsednik njihove države – to bi za njih bilo previše. U tome je jedno od objašnjenja zbog čega je Tadić u drugom krugu prošlih izbora dobio dvostruko više glasova nego u prvom. Ako je podupiranje Ilića taktička varka, okretanje leđa Evropi je strateška greška. Ako ovlašćeni procenjuju da se time nešto dobija, Srbija može zalupiti tek otkrivena evropska vrata. Niko u Briselu zbog toga neće čupati kose. Čupaće mnogi u Srbiji. Odbacivanjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju raspršiće se snovi o proevropskoj koaliciji. Kosovo će ostati gde jeste. Građani će dobiti priliku da biraju Srbiju bez Kosova, što već imaju, i Srbiju u Evropi. Kada se bira između juče i sutra, nema mesta za nijanse. Odnosno – za male partije. Koštuničina pretnja da će Srbija okrenuti leđa Evropi ubrzava rasplet. Posle njega biće jasnije kuda ide ova zemlja. Mimo Evrope uvek se može, uz uslov da se prihvati cena. Godine 2008. ona će biti mnogo viša nego 1998. Ljudi su navikli da se kupaju, da im bude toplo, da ne stoje u redovima, da peru zube. Odustajanjem od Evrope Srbija vraća sve što njeni stanovnici nerado pamte.

Nikolić to zna. Zbog toga se tobož ulaguje Koštunici. Pošto zna da ne može pobediti, večiti drugi želi da pokaže kako Koštuničina partija, uz koga god se lepila, više nije jezičak koji može da prevagne. Nikolić se time udvara Tadiću. Između redova mu poručuje da su Srbiji dovoljne dve velike partije. Radikali i demokrate.

Na predsedničkim izborima, shodno rečenom, neće biti devetoro kandidata. Bira se jedan od dva puta za jednu Srbiju. Ko se opredeljuje za novo zatvaranje u sopstvene granice odriče se svega što je posle 2000. postalo uobičajeno. Miri se s tim da sapun i pastu za zube kupuje kod švercera, da stoji u redovima i da mu televizija svake večeri ispira mozak pričama o nepravednom svetu.

Koštunica samouvereno kaže da će Evropa 28. januara morati da bira: da potpiše sporazum sa Srbijom, ili da šalje misiju na Kosovo. Ne čuje se da je neko u Briselu potresen ultimatumom. Mada je dao podršku Iliću, postavljanjem uslova Evropi Koštunica se svrstao uz Nikolića i potvrdio da se 20. januara ne bira jedan od devetoro kandidata, već jedan od dva puta.

Putovanje vozom kroz Srbiju danas je vrsta kazne. Drugog dana olimpijske 2008. putnicima u poslovnom vozu iz Novog Sada za Beograd deljeni su bomboni. Time se želelo obeležiti početak kraja pušačke ere na srbijanskim železnicama. Pre tridesetak godina dimilo se u svim autobusima. Danas zapali samo poneki vozač i kondukter. Većina današnjih vozova prilično podseća na autobuse od pre trideset godina. Od nečega se mora početi. Vagoni se ne mogu promeniti za nekoliko meseci. Ne mogu ni putnici. Većina njih se u vozovima ponaša kao pod vašarskom šatrom. Pušta muziku da čuje ceo vagon. Dovikuje se sa sagovornikom koji sedi pored njega. Podmićuje konduktore sa sto dinara i oni to prihvataju. Ko je ušao u voz uveren je da

je zajedno s kartom kupio pravo da nepoznatim saputnicima izlaže svoje političke i ostale poglede. Kada uđe u ovdašnji voz, onaj ko nije odavde na prvi pogled i na prvu reč shvati da se obreo u drugom svetu. Otud najava početka nepušačkog doba na rasklimatanoj železnici može postati jedan od stotina malih koraka koji se moraju načiniti u zemlji u kojoj se ne poštuju stotine važnijih zakona od onog o pušenju. Bude li kroz koju godinu putovanje manje ličilo na kaznu, onaj bombon i osmeh mlade dame nisu bili još jedno promašeno ulaganje. A ako se zalihe bombona potroše do isteka premijerovog ultimatumu Evropi, onda ništa. Vozovi će se polagano vraćati na red vožnje iz devedesetih. Prema tom redu bilo je svega izuzev dosade.

Ko prihvata tumačenje da se osmica sastoji od dve nule, godinu koja je upravo počela naziva godinom sa četiri nule. Ima li neke veze s tim podatak da svaka druga osoba u Srbiji pati od neke vrste depresije?

Dnevnik, 13. 1.2008 *Strana: 4*

DOK SEDIMO SKRŠTENIH RUKU

Đorđe Randelj

Ako su nam dva glavna događaja prošle nedelje bili ono Mrkonjićevo razvaljivanje fabričke kapije u „Magnohromu“ i izostanak „naše (gradonačelnice) Maje“ Gojković sa promotivnog mitinga Tome Nikolića u Novom Sadu, onda tu sedmicu slobodno možemo precrtati u svom životnom kalendaru. Koji kanda i nije tako beskrajn kao što nam se u detinjstvu činilo. Treba dakle da je precrtamo jer je to bila samo još jedna od nekoliko hiljada nedelja u kojima smo samo gledali televiziju, a živeli su, zaista živeli, radili, voleli se, ženili, udavali i decu radali, pa ih posle podizali i svom njihovom napretku i uspesima se radovali, i brinuli – neki drugi ljudi.

Pa tek da ne menjamo navike, da ne baksuziramo, dočekaćemo mi, znam ja nas, i ove izbore kao „dragi gledaoci“. Da, Vojvođani će ponovo, ne bojte se, samo sedeti skrštenih ruku i zakerati, a njihovu sudbinu i sudbinu njihove dece i unučadi krojiće oni koji ni u ovom deljenju neće sedeti skrštenih ruku, nego će čak napraviti i onih, za nas izgleda neprelaznih, dvesta koraka do glasačkog mesta i izabrati sebi vlast – po svojoj meri i pameti.

Vojvođani će posle zakerati i kukati da su ionako svi isti, te da oni nisu propustili ništa, mada tri četvrtine ili četiri petine Vojvođana nikad neće zaista znati da li su nešto mogli da promene, jer nisu ni probali. Ali dobro znaju da ni ubuduće neće izlaziti na izbore. A ovamo su, kao, jako za autonomiju, pa da najzad sami o svojoj sudbini odlučuju. Čekajte, nije mi jasno: kako to oni misle da odlučuju, kad neće da odlučuju? Šta bi, dakle, sa tom autonomijom radili, kad neće da koriste, upotrebljavaju i pohabaju (e, bar da pohabaju) ni ovo što sad mogu? A kad pomremo, nećemo sedeti, nego ćemo ležati skrštenih ruku, doveka. Ne, ne mogu, zaista ne

mogu da shvatim taj vojvođanski način mišljenja, jer to valjda i potpuno izmiče ljudskom umu.

E sad, znajući za nedemokratske i u krajnjem ishodu i necivilizovane navike u poslednjoj evropskoj državi koja je (jedva) srušila komunističku tiraniju, i znajući isto tako da ovaj učmalni narod nikad više neće glasati za njih, ali će ga jednostavno mrzeti i da izađe i glasa protiv, leve snage idu na to da nam dodatno ogade i sam institut slobodnih izbora. Zato i istaknu za predsedničkog kandidata druga Mrkonju, vaspitanog kao da je sa Veljom imao zajedničku guvernantu, (pri)puste ga da razvaljuje fabričke kapije, da nam obećava srećnu budućnost koja će biti samo fotokopija one prošlosti pod Miloševićem („onom gromadom od čoveka“), a SPS će kad, jel da, dođe na vlast – što je izvesno – odmah zaposliti milion ljudi u Srbiji. A Toma Nikolić će im, kad postane predsednik – što je takođe sasvim izvesno, i to već treći put uzastopce – deliti hleb za tri dinara i ja već vidim da ćemo mi strancima uvoditi šengenske vize, a ne da tražimo da ih oni nama ukinu, jer će reke Austrijanaca, Italijana, Belgijanaca, Flamanaca, Valonaca i ostalih Holanđana pohrliti ovamo da žive i rade, a mi ćemo im biti samo pi-ar menadžeri i referenti, jer jedino to i umemo da radimo.

Tu Veljinu i Mrkonjinu ulogu u promovisanju demokratije poznaju i lako prepoznaju svi redovni posetioči krčmi na plovnom putu, ili planinarskih domova pred državni praznik. U krčmu, tako, dođe neka srećna porodica sa troje dece i gazda se namah iznervira. Jesu oni fini gosti, al' od toga se ne živi. Fini gosti ne troše, jer troše samo svoje, zarađeno. A zauzeli sva mesta, nema slobodnog stola za one kabadahije što bi potrošili stoput više, jer troše tuđe, pa i mogu da se „razuzure“. I onda poslovan kafedžija u toj krčmi ili planinarskom domu napravi takvu larmu i brlog, za razvrat i bahanalije, da tu pristojan svet više i ne priviri. Kako u kafanu, tako i na glasačko mesto. „Došli divlji i oterali pitome!“ To je sad naše. I sve je spremno za prevrat.

Pa je i za ove predsedničke, a pogotovo za izbore u maju, sve spremno za prevrat. Na isti način kao u onoj krčmi. Kao kad su ono Đindića ubili, a Mira nedelju dana ranije pobjegla u Moskvu, a Šešelj dobrovoljno otišao u Hag. Ali da vas malo umirim: ovog puta prevrata ipak neće biti i to iz samo dva razloga: 1)jer je njih još uvek malo, a drugi je, 2) nas je još uvek mnogo. I kad kažem „nas“ mislim samo na one građane Srbije koji još nisu zaboravili one vesele devedesete. A kad zaborave, pa dozvole da Srbija pod punim gasom ode unazad, ja im od sveg srca želim da im se te godine ponove. Što da ne, ako ništa drugo, ali bar smo bili mnogo mlađi nego danas.

Takvima želim da nikad više ne kupe ni kap benzina na benzinskoj pumpi (kao što ga nisu ni kupovali), da nikad ne nađu litar mleka ni kilo ulja, šećera, hleba, brašna, mesnih narezaka, sira... u samousluzi, da nikad ne kupe kutiju cigareta u trafici, nego kod Markovih i Kertesovih švercera i kriminalaca, da im radijatori cele zime ostanu ledeni, a struja da im se isključuje svakih osam sati – na po osam sati, da nikad više ne uđu ni u jednu banku i ne ostave sto evra, jer ih nikad više odande neće iščupati, da se nikad ne zaposle ni u jednom proizvodnom pogonu, jer ih neće biti, da nikad ne dobiju rešenje o stalnom radnom odnosu, niti da saznaju kolika će im plata biti

kroz dva meseca, a ako i saznaju da ne znaju koliko će evra (tri ili pet) ta milijarda dinara u koverti vredeti... i da sve u životu „zarade“ na buvljim pijacama, pa da sve to tamo i potroše.

Kurir, 30. 1. 2008 *Strana: 13*

PAPIRIĆ

Olga Stojanović

Otvoreno pismo Borisu Tadiću, predsedničkom kandidatu

Poštovani aktuelni predsedniče, koleginja Tanja Vidojević sa Televizije Foks zadobila je moje simpatije kad vas je "proverila", odnosno "uhvatila", u vezi s PAPIRIĆEM koji vam je darovao mali Filip, a vi obećali da ćete ga stalno nositi sa sobom... Odličan novinarski gest kolegince Tanje rezultirao je vašim još odličnijim vađenjem kako vam je ostao "U DŽEPU OD KAPUTA"!

Da vas je moja malenkost dalje "proveravala" (mada vas ne bih i "hvatala") – kladim se s najvećom mogućom verovatnoćom od devedeset devet procenata da ga ne bismo našli ni u džepu od kaputa. A, da li bismo ga našli u džepu od bade-mantila...? A, da li bismo ga uopšte našli? Možda u nekoj stilizovanoj šatuli za bombone, što bi celoj priči dalo lep slatkasti odsjaj...

Ubeđena sam da me vi, kao psiholog, razumete. I kao brzomisleći kandidat, kome dosetka u vezi sa kaputom seže još iz vremena disidentstva i ostalih đakonija, kada se valjalo munjevito domišljati da nas ne uhvate kao što vas je uhvatila Tanja.

Još ste jedan lapsus napravili u pomenutoj emisiji, hoteći da izreknete datum 3. februar. Permutovali ste ga sa 5. oktobrom, ali ste se namah uhvatili sopstvenog lapsusa, što opet ide u prilog vašoj domišljatosti iz vremena disidentstva i ostalih ovisnosti. Mislim na mentalne, a ne na hemijske, jer ne pravim ni fizičke aluzije, te ne komentarišem vašu naočitost, a naročitost – ne mogu.

O čemu nas uči ova "skaska" (izvinite što upotrebljavam ruske reči) s papirićem?! O tome da je sve marketing, režija, novac i rezultat! O tome da je vaš lapsus u vezi sa 5. oktobrom – za koji ste se izvukli kao rutinirani glumac na jubilarnoj predstavi – knjiški primer "omaški u govoru", po klasiku Frojdu, koga ste izučavali pre nego što ste prešli na demokratiju. Mada bi se u vašem slučaju psihoanaliza mogla privremeno i ukinuti u korist psiho-demokratije, čime bi se morao ozbiljno pozabaviti i gospodin Šaper, osnivanjem filijale s rečenim naslovom, ali sa strogom selekcijom lapsusa, osim onih "ručnih", kada se vi toliko razmašete i razigrate u još uvek parternoj gimnastici, da pomislim kako će vam se rašiti šavovi sakoa ispod pazuha od kampanjskog mlataranja pred ničim izazvanim publikumom. Ta staromodna fora gestikulacije, fora stara više od sto godina (ne računajući Hruščovljevu cipelu i štiklu nedužne Mire Trailović)

- zaista je za arhiv Branke Prpe i anale nekih analnih klasifikatora. Mogao je da se razmahuje onomad romantičarsko-revolucionarni bard opozicije Vuk Drašković, ali vama to ne pristaje jer ste vi evropeizirani edukovani patriota iz dobre kuće, kako roditeljske tako i nacionalne, kome je neophodan drugačiji koreografski potencijal. Što se kostima tiče, sve je u redu. I ona dva šava na sakou vam pristaju, jer zadnji trap puštaju da diše. Ali, mlataranje - nikako! Zašto ne nabavite magnet i ne pričvrstite male magnetiće za dlanove, kako bi vam šake stajale dolično na pultu govornice, već nedužni reklamirate dezodorans s kuglicom, ako se preznojite od nadnaravnog reklamiranja sebe samog, za kojeg je moguće i navijati. Da li je i "stvarno i moguće" - na to pitanje može da odgovori samo autor ove sintagme, Dobrica Ćosić.

Dragi Borise, ono sa "PAPIRIĆEM" bila je čista šmira. To bi vam iskreno potvrdio i vaš prijatelj Svetozar Cvetković Cvele u bilo kojoj srpskoj kafani. Da ste "dasa", kao što jeste ili "dobar frajer", kako tvrdi dvadeset sedam i po posto srpske ženske populacije, rekli biste - "PAPIRIĆ JE U MOJOJ ARHIVI ZA BUDUĆNOST U KOJOJ POBEĐUJEM", a ne u džepu od kaputa, jer su to dorćolsko-čuburske fore, dobro poznate ovoj potpisnici. Dosečka nije loša, ali šta ako vaš kaput pošalju na hemijsko čišćenje zbog znoja i onih koji su vam "dihali za ovratnik"?! Šta ako se "papirić" izgubi među nekim ugovorima, pregovorima i nagovorima? Šta ako vas neka novinarka stvarno uhvati za džep od kaputa, vodeći računa da vas seksualno ne zlostavlja?!

Nigde papirića, a papirnatih obećanja napretek! Gde je tu Filip, ili bilo ko?

Danas, 18. 1. 2008 Strana: 8

OPOMENE SU I DALJE NA SNAZI

Milonko Bujišić

Ovaj tekst nema nikakve veze sa predstojećim izborima i svako dovođenje u vezu sa kršenjem predizbornog ćutanja može se smatrati zlonamernim i tendencioznim činom, usmerenim protiv predsedničkih kandidata, glasača i mene lično.

Iako tačno znam ko će koliko glasova dobiti, ko će koliko dobiti u prvom, a ko koliko u drugom krugu, i ko će dobiti najmanje glasova u oba kruga, ne želim da to obelodanim, upravo zato da ne bih prekršio izborna pravila. Da sam tekst objavio juče, danas biste svi sve znali. Ovako, morate da sačekate dva dana da biste dosta toga saznali.

Svima nama, ova dva dana ćutanja dobro će doći. Kad bi ćutanje trajalo duže, bilo bi bolje, ali i ovako, ako smo pametni i civilizovani, a jesmo, u ova dva dana, možemo pozavršavati mnoge stvari i popraviti mnoge međusobne odnose.

Trudiću se da iskoristim ovo ćutanje kako bih se koliko-toliko izmirio sa svim svojim prijateljima i članovima porodice, s kojima sam zbog njihovog jasnog i čvrstog političkog opredeljenja imao velike nesuglasice i obračune, pa čak i tuče. Moram

da popravim odnose sa njima da bih ponovo imao s kime da se svađam, ako nekim čudom, u prvom krugu glasanja, rezultati ne budu onakvi kakve bih ja hteo. Bez obzira na to što su zaslužili i gore od onoga što su dobili, ipak mi politička kultura nalaže da ih u ove dane ćutanja poštedim ružnih reči i batina.

Odlučio sam da se, koliko večeras, razjasnim sa svojim porodičnim kumom kome sam ubacio bombu kašikaru u spavaću sobu. To sam uradio više kao opomenu, jer da sam hteo da ga ubijem uradio bih to noću dok je na spavanju. Učinio sam to samo da bi znao za koga treba da glasa i šta ga sutra čeka ako ne prođe moj kandidat. Pričinjena šteta je beznačajna u odnosu na onu koju mu mogu naneti ako ne bude sve kako bi trebalo da bude. Niko ga nije terao da priča kojekuda za koga će da glasa i da svog izabranika kuje u zvezde, a mog kandidata vređa koliko god može.

Mojoj supruzi, u ova dva dana, moram na lep način objasniti da je zaslužila mnogo više od onoga što je dobila i da bi povrede bile mnogo teže da je toliko ne volim i da po prirodi nisam ovako nežan čovek. I, naravno, da joj skrenem pažnju šta je čeka ako ne bude glasala prema svojoj savesti, odnosno za kandidata koji mora da pobedi, a za dobro naše porodice, našeg naroda i čovečanstva u celini.

Sutrašnji dan iskoristiću da pozovem braću na ozbiljan razgovor i da im saopštim da sam im ja porazbijao automobile, a da oni dobro znaju zašto sam to učinio. Obećaću im finansijsku pomoć u popravljanju kola pod uslovom da odustanu od svojih naopakih političkih uverenja i da pruže jasne dokaze da će glasati za pravog kandidata. Snagom argumenata dokazaću im da to što su lajali u kampanji nije samo napad na mog kandidata, na našu ideologiju, na našu prošlost, na našu sadašnjost i budućnost, već, pre svega, na mene, njihovog rođenog brata.

A prijatelji su čudo neviđeno. Ne možeš ih uhvatiti ni za glavu, neke čak ni za rep, a neke ni za jedno ni za drugo. Koliko njih, toliko mišljenja. Malo im je kandidata da bi izrazili sva svoja neslaganja i nezadovoljstva, da bi iskalili sav svoj jad i bes. Kad im budem govorio, naoružan rečima i drugim pomoćnim sredstvima, moraće da ćute kao mrtvi. Progovore li bilo šta što mi se ne dopada, biće prijavljeni i sankcionisani i od nadležnih institucija.

Već sutra ću jednog prijatelja, kome sam naneo teške telesne povrede, posetiti u bolnici. Ukoliko bude došao svesti, odnosno ukoliko se bude opametio, tražiću da mi se izvini, a ja ću mu sve oprostiti ako pruži čvrste dokaze da će u postelji glasati za pravog kandidata.

U nedelju, na dan glasanja, okrenuću se potpuno sebi i pripremama za taj svečani čin. Tog dana me čeka kupanje, brijanje, šišanje, peglanje, oblačenje, pripremanje zavojnog i drugog neophodnog sanitetskog materijala, čišćenje oružja, priprema kamenja, držalica i letvi, spremanje Molotovljevih koktela... I, na kraju, ono najvažnije, ono najsvetije, ono što nas čini ljudima - svečano zaokruživanje.

Pa, neka nam još neko kaže da smo crna rupa starog i belog kontinenta.

PRESEDNIČKI IZBORI U SRBIJI OD 1990. DO 2008. GODINE

Institucija predsednika Republike u politički sistem Srbije uvedena je Ustavom 1990. godine. Za nepune dve decenije, od rekonstituisanja višestranačke demokratije u Srbiji, devet puta neposredno je biran šef države, a građani su četrnaest puta izlazili na birališta. I pored tolikih izbornih ciklusa Srbija je imala samo tri izabrana predsednika: Slobodana Miloševića, Milana Milutinovića i Borisa Tadića. Predsednički izbori predstavljali su prekretnice na političkoj sceni, a sami predsednici imali su aktivniju poziciju u izvršnoj vlasti od one koja im je Ustavom određena. Ova studija hronološki obrađuje sve izborne cikluse za izbor predsednika Republike Srbije analizom četiri aspekta. Prvi je politički okvir koji čine uzroci i institucionalni i procesni ambijent u kome su se izbori odvijali. Drugi se bavi normativnim uslovima za izbornu takmičenje. Treći aspekt posvećen je osnovnim karakteristikama izbornih aktera i njihovih kampanja. Četvrti segment u analizi posvećen je političkim konsekvencama izbornih rezultata.

1. Šta su predsednički izbori

Kao i u svakom izbornom sistemu, i u izbornom sistemu za izbor šefa države možemo razlikovati uže i šire značenje pojma "predsednički izbori". Termin u užem smislu obuhvata opšte i direktne izbore za predsednika države. U širem smislu on uključuje sve procedure, postupke i organe koji se bave izborom predsednika jedne države. Ideja o predsedniku države koga bi birao narod istorijski je vezana za Ustav SAD iz 1787. godine, kojim je ustanovljeno da šefa države bira posebno elektorsko telo. Sama institucija neposrednog biranja predsednika države sporo se probijala u politički život i ustavno pravo. Opstanak i reforme monarhija, strahovanja od diktatorskih tendencija kao realnih mogućnosti ugrožavanja slabo ukorenjenih republikanskih i parlamentarnih političkih institucija, oligarhijski trendovi u izvršnoj vlasti izraženi u slabim i nestabilnim vladama u parlamentarnim sistemima, potpomoglo je institucionalizaciju neposrednog izbora šefa države. Ona je prvi put konstituisana u Ustavu Francuske iz 1848. godine. Na kraju XX veka šef države biran je direktno u više od polovine država u svetu (Blais, 1999). Proces širenja instituta neposrednog biranja šefa države nije bio pravolinijski. Oblikovali su ga brojni faktori: nacionalne karakteristike, politički sistem, način biranja predstavničkog tela, političke tradicije, stabilnost parlamentarnih institucija, kolonijalno nasleđe, kao i iskustva i tradicije u širem regionu.

Direktni predsednički izbori u savremenim državama podrazumevaju nekoliko opštih karakteristika. Prvo, način izbora direktno je uslovljen sistemom vlasti. U parlamentarnim sistemima predsednika države obično bira parlament i to većinom glasova poslanika. U predsedničkim, kao i u polupredsedničkim, odnosno mešovitim sistemima vlasti, njega biraju birači neposredno. Ovakav izbor karakterističan je, ali mnogo ređe, i u nekim parlamentarnim sistemima. Drugo, većina država utvrdila je duže trajanje mandata predsednika države u odnosu na mandat članova predstavničkog tela. On se najčešće kreće u rasponu od četiri do sedam godina, dok je mandat parlamentaraca najčešće ograničen na četiri godine, sa izuzetkom dvodomih parlamenata. Treće, većina država koje praktikuju neposredan izbor predsednika ograničile su mogućnost izbora pojedinaca na ovu funkciju na dva puta. Regionalno posmatrano, uočljiva su dva odstupanja od ovog pravila. Južnoameričke države – Bolivija, Čile, Dominikanska Republika, Ekvador, Gvatemala, Haiti, Honduras, Kolumbija, Kostarika, Meksiko, Nikaragva, Panama, Paragvaj, Salvador, Urugvaj i Venecuela – ustavima izričito zabranjuju ponovni izbor iste ličnosti za predsednika države. Ta ustavna norma direktna je posledica negativnih istorijskih iskustava sa personalnim, vojnim i civilnim diktaturama tokom XIX i XX veka. Van ovog regiona takva zabrana postoji još u Čadu, Filipinima i Južnoj Koreji – državama i regionima koji su karakteristični po dugim periodima diktatorskih režima. Nasuprot ovom rešenju, u pojedinim zemljama Afričkog kontinenta – Egipat, Mauritanija, Obala Slonovače, Zimbabve, Burkina Faso – kao i nizu Azijskih država – Singapur, Kazahstan, Sirija, Turkmenistan, ne postoji ustavna zabrana mogućnosti ponovnog izbora iste ličnosti na mesto predsednika države. Takva je praksa što se tiče Evrope i na Kipru, u Francuskoj i na Islandu. Naravno ona je proizvod različitih okolnosti. U prvom krugu država to je posledica nedemokratskih tendencija i režima, koji svesnim propuštanjem da u ustav unesu ograničenje stvaraju privid demokratske legitimnosti režima lične vladavine. U drugima je ona posledica konsolidovanih demokratskih političkih institucija i pravila ponašanja kojima ni odsustvo normativnog ograničenja nije prepreka da osujete eventualno nedemokratsko ponašanje i namere političkih struktura (Kasapović, 2003: 294).

Postoje različiti načini obezbeđivanja većine koja je potrebna da bi neko bio izabran za predsednika države. Najčešće se predsednici biraju apsolutnom većinom glasova birača u prvom krugu. Sistemi koji u takvim uslovima ne proizvedu porednika, predsednika biraju u drugom krugu glasanja, na tzv. užim izborima u kojima se nadmeću samo dvojica kandidata koja su u prvom krugu osvojila najviše glasova. Zatim slede modeli izbora predsednika relativnom većinom. U okviru ovih izbornih modela postoji niz podobrazaca koji podrazumevaju propisivanje izbornih pragova izlaznosti u prvom krugu, i u slučaju da se ti uslovi ne ispune u prvom krugu, izbor jednostavnom većinom u drugom krugu glasanja u kome učestvuju dva najbolje rangirana kandidata iz prvog izbornog kruga. Tako, na primer, u Kostariki, kandidat da bi stekao mandat predsednika države u prvom krugu mora osvojiti najmanje

40% glasova; u Nikaragvi 45%+1, u Argentini 45% ili samo 40% glasova, ali pod uslovom da ostvari 10% prednosti u odnosu na drugoplasiranog kandidata; u Keniji pak, pobjednik mora osvojiti relativnu većinu glasova sa propisanim cenzusom od najmanje 25% glasova u pet od osam etničkih regiona. Veoma su retki primeri država koje za pobjedu kandidata traže kvalifikovanu većinu – tako se u Sijera Leoneu traži 55% glasova, a u Azerbejdžanu dvotrećinska većina.

Tabela 1. Neposredni predsjednički izbori u svetu 2000. godine

izborni obrazac	dužina mandata	maksimum uzastopnih mandata	zemlja
apsolutna većina; uži izbori	7	neograničen	Burkina Faso, Francuska
apsolutna većina; uži izbori	7	2	Gabon, Senegal
apsolutna većina; uži izbori	6	neograničen	Mauritanija, Zimbabve
apsolutna većina; uži izbori	6	2	Austrija, Džibuti, Finska, Liberija, Srednjoafrička Republika
apsolutna većina; uži izbori	6	1	Čile
apsolutna većina; uži izbori	5	neograničen	Kazahstan, Kipar, Turkmenistan
apsolutna većina; uži izbori	5	12	Salvador
apsolutna većina; uži izbori	5	3	Tanzanija
apsolutna većina; uži izbori	5	2	Alžir, Angola, Belorusija, Benin, Bugarska, Gambija, Gruzija, Gvineja, Gvineja Bisao, Hrvatska, Jermenija, Kirgistan, Litvanija, Madagaskar, Makedonija, Mali, Mozambik, Niger, Peru, Poljska, Portugal, Slovenija, Srbija, Sudan, Tadžikistan, Togo, Uganda, Ukrajina, Uzbekistan
apsolutna većina; uži izbori	5	1	Bolivija, Čad, Haiti, Urugvaj
apsolutna većina; uži izbori	4	2	Brazil, Gana, Iran, Moldavija, Mongolija, Rumunija, Rusija
apsolutna većina; uži izbori	4	1	Dominikanska Republika, Ekvador, Gvatemala, Kolumbija
apsolutna većina, relativna većina	5	neograničen	Obala Slonovače

izborni obrazac	dužina mandata	maksimum uzastopnih mandata	zemlja
apsolutna većina u referendumskom odlučivanju o samo 1 kandidatu kojeg nominuje Narodna skupština	6	neograničen	Egipat
apsolutna većina; sistem pojedinačnog prenosivog glasa	7	2	Irska
apsolutna većina, ponavljanje krugova	5	2	Namibija
apsolutna većina na referendumu o 1 kandidatu	7	neograničen	Sirija
apsolutna većina glasova biračkog tela; izbor u Predstavničkom domu (1 glas po saveznoj državi)	5	2	SAD
kvalifikovana apsolutna većina od 55%; uži izbori	5	2	Sijera Leone
relativna većina	4	2	BiH*
relativna većina	6	1	Filipini, Meksiko
relativna većina	4	1	Honduras
relativna većina	4	neograničen	Island
relativna većina	5	1	Južna Koreja, Panama, Paragvaj, Venecuela**
relativna većina	7	2	Kamerun
relativna većina	5	2	Malavi, Zambija
relativna većina	6	neograničen	Singapur
relativna većina	6	2	Tajvan
relativna većina	5	3	Tunis
relativna većina, uz 25% glasova u 5 od 8 regija	5	2	Kenija
relativna većina od 40%; uži izbori	4	1	Kostarika
45% ili 40% glasova u 1. krugu i 10% prednosti pred drugim kandidatom; uži izbori	4	2	Argentina
dvotrećinska većina; uži izbori	5	3	Azerbejdžan
45% + 1 glas; uži izbori	5	1	Nikaragva
sistem dodatnog glasanja	6	2	Sri Lanka

*Kolektivno tročlano predsedništvo države

**Mogućnost ponovnog izbora nakon isteka jednog petogodišnjeg mandata.

Izvori: Blais i dr., 1999; Rose, 2000; Siaroff, 2003; Kasapović, M., 2003.

Kao i kod parlamentarnih izbora, izborni sistem snažno utiče na položaj predsednika države, njegov autoritet i uticaj. S obzirom da se neposredan izbor predsednika države primenjuje i u predsedničkim i u polupredsedničkim sistemima, a veoma retko u parlamentarnim sistemima, to jasno govori o uticaju načina biranja na poziciju šefa države. Predsednički sistem vlasti karakterističan je po tzv. krutoj podeli zakonodavne i izvršne vlasti. Ova prva oličena je u predstavničkom telu, a druga, u monocefalnoj egzekutivi, oličenoj u šefu države (Shugart/Carey, 1992: 15). Po tome se ovaj sistem razlikuje od parlamentarnog sistema vlasti u kome biračko telo konstituše predstavničko telo – parlament – koje iz svog sastava izlučuje vladu kao izvršnu vlast. Zato se predsednički sistem temelji na dva konstitutivna elementa – neposrednim izborom od strane naroda sa ograničenim mandatom i nezavisnosti predsednika od poverenja parlamenta (Lijphart, 1992). Potpunija klasifikacija pored ova dva distinktivna elementa obuhvata još nadležnost predsednika države nad vladom – koju on praktično imenuje i raspušta; koja nije odgovorna pred predstavničkim telom – i potpuno upravljanje predsednika države izvršnom funkcijom – izvršnom vlašću (Sartori, 1994). Predsedničkim političkim sistemima pripisuju se u teoriji brojne prednosti i mane. Zagovornici ovog modela u njegove vrline ubrajaju stabilnost vlasti, dok mu protivnici prigovaraju da jača političku polarizaciju, slabi ulogu partija i parlamenta, podstiče tiraniju većine; tendencije da različite političke većine u zakonodavnoj izvršnoj vlasti blokiraju političko odlučivanje i izazivaju institucionalne konflikte koji mogu delovati podsticajno na aktere da posegnu za autoritarnim rešenjima.

Na slabostima i kritici predsedničkih režima razvijen je čitav niz modela polupredsedničkih sistema vlasti. Tvorac ovog termina, Diverže, pod ovim sistemom podrazumeva opšte i direktne izbore predsednika države, značajna politička ovlašćenja, suprotstavljenost predsednika države predsedniku vlade i ministrima koji proizlaze iz parlamenta i uživaju poverenje parlamentarne većine. Upravo zbog paralelne nadležnosti parlamenta i predsednika države nad vladom, polupredsednički sistemi nazivaju se podeljenim sistemom vlasti (Sartori, 2003). U zavisnosti od ovlašćenja predsednika, u ovakvim političkim sistemima, u teoriji se razvio čitav spektar modaliteta i klasifikacija režima sa "slabim" ili "jakim" predsednikom. Teoretičari smatraju da se ovaj model može razvijati ili u pravcu parlamentarnog ili u pravcu predsedničkog sistema vlasti. U prvi će se transformisati u periodima tzv. kohabitacije, onda kada parlamentarna većina nije istovetna političkoj poziciji predsednika, države zbog čega se on praktično povlači na "rezervne položaje" i prepusta deo svojih ustavnih ovlašćenja predstavničkom telu. U predsednički sistem transformiše se u tzv. "harmonijskim razdobljima" – kada predsednik države i parlamentarna većina pripadaju istoj političkoj opciji što predsedniku države omogućava da vlada sam bez otpora parlamenta. Iz ovoga proizlazi da praktično na karakter političkog sistema presudno utiče politička struktura parlamenta i to često nezavisno od ustavno utvrđenog modela. Kritičari ovakvih režima zameraju

mu genetski usađenu disfunkcionalnost. Međutim, i pored toga, on je bio veoma inspirativan za niz postsocijalističkih država u kojima je konstituisana bicefalna egzekutiva sa predsednikom države koji je vršio funkciju moderatorne vlasti (Lijphart, 1992).

2. Predsednički izbori 9. decembra 1990.

- prvi neposredni i višestranački izbori

Prvi predsednički izbori za predsednika Republike Srbije održani su istovremeno sa prvim krugom izbora za narodne poslanike Narodne skupštine Republike Srbije. Izbore je raspisao predsednik Skupštine Srbije Zoran Sokolović, 28. septembra 1990. godine, odmah po usvajanju Ustava i izbornih zakona, koji su stupili na snagu istog dana kada su objavljeni.

2.1. Politički okvir

Političke prilike na unutrašnjem i na međunarodnom planu determinisale su prve višestranačke izbore. Eho rušenja Berlinskog zida, otpočinjanje procesa tranzicije u nizu socijalističkih država i promena konstelacija moći detronizacijom jedne supersile – SSSR – uticao je na političke prilike snažnije nego što su pojedini politički akteri toga bili svesni. Na unutrašnjem planu otpočeli su procesi secesije i razbijanja SFRJ posle niza neuspelih ustavnih i privrednih reformi i cepanja do tada jedine političke partije Saveza komunista Jugoslavije po republičko-etničkim šavovima. Opstanak, odnosno transformacija jugoslovenske federacije, pozicija srpskog naroda, društvene i ekonomske reforme nametali su se kao centralne teme.

Komunističke elite pokazale su se nesposobnim da izvedu reforme i uvedu zemlju u proces tranzicije. Politički sistem sa ugrađenim instrumentima blokade odlučivanja na federalnom nivou ostavio je prostor federalnim jedinicama da otpočnu parcijalne reforme. Razlike su se ispoljile prvo u pitanjima nadležnosti federacije. Slovenija, a zatim i Hrvatska zalagale su se za model asimetrične federacije, odnosno konfederaciju kao prelazno rešenje ka potpunoj samostalnosti. Srbija i Crna Gora insistirale su na funkcionalnoj federaciji sa manjim, ali logičnim i potpunim setom funkcija koje bi obezbedile opstanak zajedničke države i efikasnije funkcionisanje. Preostale dve federalne jedinice – Bosna i Hercegovina i Makedonija – u početku su zazirale od oba projekta pokušavajući da ostanu po strani konflikta. Kako je vreme odmicalo razlike su se umnožavale i ostavljale sve manje prostora za kompromis. Proces demokratizacije pojedine republike – prvenstveno Slovenija i Hrvatska – stavile su u funkciju secesije. Tako je linija rascepa secesionisti – federalisti zamenjivana tezom o sukobu na liniji reformatori – komunisti (Goati, 1996).

Srbija, koja je presudno uticala na stvaranje jugoslovenske države u koju je ugradila svoju državotvornost i međunarodni subjektivitet, koji je pored nje imala samo još Crna Gora – u rasplet jugoslovenske agonije ulazi sa uspostavljenim ingerencijama nad dvema svojim pokrajinama. Ona je jedina republika SFRJ koja je imala autonomne pokrajine u svom sastavu. Iako su gotovo sve republike ispunjavale

uslov za formiranje autonomnih pokrajina, komunistička nomenklatura ovaj oblik decentralizacije nametnula je samo Srbiji da bi se kontrolisao uticaj i moć najveće i najmnogoljudnije federalne jedinice. Vremenom su autonomne jedinice – posebno Ustavom SFRJ iz 1974. godine – izjednačene sa federalnim jedinicama. Od tada započinje proces formiranja posebnih političkih identiteta koji je na Kosovu i Metohiji eskalirao do otvorenih pobuna i secesionizma izraženog kroz slogan "Kosovo Republika". Ustavnim reformama Srbija je, uz podršku svih ostalih federalnih jedinica i njihovih komunističkih elita – lišila autonomne pokrajine atributa državnosti. One su ostale bez Ustava – najviši akt je bio statut koji se donosio uz saglasnost Skupštine Republike Srbije – nisu više imale predsedništva – kolektivne šefove izvršne vlasti – lišene su zakonodavne i sudske funkcije. Ustavne promene proizvele su duboke rasepe u političkom prostoru. Prvi se desio u Savezu komunista Srbije. Na 8. sednici SKS struja predsednika Predsedništva Republike Srbije Ivana Stambolića – koja se zalagala za umerenost u uspostavljanju državnog jedinstva protiveći se metodama političkih obračuna – ostala je u manjini. Slobodan Milošević, tada predsednik Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije, na tom pitanju izrasta u neprikosnovenog lidera. Drugi rascep odigrava se procesom "diferencijacije" u okviru SKS kojim su sa funkcija u partiji i organima vlasti odstranjeni pripadnici poražene frakcije i tako se regrutovali potencijalni opozicionari. Treći rascep desio se na Kosovu. Političke elite koje nisu prihvatile promenu ustavnog statusa AP proglasile su Republiku Kosovo i donele tzv. Kačanički ustav. Skupština Republike Srbije raspustila je pokrajinske organe na Kosovu i Metohiji, a albanska nacionalna zajednica započela formiranje paralelnih struktura na svim nivoima uključiv i paravojne formacije (Marković, 2006: 547).

Urušavanje komunizma gotovo sve političke aktore okrenulo je nacionalizmu. Zaokret je izveden u svim republikama. Od apsolutizacije radničke klase, sada se apsolutizuje nacija. U republikama koje proklamuju secesiju energija nacionalizma koristi se za referendumsku atmosferu proglašavanja nezavisnosti. Sa tim procesom paralelno se odvijaju: prekid komunikacije sa federalnim organima; suspenduju se federalne ingerencije; izgrađuje se paralelan sistem vlasti; vrši se naoružavanje; donose ustavi koji građanske principe zamenjuju nacionalnim. U tom procesu u secesionistički nastrojenim republikama reformisani komunisti, koji su proizveli takvo stanje, gube primat koji zadobijaju ultranacionalističke stranke. Ikonografijom i rehabilitacijom zločina iz prethodnih ratova one izazivaju bojazan i otpor, pre svega, Srba koji ne prihvataju promene. Tenzije su nagoveštavale građanski rat. U takvoj atmosferi održani su izbori u svim republikama SFRJ i na njima reformisani komunisti poraženi. Srbija, uz Crnu Goru, poslednja ulazi u prve višestranačke izbore (Goati, 2001: 36).

Funkcija predsednika u političkom sistemu Srbije uvedena je Ustavom 1990. godine. Ustav je definisao šefa države kao drugu, neaktivnu, granu izvršne vlasti. Predstavljanje države u zemlji i inostranstvu, predlaganje Narodnoj skupštini mandataru za sastav

Vlade, mogućnost da u roku od sedam dana vrati Narodnoj skupštini na ponovno razmatranje već izglasan zakon, proglašavanje zakona, komandovanje oružanim snagama, davanje i primanje akreditivnih pisama diplomatskih predstavnika, davanje pomilovanja i odlikovanja – u osnovi je spisak ovlašćenja kojima je po Ustavu iz 1990. godine raspolagao predsednik Srbije. Pored toga, on je imao značajna ovlašćenja u ratnom i vanrednom stanju, u situacijama kada se nije mogla sastati Narodna skupština. U takvim situacijama on je na predlog Vlade mogao donositi zakone koji bi po prestanku takvog stanja bili podneti Skupštini na ponovno izglasavanje. Osim toga, predsednik Republike mogao je raspustiti Narodnu skupštinu, ali isključivo na obrazložen predlog Vlade. Ustav je utvrdio da se predsednik Republike bira neposredno od strane građana, sa mandatom od pet godina i da isto lice može najviše dvaput biti birano na tu funkciju (Ustav Republike Srbije, Sl. glasnik RS, 1/90).

Po ovim ustavnim ovlašćenjima, funkcija šefa države u Srbiji ni po čemu nije odudarala od uobičajenih ustavnih pozicija šefa države u nizu država. Međutim, kako je Ustav donet bez učešća opozicionih stranaka, praktično u poslednjem delegatskom sazivu komunističke skupštine, opozicija ga je žestoko kritikovala, prvenstveno poziciju predsednika Republike. Tvrdilo se da je Ustav pisan za "jednu ličnost" – čitaj Slobodana Miloševića – da se radi o semiprezidencijalizmu a ne parlamentarizmu, da predsednik države može raspustiti zakonodavno telo po svom nahođenju, te da nema podele vlasti, odnosno da izvršna vlast uzurpira zakonodavnu funkciju, te da će takav sistem završiti u cezarizmu i sultanizmu. Većina ovih kritika bila je ideološki, odnosno partijski, instrumentalizovana bez relevantnog komparativnog i teorijskog utemeljenja.

Osporavanje Ustava dobilo je na intenzitetu zato što je zajedno sa Ustavom usvojen i set izbornih zakona – Zakon o izboru narodnih poslanika i Zakon o izboru predsednika Republike. Kako je i te zakone praktično donela jednostranačka skupština, ignorišući i onako slabu opoziciju, spor je poprimio sve osobenosti prvog ozbiljnog raseca partijske scene. Prvi partijski rasec, na početku konstituisanja demokratskih ustanova u Srbiji, oformljen je na liniji Ustav ili izbori. Naime, opozicione partije zahtevale su ultimativno da se prvo održe neposredni parlamentarni izbori, pa tek onda, po konstituisanju višestranačke skupštine, sačini tekst Ustava. Vlast, pripremajući se za reformu, insistirala je da se prvo donese Ustav kojim bi se demontirao prethodni socijalistički sistem, garantovala osnovna ljudska i građanska prava, konstituisao višestranački sistem i podela vlasti, pa tek onda raspisali izbori. Spor su rešili građani na referendumu podržavajući drugu opciju, što je praktično značilo neku vrstu predizbornog testa na kome su reformisani komunisti odneli prvu pobedu.

2.2. Normativni okvir

Kako je već Ustav odredio da se predsednik bira neposredno od strane građana, Zakon o izboru predsednika Republike propisao je samo bliže uslove kome od

kandidata pripada mandat, dok su svi ostali izborni instituti, od biračkog prava, preko postupka kandidovanja, izbornih organa, glasanja, utvrđivanja i proglašavanja rezultata utvrđeni Zakonom o izboru narodnih poslanika (Sl. glasnik RS, 1/90).

Već u postupku donošenja zakona došlo je do spora. Naime, pred Narodnom skupštinom Srbije bio je predlog Zakona o izboru predsednika Republike, koji je predviđao da je za validnu kandidaturu potrebno deset hiljada potpisa birača, a za narodne poslanike petsto potpisa. Opozicione stranke snažno su se protivile takvim kandidacionim uslovima, ističući da su oni sračunati da ionako slabu opoziciju normativno onemoguće da učestvuje u izbornom procesu. Vlast je prihvatila zahteve opozicije, tako da je broj potpisa smanjen, ali se otišlo u drugu krajnost – i za predsednika Republike i za narodnog poslanika bilo je dovoljno sto potpisa da bi kandidatura bila validna. Osim uslova za kandidaturu sporan je bio sastav izbornih organa. Zakon o izboru narodnih poslanika propisao je da predlagači kandidata mogu imati samo posmatrače u biračkim odborima, a opozicija je tražila da imaju članove u svim izbornim organima – Republičkoj izbornoj komisiji, komisijama izbornih jedinica i biračkim odborima – sa pravom odlučivanja. Tek kada su zapretili opštim bojkotom, vlast je prihvatila zahtev opozicije i izmenila zakon (Sl. glasnik RS, 12/90).

Zakon je propisao veoma oštre uslove za izbor predsednika Srbije, ali veoma blage uslove za kandidaturu. Nije postojao poseban starosni cenzus, a nije propisana dužina boravka; provera zdravstvenog stanja i sl., što nije retko komparativno posmatrano. Za predsednika se mogao kandidovati državljanin Republike Srbije koji je bio punoletan, poslovno sposoban i imao prebivalište na teritoriji Republike Srbije. Dakle, pasivno biračko pravo bilo je istovetno kao i za kandidate za narodne poslanike. Kandidatura je sadržala naziv predlagača sa potpisom ovlašćenog lica, odnosno naznakom kada se radi o grupi građana kao predlagaču; lično ime kandidata, zanimanje, godine života, prebivalište i adresu stana; lična imena, adrese i lične brojeve sa potpisima potrebnog broja birača. Uz ovu dokumentaciju podnosila se potvrda o biračkom pravu kandidata i njegova pismena izjava da prihvata kandidaturu kao i potvrda o prebivalištu. Sve ovo nije bilo propisano Zakonom o izboru predsednika Republike Srbije, nego su se shodnom primenom koristila rešenja iz Zakona o izboru narodnih poslanika.

Izborni zakon utvrdio je prag izlaznosti. Da bi izbori bili validni u prvom krugu morala je izaći najmanje polovina od ukupnog broja birača u Republici. Za predsednika bi bio izabran kandidat koji bi dobio većinu glasova birača koji su glasali. Ukoliko nijedan od ovih uslova ne bi bio ispunjen, organizovao bi se drugi krug glasanja u roku od 15 dana. Na ponovljenom glasanju učestvovala bi samo dva kandidata koja su dobila najveći broj glasova u prvom krugu glasanja. I u drugom krugu postojao je izborni prag izlaznosti. Izbori bi bili validni samo ako bi glasalo najmanje 50% od ukupnog broja birača u Republici. Mandat predsednika pripao bi kandidatu koji bi dobio većinu glasova birača koji su glasali. Ukoliko ovi uslovi ne bi

bili ispunjeni, Zakon je predviđao da se izborni postupak ponovi u celosti (Zakon o izboru predsednika Republike, Sl. glasnik RS, 1/90).

Kandidatura za predsednika Republike podnosila se Republičkoj izbornoj komisiji najkasnije 20 dana pre dana određenog za održavanje izbora. Centralni izborni organ, najkasnije 5 dana po isteku roka za predlaganje kandidata utvrđivao je listu kandidata prema azbučnom redosledu ličnog imena. Svi ostali aspekti vezani za izborne obrasce, rokove, procedure, formiranje i rad izbornih organa, organizovanje glasanja, utvrđivanje i objavljivanje rezultata sprovedeni su strogom primenom Zakona o izboru narodnih poslanika. Zakon je predvideo mogućnost opoziva predsednika Republike. Postupak opoziva mogla je pokrenuti Narodna skupština glasovima 2/3 ukupnog broja poslanika. Opoziv se sprovodio po istovetnim uslovima kao izbor – morala je izaći najmanje polovina upisanih birača i većina glasati za opoziv da bi predsednik Republike bio opozvan sa funkcije. Postupak opoziva je komplikovan kao izbor, što je ostavljalo prostor za kritike da je šef države nesmenljiv.

Zakon, kao takav, sadržao je svega 15 članova, ostao je nedorečen u nizu važnih aspekata bitnih za preciziranje izbornih postupaka za izbor ovog državnog organa. Ti nedostaci došli su do izražaja u prvom izbornom ciklusu koji je održan istovremeno sa izborom narodnih poslanika za Narodnu skupštinu Republike Srbije.

2.3. Akteri i kampanja

Blagi uslovi kandidovanja koji su se ogledali u malom broju potpisa birača koje je trebalo predati RIK-u kao podršku kandidaturi usloveli su veliki broj kandidata. Prijavila su se 34, a prihvaćene su nominacije čak 32 kandidata. Ogromna većina bili su politički autsajderi. Favorit na ovim izborima bio je Slobodan Milošević, predsednik i kandidat Socijalističke partije Srbije. Njegov glavni politički oponent bio je Vuk Drašković, predsednik i kandidat Srpskog pokreta obnove. U grupi političkih anonimusa isticala su se još dva kandidata: Đurić Ivan – Savez reformskih snaga Jugoslavije u Srbiji i Udruženja za jugoslovensku demokratsku inicijativu; i Sulejman Ugljanin – predsednik Stranke demokratske akcije iz Novog Pazara. Najbrojniji su bili kandidati grupa građana – čak 22 – a među njima i Vojislav Šešelj. Neki od njih učestvovali su na predsedničkim izborima svesni da neće ostvariti zapaženiji uspeh, ali čvrsto rešeni da izbornu kampanju iskoriste za okupljanje svojih pristalica, predstavljanje javnosti i formatizovanje političkih partija. Interesantno je da Demokratska stranka, kao jedna od prvih formiranih političkih partija u Srbiji, na prvim predsedničkim izborima nije imala svog kandidata.

Socijalistička partija Srbije i njen kandidat Slobodan Milošević već su se pozicionirali na političkoj sceni kao umereni reformatori. Oni su zagovarali očuvanje zajedničke države kao funkcionalne federacije, zahtevali poštovanje državotvornog statusa srpske etničke zajednice u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini i zagovarajući mešoviti sistem privrede najavljivali umerene ekonomske reforme. Građanima koji su zazirali i strahovali od posledica šok terapije, koja se već osećala u nizu socijalističkih

država koje su krenule putem tranzicije, takve političke poruke bile su prihvatljivije.

Opozicija koju je tada predvodio Srpski pokret obnove u izbornoj kampanji insistirala je na žestokom antikomunizmu, veličanju pokreta Draže Mihailovića, uspostavljanju monarhije. Ekonomske reforme nisu bile centralna tema izbornih kampanja opozicionih stranaka. One su se više bavile prošlošću nego budućnošću. Insistiranjem na komunističkoj genezi socijalista i S. Miloševića opozicija je "više podržala svoju negativnu identifikaciju kao koalicija "antikomunističkih stranaka" nego što je obezbeđivala glasove..." (Antonić, 1991: 71). Opozicija je u kampanji nastupala uverena da je dovoljno da su raspisani izbori i da će oni dovesti do detronizacije reformisanih komunista, kako se događalo u svim bivšim socijalističkim državama na prvim demokratskim izborima. Vladajuća partija opredelila se za pozitivan, a opozicija za negativan marketing sa identičnim "krajnje negativnim odnosom prema političkim konkurentima" (Slavujević, 1992: 60).

Socijalistička partija Srbije i njen kandidat nasledili su infrastrukturu, kadrovski aparat i finansije Saveza komunista Srbije. Držali su sve poluge vlasti i državne resurse lako koristili u izbornoj kampanji. To je, pored nesporne popularnosti, donosilo nemerljivu prednost u odnosu na položaj opozicionih partija. Opoziciona scena je praktično bila u nastajanju. Većina novoosnovanih partija egzistirala je na uskom krugu okupljenom oko liderskog jezgra, bez članova, utreniranih i motivisanih aktivista, prostornih, finansijskih i svih drugih pretpostavki neophodnih za vođenje izborne kampanje.

U medijima na osnovu zakonskih odredbi svi kandidati dobili su odgovarajući prostor. Međutim, izborna pravila u ponašanju medija ostavljala su prostor za favorizovanje vladajućih struktura i pristrasno izveštavanje. Opozicija i njeni lideri u brojnim priložima tretirani su u negativnom kontekstu, a svojim istupima oni su često davali i dovoljno materijala za takvu aktivnost medija.

Glavni kandidat praktično i nije vodio izbornu kampanju. Svega nekoliko predizbornih skupova i obraćanje putem medija bilo je više nego dovoljno da se favorizovana pozicija kapitalizuje predsedničkim mandatom.

2.4. Rezultati i posledice

Na prvim višestranačkim demokratskim, pretkonstitutivnim i predsedničkim izborima glasalo je najviše birača u dosadašnjoj izbornoj praksi. Slobodan Milošević je lako i ubedljivo pobedio u prvom krugu izbora. Njegov glavni oponent, Vuk Drašković, osvojio je četiri puta manje glasova. Da nije aktuelne pozicije na političkoj sceni, tadašnji rezultat Vojislava Šešelja, koji je u izbornu kampanju ušao praktično izlaskom iz zatvora i osvojio više od 100.000 glasova, ne bi bio vredan pažnje. Međutim, on je najavio pozicioniranje na partijskoj i političkoj sceni Srbije. Samo je još kandidat reformista I. Đurić osvojio više od 5% glasova; čak 2/3 kandidata ostalo je ispod 10.000 glasova, ali to nije doprinelo rasipanju glasova jer su četiri prvoplasirana osvojila naklonost blizu 90% svih birača.

Rezultati su bili očekivani. Socijalistička partija Srbije sa 46% osvojenih glasova dobila je 194 poslanička mesta u Narodnoj skupštini i formirala homogenu Vladu. Očito mnogo od svog izbornog uspeha socijalisti su dugovali svom predsedničkom kandidatu jer kako su pokazala istraživanja – "on je taj koji privlači birače i oni su prvo njegove pristalice, a potom se ... priklanjaju njegovoj stranci" (Mihailović, 1991: 68). Ne samo da se nije ostvarila prognoza opozicije o detronizaciji "prerušenih komunista" s vlasti, nego je opozicija ostala duboko razočarana slabim izbornim rejtingom. Dejstvo većinskog izbornog sistema, koji je fabrikovanjem većine doveo do potpredstavljenosti najveće opozicione partije, Srpskog pokreta obnove, ali i opozicije uopšte, suzilo je prostor institucionalnog delovanja i usmerilo opoziciju ka pojačanom korišćenju vaninstitucionalnih oblika političke borbe. Takvom metodu delovanja znatno je doprinosila zatvorenost medija za nastupe opozicionih prvaka i njihove stavove uopšte.

Tabela 2. Rezultati predsedničkih izbora u Republici Srbiji – 9. decembar 1990.

Upisano birača	7.033.610		
Glasalo	5.029.123 – 71,50%		
Nevažeci listići	169.461 – 3,37%		
kandidat	predlagač	glasova	% od glasalih
1. Milošević Slobodan	Socijalistička partija Srbije	3.285.799	65,34
2. Drašković Vuk	Srpski pokret obnove	824.674	16,40
3. Đurić dr Ivan	Savez reformskih snaga u Srbiji i Udruženje za jugoslovensku demokratsku inicijativu	277.398	5,52
4. Ugljanin Sulejman	Stranka demokratske akcije iz Novog Pazara	109.459	2,18
5. Šešelj dr Vojislav	Grupa građana	96.277	1,91
6. Perović dr Blažo	YU blok	57.420	1,14
7. Mitić Slobodan	Savez svih Srba sveta	28.978	0,58
8. Jovanović Dragan	Zelena stranka	22.458	0,45
9. Aleksov dr Ljuben-Alen	Grupa građana	19.123	0,38
10. Grujić dr Ljubomir	Grupa građana	17.657	0,35
11. Lazarević Milan	Grupa građana	11.034	0,22
12. Živanović Tihomir	Grupa građana	9.892	0,20
13. Koprivica Jovan	Grupa građana	9.677	0,20
14. Gojković Miodrag – Mile	Stranka sam. privredn. "ZAPIS"	9.262	0,18
15. Krsmanović Tomislav	PZLJP u Jugoslaviji i CG	8.095	0,16
16. Haravan Živan	Stranka socijalne pravde	7.791	0,15
17. Cvetić Velimir	SDP Jugoslavije	6.575	0,13

18. Mladenović Milan	Grupa građana	6.459	0,13
19. Veselinović Miroslav	Grupa građana	6.180	0,12
20. Barović Nikola	Grupa građana	5.355	0,11
21. Vuletić Predrag	Liberalna stranka	5.019	0,10
22. Vojvodić Ratomir	Grupa građana	4.414	0,09
23. Đuić Ljiljana	Grupa građana	3.764	0,07
24. Radović Milorad	Grupa građana	3.425	0,07
25. Goranci Saša	Grupa građana	3.409	0,07
26. Šećeroski Nikola	Grupa građana	3.168	0,06
27. Nešić Čedomir	Grupa građana	2.553	0,05
28. Ranković Slobodan	Grupa građana	2.425	0,05
29. Šaranac Slobodan	Republikanska stranka	1.918	0,04
30. Stojković Jovan	Grupa građana	1.154	0,02
31. Tošić Miomir	Grupa građana	904	0,02
32. Radonjić Hercen	Grupa građana	847	0,02

Izvor: Izveštaj Republičke izborne komisije, Službeni glasnik RS, 21/90.

Napomena: u svim tabelama kandidati su navedeni po broju osvojenih glasova.

Izbori su samo institucionalizovali nespornu lidersku poziciju S. Miloševića. On je osvojio skoro milion glasova više od svoje partije, prvenstveno zbog privlačenja "nacionalistički orijentisanih birača" i "energičnog angažovanja... na kursu "nacionalne politike" koje se ogledalo u beskompromisnom stavu prema "zapadnim republikama" i u bitnom ograničavanju autonomije Kosova". Socijalistička partija Srbije i njen lider tako su se našli u malom krugu – Crna Gora i Bugarska – reformisanih komunista koji, za razliku od ostalih postsocijalističkih država, nisu "izbornim referendumom" odgurnuti na političku marginu (Goati, 2000: 37).

Izlaznost je bila velika, ali ipak manja nego u periodu samoupravnog socijalizma i delegatskog sistema i manja nego na prvim višestranačkim izborima u postsocijalističkim državama. Bojkot birača iz albanske nacionalne manjine, nespremnost dela birača da podrže promene, nesređeni birački spiskovi neki su od uzroka koji su tome doprineli.

3. Predsednički izbori – 20. decembar 1992. godine

- prvi prevremeni izbori

Prvi prevremeni izbori za predsednika Republike Srbije održani su istovremeno sa prvim prevremenim izborima za narodne poslanike Narodne skupštine Republike Srbije, odbornike u skupštinama jedinica lokalne samouprave i savezne poslanike Veća građana Savezne skupštine. Raspisani su 3. novembra odlukama tadašnjeg predsednika Narodne skupštine Aleksandra Bakočevića, posle niza opozicionih protesta.

3.1. *Politički okvir*

Većina od gotovo četiri petine u Narodnoj skupštini, funkcija šefa države i kontrola svih ostalih državnih organa nije bila dovoljan uslov za stabilnu vlast koja bi iskoristila čitav četvorogodišnji, odnosno petogodišnji mandatni period.

Opozicione partije osporavale su rezultate prvih višestranačkih izbora i praktično odmah po njihovom završetku otpočele izbornu kampanju za raspisivanje novih izbora, ali pod promenjenim medijskim uslovima i drugačijim izbornim sistemom. Inicijalna kapisla tih zahteva bile su demonstracije 9. marta 1991. godine. Sazvane kao protest protiv ponašanja medija, pre svega javnih, Radio televizije Srbije i lista "Politika", demonstracije su se pretvorile u sukob demonstranata i policije i otvorene zahteve za ponovnu proveru volje biračkog tela. Politički događaji koji su se smenjivali filmskom brzinom ubrzali su i intenzivirali zahteve opozicije.

Agonija SFRJ započela je serijom referenduma o samostalnosti u republikama, što će dovesti prvo do secesije Slovenije. Kratak oružani sukob najavio je ratni rasplet jugoslovenske krize. Građanski rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, mirni rasplet krize otcepljenjem Makedonije, brzo međunarodno priznanje otcepljenih republika kao samostalnih država označio je definitivni kraj SFRJ i pred političke elite Srbije i Crne Gore stavio zadatak rešavanja njihovog statusa. Rešenje je nađeno u formiranju Savezne Republike Jugoslavije. Ovaj politički projekat u Crnoj Gori potvrđen je referendumom građana, a u Srbiji se o tome nisu izjašnjavali građani nego samo narodni poslanici. Kako su međunarodne okolnosti i pretnje sankcijama nalagale brzo povlačenje svih oružanih formacija sa teritorija bivših republika dogovorom političkih elita u dvočlanoj federaciji raspisani su izbori za donji dom – Veće građana – Savezne skupštine. Da bi "odobrovoljila" opoziciju da participira na ovim izborima vlasti su ponudile mešoviti sistem – polovina poslanika je birana jednokružnim većinskim izbornim sistemom relativne većine, a polovina po proporcionalnom izbornom modelu sa republikom kao jednom izbornom jedinicom. Opozicija je bojkotovala izbore za savezne organe, prvenstveno zbog temeljnog neslaganja sa postupkom formiranja nove države, ali i zbog kratkog vremenskog roka koji je ostavljen za izbornu kampanju, a koji je iznosio oko mesec dana. Vlast je kritikovana za "neustavnost i nelegitimnost"; "oktroisani Ustav"; "Ustav bez naroda"; "nametanje volje"; pravljenje "treće", "Miloševićeve", "žabljačke" Jugoslavije itd. (Pravni život, 1992: 948-1018). Bojkot je bio aktivan, praćen brojnim protestima i tribinama sa ciljem da obori izlaznost birača i ospori, ili bar umajni, legitimnost takvim izborima konstituisanih saveznih institucija. Bojkot je delimično uspeo. Izlaznost je bila mala, ali je prelazila 50% upisanih birača.

Na osnovu tih izbora konstituše se Savezna skupština koja bira Milana Panića za Predsednika Savezne vlade, a Dobricu Ćosića za Predsednika SR Jugoslavije. Obojica su u inauguracionim govorima najavili prevremene izbore "na svim nivoima" i podržali predlog opozicije za sazivanje Okruglog stola vlasti i opozicije na kome bi se pripremili izborni zakoni, uslovi i pravila korišćenja sredstava javnog informisanja u izbornoj kampanji. Narodna skupština Republike Srbije, krajem juna 1992. godine,

razmatrajući stanje nastalo posle uvođenja sankcija Saveta bezbednosti OUN, zauzela je stav o potrebi raspisivanja prevremenih izbora do kraja 1992. godine, ocenjujući to potrebom "ujedinjavanja napora svih političkih stranaka za ukidanje sankcija OUN" (Milosavljević, 1493: 4).

Krah države, međunarodna izolacija i unutrašnji konflikti proizvode posledice – pad proizvodnje, stvarnu nezaposlenost koja se usporava administrativnim merama, enormni rast inflacije, nestašice svih vrsta proizvoda, bujanje sive ekonomije i svih vrsta kriminala. I vlast i opozicija u prevremenim izborima videli su mogućnost ublažavanja unutrašnjih podela, jačanje političkog jedinstva, veću legitimnost izabranih organa i bolju poziciju pred međunarodnom zajednicom u odbrani od optužbi za "velikosrpske" pretenzije, razumevanje interesa i prava srpskog naroda na samoopredeljenje, ukidanje neopravdanih sankcija i obeshrabrivanje sve učestalijih ideja i pretnji vojnom intervencijom.

3.2. Normativni okvir

Savezna Vlada je 5. avgusta, usvajanjem Deklaracije o organizovanju okruglog stola o neophodnim političkim i pravnim pretpostavkama radi raspisivanja i održavanja prevremenih izbora u SR Jugoslaviji, pokrenula proces institucionalnog dogovaranja opozicije i vlasti o raspisivanju prevremenih izbora. Nije prihvaćen zahtev opozicionih partija da Okrugli sto preuzme ulogu zakonodavnih i izvršnih organa vlasti u materiji izbora. U radu Okruglog stola učestvovali su: Savezna Vlada, obe republičke vlade i sve stranke zastupljene u Saveznoj i republičkim skupštinama. Na Okruglom stolu učešće je uzelo tako 17 političkih partija iz Srbije i pet iz Crne Gore. Način rada Okruglog stola utvrđen je poslovničkim pravilima. U njima je propisano da se svi stavovi donose usaglašavanjem i zatim dostavljaju skupštinama radi ugrađivanja u zakonska rešenja (Jovanović, 1997: 171).

Veličina, odnosno broj izbornih jedinica i mediji predstavljali su centralno pitanje debate i sporenja na Okruglom stolu. Opozicione partije zahtevale su što manji broj izbornih jedinica – jednu, četiri, a najviše šest – dok je Socijalistička partija Srbije predlagala da broj izbornih jedinica bude veći. Dilemu je razrešio sam predsednik Vlade M. Panić, posle pribavljenog mišljenja demografa koji su predložili osam izbornih jedinica. Vlada je stala na stanovište da devet izbornih jedinica u Srbiji, s obzirom da se u svakoj od njih bira daleko veći broj od 10 poslanika, štiti proporcionalnost prilikom pretvaranja glasova u mandate. Konsenzusom ili većinskim usaglašavanjem političke partije postigle su sporazum o mnogim spornim pitanjima vezanim za izborni sistem. Konsenzusom je usaglašeno da se na izborima za narodne poslanike primeni proporcionalni izborni sistem; mandati raspodeljuju prema D'Ontovoj formuli; izborne liste budu podržane sa po 5 000 potpisa u Republici Srbiji, odnosno 1 000 potpisa u Crnoj Gori; na izornoj listi mora da bude najmanje dve trećine kandidata od ukupnog broja poslanika koji se u izornoj jedinici bira; da se u biračke spiskove uvrste, pored državljana SRJ, i državljeni SFRJ sa prebivalištem

od godinu dana na području SRJ; Savezna Vlada pozove posmatrače KEPS-a koji će nadgledati sprovođenje izbora. Postignut je konsenzus o finansiranju prevremenih izbora i utvrđen poseban dokument – pravila o finansiranju prevremenih izbora za poslanike u Veće građana Savezne skupštine – kojim je utvrđen iznos sredstava za finansiranje predizborne kampanje koja obezbeđuje država (ukupno 5 000 prosečnih zarada u mesecu pre raspisivanja izbora). Nije bilo konsenzusa, ali je većina podržala da: visina izbornog praga iznosi od 3-5% ukupnog broja glasova u izornoj jedinici; niži izborni prag važi za liste nacionalnih manjina; grupe građana mogu podnositi liste na kojima je najmanje jedna polovina kandidata od broja koji se bira; jedno lice može da bude kandidat samo na jednoj listi i u jednoj izornoj jedinici; izbori na svim nivoima budu održani istog dana i sl. Većinski su usvojena i pravila o korišćenju sredstava javnog informisanja. Poseban dokument: Pravila o ponašanju javnih glasila o prevremenim izborima u SRJ, sadržao je niz obaveza javnih glasila usmerenih na obezbeđenje autonomnosti, nepristrasnosti i profesionalne odgovornosti medija, novinara i uredništava i istovremeno ravnopravnost podnosilaca izbornih lista i kandidata (Jovanović, 1997: 173).

Završni dokument, koji je sadržao napred iznete stavove, stranke koje su učestvovala u Okruglom stolu nisu potpisale. Međutim, kako je sa radom Okruglog stola na saveznom nivou funkcionisao i Okrugli sto na nivou Srbije, sve odluke Okruglog stola ugrađene su u odgovarajuće zakonske akte, ali se otvorio problem obezbeđivanja ustavnog osnova za sazivanje prevremenih izbora oko čega je ponovo došlo do konflikta vlasti i opozicije. Vladajući socijalisti bili su na stanovištu da treba izmeniti Ustav Republike Srbije kako bi se stvorio legitiman osnov za raspisivanje prevremenih izbora. Opozicija se tome protivila i zalagala se da se prevremeni izbori raspišu raspuštanjem Narodne skupštine od strane predsednika Republike na obrazložen predlog Vlade. Narodna skupština je, međutim utvrdila tekst Amandmana I i iznela ga na republički referendum radi potvrđivanja, što je po članu 133. Ustava RS iz 1990. godine bio jedini normativni put za izmenu ustavnog teksta. Ustav je inače predvideo veoma rigidnu proceduru izmena – za uspeh referenduma moralo je glasati više od polovine ukupnog broja birača. Na referendum održan 11. oktobra 1992. godine nije izašlo 50% upisanih birača tako da akt o promeni Ustava nije potvrđen, što je dodatno motivisalo opoziciju da sumnjiči vlast da opstruira dogovorene prevremene izbore (Milosavljević, 1993: 6).

Nastojeći da se izađe iz normativne blokade, Narodna skupština je 22. oktobra 1992. godine usvojila Zaključke kojima je konstatovala da će se prevremeni izbori na svim nivoima održati istovremeno s izborima za Saveznu skupštinu, s tim što će se pre raspisivanja izbora usvojiti izborni zakon i drugi akti koji se odnose na postupak izbora, izborne jedinice, finansiranje partija i rad sredstava javnog informisanja. Potencirajući rešenost da se održe prevremeni izbori, Narodna skupština je ocenila "da će se raspisivanjem izbora u skladu sa dogovorom odgovornih političkih subjekata

i svih poslaničkih grupa u Narodnoj skupštini, omogućiti demokratsko rešavanje nastalih problema i prevazilaženje opasnosti od političkog nasilja i neustavnih postupaka". Na bazi tih zaključaka Narodna skupština je 27. oktobra 1992. godine donela Ustavni zakon o izmenama i dopunama Ustavnog zakona za sprovođenje Ustava Republike Srbije. Tim aktom je utvrđeno da će se prevremeni izbori za poslanike Narodne skupštine i predsednika Republike održati do kraja 1992. godine. Istovremeno, usvajanjem Zakona o teritorijalnoj organizaciji i lokalnoj samoupravi, obezbeđeno je održavanje izbora na lokalnom nivou (Milosavljević, 1993: 8).

Na ovaj način prevaziđena je dugotrajna i ozbiljna politička kriza. Opozicija je postigla prvu značajniju pobjedu i primorala vladajuće socijaliste na ustupke koji su, generalno posmatrano, podigli demokratski kapacitet političkih institucija posebno u domenu izbornog prava. Prevremenim održavanjem izbora na svim nivoima, od lokalne samouprave, preko narodnih poslanika i predsednika Republike, do poslanika u Saveznoj skupštini, opozicija je stvorila prostor da kapitalizuje dvogodišnju političku borbu, postigne bolji rejting i bolje se pozicionira u političkim institucijama.

U tom kontekstu značajno je izmenjen Zakon o izboru predsednika Republike. Izmene i dopune koje su tada učinjene otklonile su praznine i nepreciznosti u prethodnim zakonskim rešenjima i praktično su ostale na snazi punih 10 godina.

Izmenama i dopunama prvo je precizirano pasivno biračko pravo, tako što je, pored jugoslovenskog državljanstva, poslovne sposobnosti i punoletstva, traženo da kandidat ima prebivalište na teritoriji Republike Srbije u trajanju od najmanje godinu dana pre održavanja izbora. Broj potpisa koje je trebalo obezbediti za podršku kandidaturi povećan je sto puta, tako da je svaki kandidat morao obezbediti potpise 10.000 birača. Izvršeno je preciziranje da birači mogu potpisati predlog samo za jednog kandidata. Potpunije su uređeni: postupak i rokovi za podnošenje kandidatura; proglašavanje zbirne izborne liste, izgleda glasačkog listića i nadležnosti izbornih organa u slučajevima kada se izbor predsednika Republike odvija paralelno sa izborima za ostale predstavničke institucije. Po prvi put utvrđeno je da se iz budžeta Republike za finansiranje troškova izborne kampanje kandidata za predsednika Republike izdvoji 15 miliona dinara i obavezalo ministarstvo nadležno za poslove finansija da u jednakim iznosima podnosiocima predloga kandidata u roku od tri dana od utvrđivanja kandidature prenese utvrđena sredstva (Zakon o izmenama i dopunama Zakona o izboru predsednika Republike Srbije, Sl. glasnik RS, 79/92).

3.3. Akteri i kampanja

Za predsedničke izbore u Srbiji je vladalo izuzetno interesovanje. Oni su bacili u zasenak izbore na svim ostalim nivoima. Razlog tome treba, između ostalog, tražiti i u strategiji opozicije koja je svoje delovanje protiv vlasti usmerila prvenstveno na S. Miloševića koga su podržali radikali. Opozicija je ovaj put ostala bez kandidata iz vlastitih redova. Prihvatila je čoveka koji je voljom S. Miloševića inaugurisan za predsednika Savezne vlade, Milana Panića. On je uneo živost u izbornu kampanju

i u izvesnom smislu "amerikanizovao" izborne promocije. Glavni opozicioni lider V. Drašković povukao je svoju kandidaturu i pozvao svoje glasače da glasaju za M. Panića, koji je formalno predložen od strane grupe građana, a iza koga je praktično stajao DEPOS – Demokratska opozicija Srbije – odnosno, Srpski pokret obnove, Demokratska stranka, Demokratska stranka Srbije i Građanski savez.

Kandidati su pred birače izašli sa oprečnim programima u svim bitnim aspektima aktuelne politike. S. Milošević zagovarao je mešoviti privredni sistem i opstanak "društvene svojine" što je opozicija tumačila odustajanjem od reformi i zadržavanje statusa quo. Na međunarodnom planu on je insistirao na kontinuitetu SRJ sa SFRJ, odnosno pravu Srbije i C. Gore kao jedinih sukcesora druge jugoslovenske države. M. Panić je insistirao na brzom privatizaciji, reformama u oblasti medija, manjinskih prava i na priznavanju država nastalih iz razbijene SFRJ i to u tzv. avnojevskim granicama kako bi se SR Jugoslavija oslobodila sankcija UN (Goati, 2001: 90).

Povodom kandidature M. Panića vođen je sudski spor. Naime, Republička izborna komisija odbila je kandidaturu Panića s obrazloženjem da on nije imao prebivalište na teritoriji Republike Srbije godinu dana pre održavanja izbora. Podnosioci kandidature, grupa građana, pokrenula je spor pred Vrhovnim sudom Srbije, koji je prvo ukinuo Rešenje RIK-a, nalazeći da je ono zasnovano na nepotpuno utvrđenim činjenicama. RIK je smatrala da ta odluka nije suprotna njenom rešenju i u ponovljenom postupku ponovo odbila kandidaturu. U meritornoj i konačnoj odluci Vrhovni sud Srbije potvrdio je kandidaturu M. Panića. Istovremeno je pokrenuta inicijativa da Ustavni sud Srbije i Savezni ustavni sud ocene da li je propisivanje obaveznog prebivališta od godinu dana kao uslova za ostvarivanje pasivnog biračkog prava neustavno, ili se odredbom o prebivalištu bliže propisuje samo način ostvarivanja ustavnog prava građana, što bi bilo u skladu sa Ustavom, ali je ova dilema izgubila na aktuelnosti posle odluke Vrhovnog suda.

Opozicija je žestoko kritikovala vladajuću SPS i njenog kandidata zbog ovog postupka ističući da se njenom kandidatu skraćuje vreme za izbornu kampanju, njihov kandidat dovodi u neravnotežan položaj i njegova ličnost dovodi u sumnju kao učesnika izbora koga nameće sudski organ, preteći da će bojkotovati izbore.

Nacionalno pitanje bilo je glavna tema izborne kampanje u ovim izborima, za razliku od prethodnih izbora kada su dominirali socijalni sadržaji. Kampanja je bazirana na pružanju pomoći Srbima u Hrvatskoj i Bosni i na suprotstavljanju sankcijama koje su Srbiji uvedene kao posledica te pomoći sunarodnicima. Stavljanjem ove teme u centar pažnje birača vlast i opozicija su se oštro podelile, što je zaoštrilo izbornu kampanju. Sama izborna kampanja bila je daleko intenzivnija i sadržajnija od one na prethodnim izborima (Goati, 2000: 65).

Glavni akteri različito vide i uzroke i puteve izlaska društva i države iz krize. Vladajuće strukture i radikali uzroke za sve nesreće vide u nametnutim sankcijama; pravdaju svoju politiku pomoći pravednoj borbi srpskog naroda; smatraju uspehom očuvanje makar i "krnje Jugoslavije" i kakvo-takvo funkcionisanje vitalnih privrednih

sistema. Opozicija kritikuje vlast da nije presekla komunističke korene; da to stvara strukturne probleme u državi i privredi i sprečava razvoj demokratije; pošto nisu u vlasti odriču bilo kakvu odgovornost za stanje u društvu. Nacionalni i državni interes tematizuje se kroz pitanja granica, sankcija, ratnih zbivanja, stradanja; položaja srpskog naroda u republikama bivše Jugoslavije, položaj pokrajina, odnos prema nacionalnim manjinama itd.; predstavlja nastavak ratne kampanje i podele na "patriote" i "izdajnike". Opozicija, prvenstveno Demokratska stranka, sada vodi pozitivnu kampanju, a socijalisti pojačavaju negativne sadržaje u kampanji. Istovremeno demokrate vode partijsku, a ne lidersku kampanju. U tome ih prate socijalisti, dok Demokratski pokret Srbije insistira na liderskoj kampanji (Slavujević, 1993: 134-159).

Ponašanje medija u izbornoj kampanji pratilo je posebno telo – Nadzorni odbor. U njegovim saopštenjima ukazuje se na niz povreda i odstupanja od pravila ponašanja medija, stranaka i kandidata – zloupotreba dece, ranjenika, bolesnika, starih lica, vređanje na nacionalnoj osnovi i sl. U celini stav je Nadzornog odbora na republičkom nivou da su javna glasila u osnovi poštovala pravila o ponašanju medija u toku izborne kampanje. Ovaj stav je bitno odudarao od Nadzornog odbora za savezne izbore koji je isticao da predstavnici nekih stranaka svojim istupima diskvalifikuju čitave etničke i verske kolektivitete; pojedini stranački lideri i kandidati dovode u pitanje osnovne ljudske vrednosti, elementarnu pristojnost u komunikaciji; da Radio-televizija Srbije krši sporazum o broju i trajanju emisija, kao i selekcijom informacija i komentarima događaja otvoreno staje na stranu jedne partije u izbornom postupku.

Prema ocenama Nadzornog odbora za savezne izbore veći broj prekršaja prema M. Paniću učinili su mediji ili drugi subjekti koji nisu neposredno učestvovali u izbornoj kampanji, na primer, tretman M. Panića u emisijama Radio-televizije Srbije, ostavke tri člana Savezne vlade i obrazloženje tih ostavki. Izjave i istupi Radmile Milentijević, bivšeg saveznog ministra; oštri napadi u pojedinim medijima od funkcionera Vlade Srbije; izjave pojedinih visokih funkcionera Vojske Jugoslavije protiv M. Panića, itd. Na drugoj strani, Nadzorni odbor za republičke izbore konstatovao je da je M. Panić učinio nekoliko povreda pravila kampanje – televizijski spot u kome se uz kandidata M. Panića pojavljuje aktuelni predsednik SRJ; uvredljivi iskazi M. Panića na račun drugog kandidata S. Miloševića, itd.

3.4. Rezultati i posledice

Na prvim prevremenim izborima S. Milošević je ponovo pobedio u prvom krugu, ostvarivši razliku u odnosu na svog glavnog rivala od milion glasova. Ipak, za samo dve godine njegov izborni rejting je umanjeno za oko 700.000 glasova. Ostali kandidati za predsednika nisu ostvarili rezultat vredan pažnje. S. Milošević je uspeo da izdrži pritisak opozicije i odbrani svoju poziciju na funkciji predsednika Republike Srbije, ali je zato Socijalistička partija Srbije pretrpela težak poraz. Ona je ostala

prva po broju osvojenih mesta u Narodnoj skupštini, ali je istovremeno u odnosu na prethodni saziv ostala bez 93 poslanika. To je dovelo do promene konstelacije u Narodnoj skupštini. Opozicija je imala izrazitu brojčanu prednost i mogućnost da posle dve godine formira Vladu iza koje bi stajalo 149 poslanika. Međutim, Srpska radikalna stranka, pravi pobednik na ovim izborima, i DEPOS nisu premostili razlike, prvenstveno zbog ličnih animoziteta i liderskih sujeta. Politička posledica je prva manjinska Vlada socijalista koja je uživala nestabilnu podršku radikala.

Tabela 3. Rezultati predsedničkih izbora u Srbiji – 20. decembar 1992.

Upisano birača	6723995		
Glasalo	70,25% - 4723711		
Nevažeci listići	5,84% - 275861		
kandidat	predlagač	glasova	% od glasalih
1. Milošević Slobodan	Socijalistička partija Srbije	2.515.047	53,24
2. Panić Milan	Grupa građana	1.516.693	32,11
3. Paroški Milan	Narodna partija i srpska opozicija	147.693	3,13
4. Vasiljković Dragan	Grupa građana	87.847	1,86
5. Vasiljević Jezdimir	Grupa građana	61.729	1,31
6. Milanović Miroslav	Grupa građana	28.010	0,59
7. Perović dr Blažo	Demokratska otadžbinska koalicija	20.326	0,43

Izvor: Izveštaj Republičke izborne komisije, 1992.

S. Milošević je posle ovog predsedničkog izbornog ciklusa učvrstio svoju poziciju. Prvo, prihvatio je zahtev opozicije za privremene izbore. Drugo, izborni uslovi daleko su od idealnih, ali ipak su dogovoreni između relevantnih partija. Treće, predsednički izbori imali su prizvuk plebiscita na kome je on dobio drugi mandat opet u prvom krugu. Četvrto, on je sa koalicionim partnerima kontrolisao vlast i na saveznom nivou. "Izbor S. Miloševića za predsednika Republike nije bio samo jedan od ishoda serije izbora do kojih je došlo u SRJ u decembru 1992. (savezni izbori, izbori za parlamente i predsednike obe republike, lokalni izbori), nego verovatno najvažniji i najdalekosežniji izborni ishod, zato što je S. Milošević na ovim izborima dobio podršku za svoju političku platformu koju je ranije "ugradio" u državnu politiku SRJ" (Goati, 2001: 90).

Iako je S. Milošević ostvario ubedljivu pobjedu, iako je izbornu pravu novelirano nizom rešenja koja su podigla demokratski kapacitet izbornog procesa, opozicija je ukazivala na niz pristrasnih, neprofesionalnih i nezakonitih postupaka izborne administracije u korist socijalista i njihovog predsedničkog kandidata. Opozicija još nije imala organizacione, kadrovske i političke kapacitete da ugrozi vladajuće

strukture vlasti. O tome najrečitije govore podaci da su vodeće opozicione partije uspele da pokriju tek polovinu od skoro 10.000 biračkih mesta. Oskudica kadrova učinila je mnoge od prigovora na regularnost izbornog procesa manje uverljivim i nepotvrđenim validnim, dokumentovanim dokazima (Goati, 2001: 93).

4. Predsednički izbori 21. septembra i 5. oktobra 1997.

- drugi redovni izbori

Treći po redu izborni ciklus za predsednika Republike Srbije, bili su drugi redovni izbori zato što su održani posle isteka petogodišnjeg mandata S. Miloševića. Raspisani su zajedno sa izborima za narodne poslanike Narodne skupštine Republike Srbije 25. jula 1997. godine odlukom predsednika Narodne skupštine Dragana Tomića.

4.1. Politički okvir

Treći izborni ciklus za predsedničku funkciju u Republici Srbiji karakterisao je niz političkih procesa. U decembru 1993. godine, održani su drugi po redu prevremeni izbori za Narodnu skupštinu Republike Srbije pošto je manjinska Vlada socijalista izgubila podršku Srpske radikalne stranke. Socijalistička partija Srbije zaustavlja osipanje birača u odnosu na prethodni izborni ciklus, osvaja dvadeset mandata više i ponovo se približava poziciji da sama ima apsolutnu većinu u Narodnoj skupštini. Međutim, taj cilj nije dostignut jer je do njega nedostajalo još pet poslaničkih mesta. Druga primena proporcionalnog izbornog sistema sa devet izbornih jedinica dovela je do prve koalicione vlade. Socijaliste je podržala poslanička grupa Nove demokratije, koja je na izborima nastupila u koaliciji DEPOS – Demokratski pokret opozicija Srbije – tako da su glavni politički oponenti formirali zajedničku vladu. Socijalistička partija Srbije je podršku novodemokrata "platila" potpredsedničkim mestom i sa dva ministarska portfelja. U međuvremenu održani su izbori za Veće građana Savezne skupštine 1996. godine, u kojima SPS, zajedno sa Novom demokratijom i Jugoslovenskom levicom, osvaja najveći broj mesta. U istom mandatnom periodu održani su i izbori za odbornike opštinskih i gradskih skupština u Srbiji. Koalicija "Zajedno" – Srpski pokret obnove, Demokratska stranka i Građanski savez – koja je doživela neuspeh na saveznim izborima u Srbiji, na lokalnim izborima, po većinskom dvokružnom sistemu, osvaja većinu u 40 od ukupno 189 opština, među kojima i dva velika centra Beograd i Niš. Međutim, vladajući socijalisti, preko izbornih organa i sudova, pokušavaju da preinače, ponište i/ili ponove izbore u nizu opština i gradova u kojima je opozicija odnela ubedljivu pobjedu. "Pored nezakonitih i pristrasnih sudskih odluka i nezakonitih postupaka izbornih komisija kojima je post festum deformisana volja građana, tamnu senku na to i rezultate novembarskih lokalnih izbora u Srbiji bacile su mnoge izborne mahinacije do kojih je došlo u drugom krugu izbora, održanom 17. novembra 1996." (Goati, 2001, str. 79). Falsifikovanjem izbornih spiskova, zapisnika, naknadnim organizovanim ubacivanjem glasačkih

listića u izborne kutije, pokušano je krivotvorenje izbornih rezultata. Rezultat je žestok protest Koalicije "Zajedno" koji započinje prvo podnošenjem krivičnih tužbi, a zatim, organizovanjem masovnih protesta širom gradova Srbije. Ti protesti dovešće do tektonskih promena na političkoj sceni Srbije jer je njima, "aktiviran duboki sukob oko osnova novouspostavljenog političkog poretka koji... u Srbiji traje u latentnom obliku od 1990." (Goati, 2001, str. 81).

Nova politička izborna kriza razrešena je ne regularno, intervencijom sudskih organa kao što predviđa izborna procedura, nego eksternim arbitriranjem međunarodne zajednice, oličene u misiji OEBS-a, koju je predvodio bivši španski premijer i lider španskih socijalista Felipe Gonzales. Aktuelni predsednik Srbije Slobodan Milošević obraća se predsedniku OEBS-a Flaviju Kotiju sa pozivom da se delegacija OEBS-a uveri da u Srbiji nije bilo izborne krađe. Potom, poziv OEBS-u ponavlja i ministar spoljnih poslova Milan Milutinović. Misija je doputovala 20. decembra 1996. godine, i posle niza razgovora sa predstavnicima Vlade i opozicije, lični izaslanik predsedavajućeg OEBS-a Felipe Gonzales podneo je "izveštaj" o svojim nalazima u kome je ocenio da je opozicija odnela izbornu pobjedu u drugom krugu lokalnih izbora u spornim opštinama i gradovima Srbije i da vlast treba da prizna tu pobjedu. Pomenuti dokument izneo je i niz preporuka za reforme izbornog prava, sa ciljem povećanja slobodnog i uravnoteženog pristupa medijima, poštovanja slobode privatnih medija, izrade novog izbornog zakona i poštovanja nezavisnosti i slobode pravosudnih organa. Narodna skupština prihvatila je samo prvu preporuku iz Izveštaja i posebnim Zakonom poništila rezultate izbora, odnosno priznala pobjedu Koalicije "Zajedno" u nizu opština prema rezultatima prvog kruga izbora (Rakić-Vodinelić, 1997: 210-212).

Opozicija je osvajanjem vlasti u lokalnoj samoupravi došla u poziciju da popravi svoj politički rejting i uticaj jer je praktično upravljala lokalnim poslovima u sredinama koje su obuhvatale oko 60% biračkog tela, imala niz preduzeća, lokalne medije itd. Međutim, ta šansa je umanjena rascepom u Koaliciji "Zajedno", koji je već tinjao pred izbore za Saveznu skupštinu u novembru 1996. godine. Polovinom naredne godine dolazi do definitivnog rascepa i otvorenih sukoba prvenstveno između lidera Srpskog pokreta obnove V. Draškovića i lidera Demokratske stranke Zorana Đinđića. Uzrok razlaza prvenstveno je situiran u ličnim animozitetima i borbi za primat liderstva u opoziciji, a manje u programskim razlikama.

S. Miloševiću isticao je drugi mandat predsednika Republike Srbije. Posle niza spekulacija da on u stvari ima mogućnost da još tri godine ostane na mestu predsednika Republike, s obzirom da je za toliko skraćen prvi mandat započet 1990. godine; pretpostavki i strahovanja opozicije da će vlast izmenama Ustava omogućiti Miloševiću da se kandiduje i u sledećem izbornom ciklusu, dilema je razrešena raspisivanjem izbora. Time je postalo jasno da on neće biti kandidat, ali su se zato otvorile spekulacije da li će on preći na funkciju predsednika Vlade ili predsednika

savezne države; hoće li se time izmestiti i realna moć na federalni nivo; kako će se to odraziti na funkcionisanje republičkih i federalnih institucija. Opozicija je u tome videla novu šansu jer je procenjivala da socijalisti nemaju kandidata koji bi bio adekvatna zamena aktuelnom predsedniku, ali ni da on nije zainteresovan da se izabere snažna ličnost koja bi eventualno ugrozila njegov autoritet u partiji i na političkoj sceni Srbije.

4.2. Normativni okvir

U ovom izbornom ciklusu nije bilo izmena i dopuna zakonskog okvira kojima se reguliše postupak izbora predsednika Republike Srbije. Na snazi je ostao Zakon o izboru predsednika Republike iz 1990. godine, koji je noveliran dve godine kasnije. Praktično, učesnici u predsedničkoj izbornoj utakmici takmičili su se i dalje po veoma rigidnim izbornim uzusima, ali su im bar oni bili unapred poznati. Zato su izmenjeni uslovi za izbor narodnih poslanika.

Vladajuća većina predvođena socijalistima izmenila je Zakon o izboru narodnih poslanika u najosetljivijem elementu – broju izbornih jedinica. Od devet velikih izbornih jedinica formirano je 29 izbornih jedinica srednje veličine. Taj izborni inženjering, smanjivanjem broja mandata po izbornoj jedinici, trebalo je da poveća distorziju prilikom pretvaranja glasova u mandate i – po pretpostavci kreatora – donese prednost od nekoliko mandata koja bi im omogućila eventualno samostalno formiranje Vlade. Do ove promene na repubičkom nivou došlo se izmenama saveznog izbornog zakonodavstva. Naime, Socijalistička partija Srbije prvo je odbila da podrži zahtev svog koalicionog partnera na saveznom nivou – Demokratske partije socijalista Crne Gore – da se broj izbornih jedinica za izbor poslanika u Veće građana Savezne skupštine u Crnoj Gori sa jedne izborne jedinice poveća na sedam izbornih jedinica. Međutim, "dogovorom" stranačkih lidera M. Đukanovića i S. Miloševića, inicijativa dobija zakonsku formu pa se reforma izbornog prava, povećavanjem izbornih jedinica u Srbiji, opravdava kao harmonizacija sa rešenjima na saveznom nivou (Zakon o izbornim jedinicama za izbor narodnih poslanika, Sl. glasnik RS, 32/97).

Opozicija se žestoko suprotstavila promeni broja izbornih jedinica, smatrajući to kršenjem temeljnog principa dogovorenog za Okruglim stolom 1992. godine. Osim toga, vlast ne prihvata zahteve podeljene opozicije da se u skladu sa ostalim preporukama iz Izveštaja Felipea Gonzalesa izvrši reforma izbornog prava, pa 12 opozicionih partija među kojima su i vodeće opozicione stranke – Demokratska stranka, Demokratska stranka Srbije i Građanski savez, bojkotuju izbore za Narodnu skupštinu Republike Srbije. Bojkot opozicije bio je značajno umanjen odlukom Srpskog pokreta obnove, odnosno V. Draškovića, da učestvuje na septembarskim izborima 1997. godine.

4.3. Akteri i kampanja

Neizvesnost izbornih rezultata dodatno je podstaknuta odsustvom S. Miloševića iz izborne trke, slabljenjem pozicije Socijalističke partije Srbije, jačanjem opozicije i sklopom ekonomskih, društvenih, unutrašnjih i spoljnih faktora. Socijalisti kandiduju Zorana Lilića, dotadašnjeg predsednika SR Jugoslavije i partijskog potpredsednika. Njemu se kao glavni oponenti suprotstavljaju V. Šešelj i V. Drašković. Preostalih 11 kandidata, među kojima su i lideri nekih malih partija, čine autsajdersku grupu, ali to upozorava na moguće rasipanje glasova.

Izborna kampanja ponovo se skoncentrisala na nacionalno pitanje. Socijalistička partija Srbije, pa prema tome i njen kandidat, imali su iza sebe balast sedmogodišnje vladavine, opterećene ekonomskim sankcijama, nepovoljnim ekonomskim parametrima u pogledu životnog standarda u svim relevantnim aspektima i nezadovoljstvo u biračkom telu zbog pozicije srpskog naroda u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Igrajući aktivnu ulogu u oblikovanju Dejtonskog sporazuma, kojim je uspostavljen mir u Bosni i Hercegovini, socijalisti su dobili predah i delimično skidanje ekonomskih i političkih sankcija, ali je to bilo nedovoljno za pokretanje bržeg ekonomskog oporavka. Posle 1995. godine, od Dejtonskog sporazuma, Socijalistička partija Srbije pravi zaokret u politici, ublažava retoriku i sa nacionalnog pitanja kao dominantne teme okreće se ekonomskim, socijalnim temama i jačanju mira u regionu. Ta pozicija neminovno se odrazila i na nastup i kampanju njenog predsedničkog kandidata, koji nosi dodatno breme kandidata koji treba da potvrdi primat socijalista. S. Milošević upadljivo odsustvuje iz kampanje što podstiče spekulacije o Z. Liliću kao "potrošenom" kandidatu. On je istovremeno ostavljen slobodan da gradi samostalnu ličnu poziciju u izbornom prostoru, ali priželjkuje veću podršku svog političkog patrona.

Glavni oponent, kandidat Srpske radikalne stranke, njen predsednik V. Šešelj, povlačenjem socijalista popunjava prostor "nacionalnim temama". Oštrijom retorikom, iz ugla opozicije, bez balasta problema koje ima kandidat vladajuće Socijalističke partije Srbije, on insistira na pravima Srba u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj. Srpska radikalna stranka nastoji da se pozicionira kao jedina patriotski orijentisana politička snaga, kritikujući istovremeno i vladajuću Socijalističku partiju Srbije i ostale partije. Na ekonomskom i socijalnom planu njena izborna ponuda svodi se na obećanja o brzom rešavanju nezaposlenosti, većoj ulozi države u obezbeđivanju osnovnih prava.

Kandidat Srpskog pokreta obnove, V. Drašković, svoju političku poziciju u izornoj kampanji bazira na zahtevu za rekonstituisanje monarhije. Ponovo reaktivira antikomunističku kampanju i prema ostalim kandidatima pravi oštru liniju podele koja se ispoljava kroz zahtev za rehabilitaciju četničkog pokreta. Takva pozicija u kampanji rešavanje svih ostalih problema svodi na vraćanje Srbije svojim monarhističkim korenima kao univerzalnom receptu za rešavanje svih problema,

od identiteta preko ekonomskog razvoja do jačanja ugleda među susedima i u međunarodnoj zajednici uopšte.

Mile Isakov – kandidat Koalicije "Vojvodina" insistira na većem stepenu autonomnosti Vojvodine. Predsednički izbori vide se kao šansa za promociju regionalnih stranaka koje programski insistiraju na posebnom identitetu severne srpske pokrajine i traže veće ingerencije za pokrajinske institucije na liniji onih koje je pokrajina imala po Ustavu SFRJ iz 1974. godine. Vuk Obradović – general i bivši šef kabineta načelnika Generalštaba Jugoslovenske narodne armije, promovise svoju partiju. On smatra da su socijalisti iskompromitovali ideju levice i da biračko telo koje ih napušta može privući nova partija koja se više situira u levi centar političke scene. Nebojša Čović – bivši gradonačelnik Beograda i disident iz redova socijalista traži podršku za Demokratsku alternativu, partiju koju je osnovao posle razlaza sa Socijalističkom partijom Srbije.

4.4. Rezultati i posledice

Mala izlaznost govori o zasićenosti građana čestim izborima i nezainteresovanošću za kandidate koji se bore za mandat šefa države. Kandidat Socijalističke partije Srbije osvojio je najveći broj glasova, ali mu je za osvajanje predsedničkog mandata nedostajalo oko 14%, što objektivno znači poraz. V. Šešelj zauzima drugu poziciju sa oko 270.000 glasova više od V. Draškovića. Rast radikalnog kandidata govori o raslojavanju biračkog kontingenta koji je do tada podržavao S. Miloševića. "Predivanje" glasača između socijalista i radikala uočeno je i u prethodnim izbornim ciklusima, a predsednički izbori su pokazali snagu leaderskog uticaja na izborni rejting.

U drugi krug prvog izbornog ciklusa, koji je održan 5. oktobra iste godine, ušli su kandidat Srpske radikalne stranke Vojislav Šešelj i kandidat SPS Zoran Lilić. Kandidat radikala V. Šešelj pobeđuje u drugom krugu osvojivši nešto više od jednog procenta glasova više od svog protivkandidata, a istovremeno mu je nedostajalo nešto manje glasova (0,9%) da bi mu, prema zakonskim odredbama, pripao mandat šefa države. Kako izbori nisu uspeli jer je u drugom krugu na biralište izašlo manje od polovine upisanih birača, čitav izborni postupak morao se ponoviti.

Tabela 4. Rezultati predsedničkih izbora u Republici Srbiji
– 21. septembar 1997. i 5. oktobar 1997.

PRVI KRUG – 21. SEPTEMBAR 1997.			
Upisano birača	7188544		
Glasalo	57,4% - 4131487		
Nevažeći listići	3,77% - 155860		
kandidat	predlagač	glasova	% od glasalih
1. Zoran Lilić	Socijalistička partija Srbije, Jugoslovenska levica i Nova demokratija	1474924	35,70
2. dr Vojislav Šešelj	Srpska radikalna stranka	1126940	27,28
3. Vuk Drašković	Srpski pokret obnove	852808	20,64
4. Miodrag Mile Isakov	Koalicija "Vojvodina"	111166	2,69
5. Vuk Obradović	Socijaldemokratija	100523	2,43
6. mr Nebojša Čović	Demokratska alternativa, Seljačka stranka Srbije	93133	2,25
7. dr Sulejman Ugljanin	Koalicija "Lista za Sandžak dr Sulejman Ugljanin"	68446	1,66
8. Milisav Banković	Radnička stranka Jugoslavije	49158	1,19
9. Milan Paroški	Narodna stranka	27100	0,66
10. Miodrag Vidoković	Grupa građana	14105	0,34
11. mr Predrag Vuletić	Liberalno-demokratska stranka	11463	0,28
12. Dragan Đorđević	Stranka državljana Srbije	10684	0,26
13. dr Milan Mladenović	Koalicija "Preporod"	10112	0,24
14. Đorđe Drljačić	Grupa građana	9430	0,23
15. Branko Čičić	Partija prirodnog zakona	7097	0,17
16. Gvozden Sakić	Grupa građana	3293	0,08
17. Radomir Tukmanović	Napredna stranka	2647	0,06
DRUGI KRUG – 5. OKTOBAR 1997.			
Upisano birača	7210557		
Glasalo	48,97% - 3531063		
Nevažeći listići	2,95% - 104223		
kandidat	predlagač	glasova	% od glasalih
1. dr Vojislav Šešelj	Srpska radikalna stranka	1.733.859	49,10
2. Zoran Lilić	Socijalistička partija Srbije	1.691.354	47,90

Izvor: Izveštaj Republičke izborne komisije, Službeni glasnik RS, 48/97.

Više je razloga za neuspeh kandidata vladajućih socijalista. Prvo, Socijalistička partija Srbije nije uspjela da pronađe kandidata koji bi se po autoritetu u biračkom telu približio S. Miloševiću. Drugo, u javnosti se formiralo mnjenje da funkcija predsednika Republike Srbije odlaskom S. Miloševića postaje manje bitna i da će se moć skoncentrisati u instituciju predsednika SRJ. Treće, uticaj socijalista u biračkom telu je slabio pod dejstvom brojnih faktora – loše ekonomske situacije, izolacije, brojnih socijalnih problema, žestoke kampanje opozicije, nezadovoljstva Srba u Bosni i Hercegovini. Četvrto, sam kandidat i izborna kampanja nije mogla da anulira te faktore, a sam Z. Lilić je isticao da nije uživao podršku svog prethodnika i partije kakvu je očekivao i kakva je bila nužna za izborni uspeh.

Predsednički izbori 7. i 21. decembra 1997.

– prvi ponovljeni izbori

Četvrti izborni ciklus za predsednika Republike Srbije istovremeno je prvi slučaj ponavljanja izbornog postupka u celosti posle dva izborna kruga. Raspisani su odlukom predsednika Narodne skupštine Republike Srbije, D. Tomića 21. oktobra 1997. godine.

5.1. Politički okvir

Prethodni izborni ciklus pokazuje nove pukotine u već narušenoj homogenosti Socijalističke partije Srbije. Posledice gubitka lokalne vlasti u nizu centara u 1996. godini, kompromitacija zbog krivotvorenja izbornih rezultata i izbornih krađa, breme sedmogodišnje vladavine opterećeno teškim problemima i neispunjenim izbornim obećanjima – umanjene su novim opozicionim podelama. Socijalisti se u ponovljenom ciklusu predsedničkih izbora nalaze pred novim izbornim porazom.

Prva koaliciona Vlada, prva koja je u posmatranom periodu "potrošila" čitav ustavni mandat, uspeva da održi socijalni mir budžetskim intervencijama zahvaljujući prodaji Telekoma. Prenapregnuti budžet i stalne pretnje socijalnim eksplozijama okupiraju rad vlade. Spoljni zid sankcija je na snazi, a očekivane posledice njihovog petogodišnjeg delovanja dobijaju razmere s kojima se država teško nosi – korupcija, siva ekonomija, šverc, organizovani kriminal.

Na saveznom nivou podelama u Demokratskoj partiji socijalista Crne Gore počinje destrukcija dvočlane federacije. Crnogorska vlast bojkotuje savezne institucije, jer crnogorska opozicija participira u vlasti na saveznom nivou. Crna Gora faktički suspenduje federalne zakone na svojoj teritoriji i počinje puzeću secesiju, a SR Jugoslavija se svodi na Srbiju koja servisira dve države, federalne funkcije i organe, dve vlade i glomazne administracije. Socijalisti su primorani da se opredeljuju i staju na stranu frakcije Momira Bulatovića čiji se program zasniva na opstanku SR Jugoslavije i produžetku dotadašnjeg koalicionog saveza.

Tenzije na Kosovu i Metohiji rastu stalnim provokacijama i rastućim brojem terorističkih akata prema policiji, javnim službama, vojsci. Pritisci međunarodne zajednice dodatna su pretnja stabilnosti i funkcionisanju oslabljene privrede.

Opozicija u ponovljenom izbornom ciklusu vidi šansu da dodatno oslabi

vladajuće socijaliste, ali posvađana i podeljena ne može da stane iza predsednika radikala V. Šešelja.

5.2. Normativni okvir

Izborni uslovi su neizmenjeni. Vršiti se samo korekcija u biračkim spiskovima, kompletiraju izborni organi, i obavljaju tehničke radnje shodno odlukama Republičke izborne komisije.

5.3. Akteri i kampanja

U prvom izbornom krugu učestvovalo je nešto manje kandidata nego u prvom izbornom krugu prethodnog ciklusa. Za funkciju predsednika nadmetalo se sad dva puta manje – sedam kandidata. Z. Lilić je odustao od kandidature i Socijalistička partija Srbije za kandidata nominuje Milana Milutinovića, tadašnjeg ministra spoljnih poslova. U izornoj utakmici ostali su lideri Srpske radikalne stranke i Srpskog pokreta obnove, V. Šešelj i V. Drašković. Pored njih, učestvovao je i V. Obradović, predsednik Socijaldemokratske partije koji je učestvovao i u prethodnom izbornom ciklusu, kao i kandidat grupe građana Miodrag Vidojković. Dva nova kandidata bili su Dragoljub Mićunović ispred Demokratskog centra – otcepljenje frakcije Demokratske stranke – i Miodrag Vuletić, predsednik Liberalno demokratske stranke.

M. Milutinović je nastupio sa primamljivijim izbornim programom. Sloganom "I Srbija i svet" naglašena je orijentacija izlaska Srbije iz izolacije. Posebna pažnja posvećena je biračima na selu obećanjem da će biti oslobođeni dela poreza. Osim toga, M. Milutinović je sa Momčilom Krajišnikom, članom Predsedništva Bosne i Hercegovine potpisao ugovor o dvojnem državljanstvu pred drugi krug izbora, a procene su da je u biračkom telu postojao kontingent 300–400 hiljada birača zainteresovanih da koriste to pravo. Milutinovićeva kampanja bila je nemerljivo intenzivnija u elektronskim medijima. Javni mediji favorizovali su kandidata Socijalističke partije Srbije i u vrednosnom smislu. U emitovanim priložima on se čak u preko 80 slučajeva prikazivao u pozitivnom svetlu, za razliku od svog protivkandidata.

V. Šešelj je pojačao retoriku na politici vlasti prema Srbima u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj. On optužuje vlast za izdaju nacionalnih interesa, kapitulaciju pred politikom zapadnih sila, pogrešnu politiku na ekonomskom i socijalnom planu. Cilj ove kampanje nije samo funkcija šefa države, nego pozicioniranje Srpske radikalne stranke kao najjače partije u podeljenoj, posvađanoj i gubitničkoj opoziciji.

5.4. Rezultati i posledice

Slično kao i u prethodnom izbornom ciklusu, kandidat socijalista koga su podržale Jugoslovenska levica i Nova demokratija osvojio je najviše glasova, ali mu je ipak nedostajalo nešto više od 6,5% da bi pobedio u prvom krugu. U drugom krugu izbora tako su se nadmetali M. Milutinović i V. Šešelj. Glasalo je oko 70.000 birača više od broja koji čini izborni prag, a M. Milutinović pobedio je svog protivkandidata s najvećom razlikom – 21% – od kada se pobednik u predsedničkim izborima odlučuje u drugom krugu.

Međutim, senku na Milutinovićevu pobjedu bacio je "nelogičan izborni rezultat u četiri izborne jedinice" – K. Mitrovica, Priština, Peć i Vranje. Prema komparativnoj analizi CeSID-a, u pomenute četiri izborne jedinice, prema popisu stanovništva iz 1991. godine, živelo je 273.449 punoletnih Srba i Crnogoraca, a glasalo je 464.462 građana. "Ako je brojanje glasova na ovim izborima bilo pošteno i ako brojevi izašlih birača odgovaraju onima koji su zvanično objavljeni, jedini zaključak koji iz ovoga možemo da izvedemo je masovna izlaznost albanskog stanovništva na izbore. Ako, pak, Abanci nisu masovno izašli na ove izbore, pri čemu se masovnost mora brojati stotinama hiljada, onda se izlaznost na drugi krug izbora koje je proglasila Republička izborna komisija, može jedino okvalifikovati kao falsifikat i prevara." (CeSID, Oko izbora, br. 2, 1997: 97). Pojedini istraživači ističu da je odsustvo logičnih objašnjenja i nastojanja da se bar otklone sumnje ove vrste u stvari bilo sračunato i imalo za cilj "da potpuno diskredituje demokratski legitimitet nosioca te funkcije i da trajno umanji njegov politički uticaj", što bi trebalo da olakša "redistribuciju moći u korist saveznog nivoa, odnosno predsednika SRJ" (Goati, 2001:123).

Tabela 5. Rezultati predsedničkih izbora u Republici Srbiji, 7. i 21. decembar 1997.

PRVI KRUG – 7. DECEMBAR 1997.			
Upisano birača	7.226.947		
Glasalo	52,75% - 3.812.010		
Nevažeći listići	2,02% - 76.911		
kandidat	predlagač	glasova	% od glasalih
1. Milan Milutinović	Socijalistička partija Srbije, Jugoslovenska levica, Nova demokratija	1.665.822	43,70
2. dr Vojislav Šešelj	Srpska radikalna stranka	1.227.076	32,18
3. Vuk Drašković	Srpski pokret obnove	587.776	15,41
4. Vuk Obradović	Socijaldemokratija	115.850	3,03
5. dr Dragoljub Mićunović	Demokratski centar	86.583	2,27
6. Miodrag Vidojković	Grupa građana	29.180	0,76
7. mr Miodrag Vuletić	Liberalno-demokratska stranka	21.353	0,56
DRUGI IZBORNI KRUG – 21. DECEMBAR 1997.			
Upisano birača	7.225.860		
Glasalo	50,98% - 3.683.714		
Nevažeći listići	3,13% - 115.319		
kandidat	predlagač	glasova	% od glasalih
1. Milan Milutinović	Socijalistička partija Srbije, Jugoslovenska levica, Nova demokratija	2.181.808	59,22
2. dr Vojislav Šešelj	Srpska radikalna stranka	1.383.868	37,56

Izvor: Izveštaj Republičke izborne komisije, Službeni glasnik RS, 59/97.

Na septembarskim parlamentarnim izborima Srpska radikalna stranka postaje druga stranka po broju narodnih poslanika. Socijalistima izborni inženjering velikog broja malih izbornih jedinica ne donosi očekivanu prednost. Ponovo su prisiljeni da traže koalicionog partnera. Razgovore o sastavljanju koalicione vlade otpočinju sa Srpskim pokretom obnove i Savezom vojvodanskih Mađara, koji se brzo povlače iz kombinacija. V. Drašković je procenio koalicioni potencijal svoje stranke i stalno proširivao zahteve. Razgovori se naglo prekidaju i socijalisti brzo formiraju vladu nacionalnog jedinstva sa radikalima. V. Šešelj, kandidat za predsednika Srbije tako kapitalizuje svoj izborni uspeh, a socijalisti prave Vladu ponovo sa glavnim opozicionim rivalom.

6. Predsednički izbori 29. septembra i 13. oktobra

- *ponovo problem cenzusa*

Peti izborni ciklus, četvrti po redu izbor i drugi redovni izbori za predsednika Srbije raspisani su odlukom predsednika Narodne skupštine Nataše Mičić, 18. avgusta 2002. godine.

6.1. Politički okvir

Četvrti, redovni predsednički izbori u Srbiji održani su posle promene režima u neizmenjenom institucionalnom okviru i ambijentu nestabilnih političkih institucija i nedovršene države. Brojni događaji i procesi od prošlog izbornog ciklusa za predsednika Srbije proizveli su takvo stanje: eskalacija terorističkih akcija Albanaca na Kosovu i Metohiji, organizovane policijske akcije usmerene na suzbijanje terorizma koji je prerastao u oružanu pobunu, osude međunarodne zajednice za prekomernu upotrebu sile, pokušaj političkih pregovora koji su sazvani u Rambujeu pod pritiskom Sjedinjenih Američkih Država u formi ultimatum, agresija na Saveznu Republiku Jugoslaviju, odnosno Srbiju, koja se završila uvođenjem protektorata UN na Kosovu i Metohiji, Rezolucijom SB 1244.

Izmenama Ustava SR Jugoslavije organizovani su prevremeni izbori za predsednika SRJ. Kandidat Socijalističke partije Srbije, aktuelni predsednik savezne države S. Milošević, izgubio je u prvom krugu od V. Koštunice, kandidata DOS – Demokratske opozicije Srbije – široke koalicije koja je okupljala više od 8 političkih partija, sindikata i udruženja građana. Savezna izborna komisija, na osnovu izbornog zakona, donela je rešenje o organizovanju drugog izbornog kruga, jer je V. Koštunica osvojio 48,96% glasova, a prema zakonu kandidat je trebalo da osvoji više od 50% glasova birača koji su glasali. DOS ulaže žalbu SIK-u zbog prevremenog zatvaranja birališta u dve izborne jedinice – Prokuplje i Vranje – u kojima su glasala raseljena lica sa Kosova i Metohije. SIK je svojom odlukom skratio glasanje na ovim biralištima "iz razloga bezbednosti" za četiri sata i zatvorio birališta već u 16:00 sati. SIK je odbio prigovore opozicije, a opozicija je organizovala masovne demonstracije, tražeći da se proglasi pobeda njihovog kandidata i najavljujući da neće učestvovati u drugom krugu izbora. Međutim, DOS je uložio žalbu Saveznom ustavnom sudu koji je poništio rešenje SIK-a i naložio da se ponove izbori na pomenutim biračkim mestima. Pod

pritskom demonstracija SIK ponovo dva puta krši zakon, ne poštuje odluku Saveznog ustavnog suda, smanjuje broj upisanih birača, tako što briše sa biračkog spiska oko 340.000 birača sa Kosova i Metohije i tako smanjuje broj glasalih za oko 140.000, pa kandidat DOS-a V. Koštunica tom matematičkom operacijom osvaja 50,24% glasova i dobija mandat predsednika SR Jugoslavije (Slavujević, 2007: 83).

Pod inercijom petooktobarskih zbivanja, putem institucije tzv. "izbornih štabova" ruši se vlast u nizu opština i gradova; preuzimaju funkcije u državnim i društvenim institucijama i javnim preduzećima. To rezultira padom Vlade premijera Mirka Marjanovića koju sačinjavaju socijalisti i radikali. Političkim dogovorom DOS-a i socijalista formira se prelazna vlada koja treba da sprovede prevremene parlamentarne izbore. Na izborima za narodne poslanike održanim 23. decembra 2000. godine, Koalicija DOS osvaja 176 poslanika. Sa dvotrećinskom većinom Vlada DOS-a, predvođena premijerom Z. Đinđićem najavljuje opšte društvene i ekonomske reforme, brzu privatizaciju, rešavanje spora sa Crnom Gorom oko funkcionisanja savezne države, rešavanje pitanja statusa Kosova i Metohije i otpočinjanje procesa pridruživanja Evropskoj uniji.

Svrgavanjem S. Miloševića i osvajanjem vlasti konglomerat DOS, sastavljen od stranaka različite političke orijentacije – od republikanaca do monarhista, od levice do desnice, od nacionalista do mondijalista – izgubio je smisao postojanja jer je ostvaren cilj zbog koga je nevoljno, uz brojna opiranja iznutra i podsticanja spolja, formiran. Oživele su brojne podele, leaderske sujete, brojni složeni problemi zahtevali su rešenja i to je praktično paralisalo funkcionisanje ne samo vladajuće koalicije nego i državnih institucija, pa i realizaciju predizbornih obećanja. Rascep u vladajućoj koaliciji praktično je otpočeo prevremenim parlamentarnim izborima i polemikama oko broja mandata i imena mandatarata Vlade Srbije koje je objavljeno pre izbora. Konflikti su prvo otpočeli na nivou Savezne vlade ostavkom ministra finansija, kandidata Demokratske stranke Srbije, a sve zbog odluke Guvernera Narodne banke Jugoslavije Mladana Dinkića da zatvori četiri velike državne banke. DOS-ova većina u Veću građana Savezne skupštine blokirala je da se na to mesto postavi Dragan Maršićanin, kandidat Demokratske stranke Srbije. Sukob je dobijao na ubrzanju i po prvi put otvoreno ispoljen povodom neustavnog i zakonski spornog izručenja S. Miloševića Međunarodnom sudu za ratne zločine u Hagu. Tadašnji predsednik SRJ Jugoslavije V. Koštunica insistirao je da se prethodno donese savezni zakon o saradnji sa Haškim sudom, a većina u DOS-u insistirala je da se izručenje obavi što pre, tretirajući to osnovnim uslovom za saradnju sa Evropskom unijom. Na tom pitanju pala je i Savezna vlada premijera Zorana Žižića. Naime, Vlada Republike Srbije, 28. juna 2001. godine, izručila je S. Miloševića Haškom sudu pozivajući se na član 135. Ustava Srbije, po kome Republika može preuzeti vršenje saveznih funkcija ukoliko bi ponašanje savezne države moglo naneti štetu interesima Republike. Predsednik savezne države V. Koštunica ocenio je to kao potkopavanje savezne države što je rezultiralo padom Vlade.

Niz afera potresa novu vlast i političku scenu Srbije. U januaru 2002. otkriva se da je prilikom glasanja u Narodnoj skupštini o Zakonu o radu, umesto B. Novakovića, poslanika Demokratske stranke i gradonačelnika Novog Sada koji je tog dana bio u Solunu, glasala Lj. Milosavljević, pomoćnik ministra za rad. Afera je zataškana, a 6. decembra sa mesta predsednika Narodne skupštine demisionira D. Maršićanin, poslanik Demokratske stranke Srbije. Prvih dana 2002. mediji otkrivaju da je premijer Z. Đinđić novogodišnje praznike proveo u Dubajju u organizaciji ministra S. Milosavljevića, putujući privatnim avionom i odsedajući u najskupljem hotelu na svetu. Druga strana odgovara optužbama da je V. Koštunica putovao u Kinu "Titovim avionom". Na to se nadovezuju svađe oko afere "Delimustafić". Alija Delimustafić bio je ministar policije BiH od 1990–1992. i ratni špekulant. Demokrate optužuju da je on radio u prostorijama koje mu je iznajmio Z. Drakulić, biznismen i finansijer Demokratske stranke Srbije, i da se često viđao sa Aleksandrom Tijanićem, savetnikom V. Koštunice. Oni to negiraju i iznose dokaze da je Delimustafić saradivao i stanovao sa Zoranom Janjuševićem, savetnikom premijera. Ta afera nije još dobila epilog, a javnost je bombardovana spiskom ministara kojima je ministar policije D. Mihajlović poklonio pištolje na račun budžeta. Slučaj "Čedine zebre" u tom galimatijasu deluje najbenignije, ali kratko. U martu pripadnici Kontraobaveštajne službe hapse potpredsednika Vlade Srbije zaduženog za bezbednost, generala Momčila Perišića. On je uhapšen u motelu "Šarić" na ibarskoj magistrali prilikom predaje izvesnih dokumenata američkom diplomati i obaveštajcu Dž. D. Neiboru. Vlada optužuje V. Koštunicu i šefa KOS-a, A. Tomića, za podmetanje, ali Perišić ipak podnosi ostavku. U junu 2002. V. Koštunica smenjuje načelnika Generalštaba N. Pavkovića, a ovaj ohrabren podrškom iz Vlade Srbije na konferenciji za štampu optužuje predsednika savezne države V. Koštunicu da mu je naložio upad u Biro za informacije Vlade Srbije. Padaju optužbe za pokušaj uvođenja "vojne diktature" sazivaju se anketni odbori. Afere uglavnom ostaju bez epiloga i sve deluje kao "predstava za narod", ali DOS vrtoglavo gubi kredibilitet (Antonić, 2005: 19–26).

Rascep eskalira posle afere "Gavrilović", odnosno posle ubistva bivšeg policajca, 17. avgusta 2001. godine, neposredno posle posete Kabinetu Predsednika SR Jugoslavije. Dve struje u DOS-u tada su otpočele da razmenjuju žestoke uzajamne optužbe, što je rezultiralo povlačenjem ministara Demokratske stranke Srbije iz Vlade Republike Srbije u septembru mesecu i bojkotom Narodne skupštine. Istovremeno, DOS-ova poslanička većina se tanji. Dolazi do rascepa u nizu partija – Socijaldemokratija se razdvaja na dva krila, iz Pokreta za demokratsku Srbiju izdvaja se frakcija koja formira Narodnu demokratsku stranku, itd. – i poslanički klub DOS na predlog Predsedništva DOS-a i premijera Z. Đinđića donosi odluku da svim nedisciplinovanim poslanicima oduzme mandate. "Bio je to Đinđićev Rubikon, a po svoj prilici i Borodino – ako ne već i Vaterlo" (Vukadinović, 2008: 117). Odluka najviše pogađa Demokratsku stranku Srbije prema kojoj je ova mera i usmerena. Administrativni odbor, 11. juna 2002. godine, ovu odluku sprovodi u delo, a nju

potvrđuje i Republička izborna komisija. U interregnumu novoizabrani predsednik Narodne skupštine, Nataša Mičić, opet na predlog Predsedništva DOS-a, 18. jula 2002. godine raspisuje izbore za predsednika Republike (Oko izbora, 2003: 15).

Odlučujući po žalbi Demokratske stranke Srbije, Savezni ustavni sud, 27. jula 2002. godine, dva dana pre otpočinjanja izbornih radnji za izbor predsednika Republike, stao je na stanovište da je odluka o oduzimanju mandata neustavna jer ugrožava pasivno biračko pravo. Saznavši za odluku Saveznog ustavnog suda pre njenog publikovanja Predsedništvo DOS-a ukida odluku koja je bila predmet sudskog spora i donosi odluku koja dodatno zaoštrava situaciju. Tom odlukom Demokratska stranka Srbije se isključuje iz DOS-a, a mandati poslanika ove stranke oduzimaju. I ovu odluku Administrativni odbor je sproveo. To je podrazumevalo da se prethodno oduzeti mandati vrata narodnim poslanicima i da se zbog nedostatka neraspodeljenih kandidata "ponište ostavke" koje su neki narodni poslanici u ranijem periodu podneli pod različitim izgovorima i koje su usvojene, a njihovi mandati ponovo verifikuju. Iz ovog političkog galimatijasa nastale su brojne pravne, tehničke i političke posledice. Demokratska stranka Srbije se na takav postupak ponovo žalila Saveznom ustavnom sudu, ali i OEBS-u. On je izbegao arbitriranje u ovom sporu ali je jasno izrazio negativan stav o zakonskim rešenjima koja u praksi mogu da dovedu u pitanje slobodni mandat narodnih predstavnika.

Osim rascepa vladajuće nomenklature političku situaciju dodatno je komplikovala kriza vezana za usvajanje Ustavne povelje državne zajednice Srbija i Crna Gora, što je bio uslov za učlanjenje SR Jugoslavije u Savet Evrope. DOS je u izbornoj kampanji protiv S. Miloševića istupao sa tezom da je problem odnosa Srbije i Crne Gore u federalnoj državi demokratsko pitanje, odnosno da S. Milošević uzurpira savezne funkcije i stavlja u neravnotežan položaj drugu federalnu jedinicu - Crnu Goru. Takvim stavom oni su bili prirodni partner lideru Demokratske partije socijalista Crne Gore, Milu Đukanoviću. Međutim, samo nekoliko meseci po dolasku na vlast, vladajuće elite u Crnoj Gori ponudile su platformu za prevazilaženje problema u funkcionisanju SR Jugoslavije, koja je u svim elementima bila daleko rigidnija od one koja se kao zahtev ispostavljala S. Miloševiću. Vlada M. Đukanovića praktično nije priznavala nadležnosti savezne države na svojoj teritoriji i tražila je da se stanje koje traže ozvaniči i federalna država transformiše u konfederalnu zajednicu nezavisnih država. To je bio prvi neuspeh nove vlasti koji će dovesti do udaljavanja nekadašnjih partnera. Tome je doprinela i činjenica da su koalicioni partner DOS-a na saveznom nivou bile snage okupljene u Koaliciji "Zajedno za Jugoslaviju", koje su do oktobra 2000. godine podržavale Socijalističku partiju Srbije, odnosno S. Miloševića. Rešavanje krize započelo je neustavnim postupkom. Naime, 14. marta 2002. godine, predsednik SRJ V. Koštunica, predsednik Vlade Srbije Z. Đinđić, predsednik Crne Gore M. Đukanović i visoki predstavnik Evropske unije Havijer Solana, potpisali su Beogradski sporazum. Taj akt je predstavljao priznanje puzeće secesije Crne Gore i trebao je da dovede do realne unije dve nezavisne države kao prelaznog rešenja

oročenog na tri godine. Sporazum kao politička osnova verifikovan je krajem juna u sva tri parlamenta – srpskom, crnogorskom i saveznom – ali posao na izradi ustavnog teksta nije tekao glatko. Međutim, i pored toga, Parlamentarna skupština Saveta Evrope preporučila je 24. septembra Savetu ministara da primi SRJ u članstvo. Ovaj čin u principu znači i prijem, jer ga ministri samo verifikuju, ali u slučaju SR Jugoslavije je učinjen izuzetak – traženo je da se sačeka usvajanje Ustavne povelje državne zajednice Srbija i Crna Gora kao uslova da se izglasani prijem i parafira.

Treći kompleks problema koji je uticao na komplikovanje političke situacije jesu sporovi oko promene Ustava Republike Srbije. Promena Ustava donetog 1990. godine bila je takođe jedno od predizbornih obećanja DOS-a. Međutim, i oko toga su postojali sporovi – u kom trenutku treba krenuti u promenu Ustava; kako bi trebalo da izgleda novi ustav i kako izvesti ustavnu reviziju? Oko ovog poslednjeg najviše su se lomila koplja. U javnosti je već u opticaju bilo nekoliko projekata koje su predložile nevladine organizacije i političke stranke – Beogradski centar za ljudska prava, Forum iuris, Demokratska stranka Srbije, Demokratska stranka, itd. Većina u DOS-u smatrala je da Ustav iz 1990. godine sadrži revizione klauzule koje ga čine nepromenljivim i zalagala se da se revizija izvrši po principu diskontinuiteta, jer je Ustav iz 1990. godine donet kada je Srbija bila deo SFR Jugoslavije, koja je Odlukom tzv. Badinterove komisije prestala da postoji 1992. godine. Opozicija je, braneći svoj ustavni model, nasuprot tome insistirala da se promena Ustava izvrši u skladu sa procedurom koja je propisana Ustavom koji je bio na snazi, smatrajući da je rascep u vladajućoj koaliciji takav da eventualni referendum ne bi potvrdio novi ustavni projekt. I u pogledu sadržaja Ustava, pozicije i načina izbora predsednika Republike, prvenstveno u stepenu decentralizacije, odnosno moguće regionalizacije Srbije i posebno položaja i statusa Kosova i Metohije, postojale su brojne razlike koje su dodatno komplikovale proces ustavne reforme (Lutovac, 2003:).

Da li i kada treba raspisati vanredne izbore za Skupštinu Srbije pitanje je koje je takođe usložnjavalo političku situaciju? Vladajuća većina u Narodnoj skupštini protivila se raspisivanju prevremenih izbora koje su tražile Demokratska stranka Srbije, Srpska radikalna stranka, Socijalistička partija Srbije, Srpski pokret obnove, Stranka srpskog jedinstva. Međutim, kako su neke članice DOS-a počele da govore o neophodnosti vanrednih parlamentarnih izbora, i sama Vlada je počela da relativizuje stav o tom pitanju.

Rascepima u DOS-u legitimnost državnih institucija postala je sporna. Narodna skupština, zbog trgovine poslaničkim mandatima, uzurpacije slobodnog mandata i konflikata u koaliciji, izgubila je autoritet u javnosti. Nije se znalo koliko i koji poslanici raspolažu mandatom. Baratalo se cifrom po kojoj je u jednom trenutku mandat poslanika imalo preko 300 pojedinaca. Vladina većina u Narodnoj skupštini postajala je sve manja i morala se obezbeđivati pred svako zasedanje, što je najbolje svedočilo da Vlada nije bila sigurna da li će zakonski projekti dobiti podršku predstavničkog tela. Ustavni sud nije bio kompletiran, praktično je bio blokiran

njegov rad, i nije postojao mehanizam za legalno rešavanje sporova.

Paradoksalno je, ali u atmosferi žestokih političkih dilema i potresa jedino je stabilno delovala institucija predsednika Republike Srbije, koju je vršio M. Milutinović. Distancirajući se od Socijalističke partije Srbije – podnošenjem ostavke na funkcije u partiji – obavljajući funkciju šefa države krajnje pasivno, ne suprotstavljajući se ni u jednom momentu vladajućoj koaliciji koja je kontrolisala zakonodavnu i izvršnu vlast oličenu u Vladi, opterećen zahtevom Haškog suda za izručenje – predsednik Republike potpuno je marginalizovan. Vladi Republike Srbije odgovarala je pasivnost druge poluge u izvršnoj vlasti i njena kooperativnost. Sve to nije davalo povod da se eventualno pokrene ustavna procedura za opoziv predsednika Republike. Osim toga, zbog podela u DOS-u i samoj koaliciji – odnosno ključnim akterima u konfliktu Demokratske stranke i Demokratske stranke Srbije – odgovaralo je da se predsednički izbori prolongiraju.

6.2. Normativni okvir

Izbori su održani prema izbornom zakonu koji je usvojen 1990. godine i noveliran pred izbore 1992. godine, dakle, u neizmenjenom normativnom ambijentu. To naravno ne znači da nije bilo ozbiljnih problema u normativnim uslovima održavanja izbora, a koja su rešavana odlukama izbornih organa, odnosno Republičke izborne komisije.

Pravne dileme izazvala je odluka predsednika Narodne skupštine da znatno pre roka – 30 dana pre isteka mandata aktuelnog predsednika, znači tek u januaru 2003. godine – raspiše predsedničke izbore. U maniru koji je postao praksa o tome opozicija nije konsultovana, ali ni koalicioni partneri. Takvo raspisivanje bacilo je senku na izborni proces, jer se tumačilo kao favorizovanje M. Labusa, provladinog kandidata.

Ipak, kao najspornije pitanje u normativnom smislu u ovom izbornom ciklusu figurirao je broj birača. Kako su Kosovo i Metohija Rezolucijom Saveta bezbednosti UN, stavljeni pod protektorat, postavilo se pitanje statusa birača u ovoj Autonomnoj pokrajini. S obzirom da je zakon predviđao izborni prag izlaznosti koji direktno utiče na punovažnost izbora – da bi izbori bili punovažni moralo je da glasa više od polovine upisanih birača, a da bi se dobio pobednik kandidat treba da dobije više od polovine glasova onih koji su glasali – veoma je važno bilo da se eliminišu svi oni koji u suštini nisu glasali.

RIK je odlučio da se biračko telo na Kosovu i Metohiji smanji, tako što će ga činiti oni građani koji su upisani u birački spisak u naseljima u kojima je moguće organizovati izbore. Praktična posledica te odluke značila je da će u naseljima u kojima su koncentrisani Srbi i drugi nealbanski stanovnici u biračke spiskove biti evidentirani svi birači. Tako je omogućeno da glasaju i mnogobrojna raseljena lica koja žive u Srbiji. Istovremeno, ogroman broj birača Albanaca, koji su inače bojkotovali sve prethodne izborne cikluse, izostavljen je iz registracije. Cilj RIK-a bio je da predupredi albanski bojkot, odnosno da spreči da on veštački povećava izborni

prag glasova potrebnih za pravosnažno održavanje izbora, a time istovremeno olakša kandidatima da steknu zakonski traženu većinu – polovinu glasova od broja glasalnih. Ovakva odluka nije bila presedan. Naime, nju je svojom odlukom, kako smo videli, u praksu uvela Savezna izborna komisija na izborima za predsednika SRJ, septembra, odnosno oktobra 2000. godine. Ona je mogla biti kritikovana zato što posredno implicira i odricanje od dela teritorije, odnosno državnog suvereniteta na delu teritorije, međutim, kritika je izostala, jer je očigledno takva odluka bila logična i odgovarala svim kandidatima. UNMIK nije zabranio održavanje izbora, ali je praktično to ograničio samo na glasanje, jer je onemogućio vođenje izborne kampanje. Pomenutom odlukom RIK-a dilema oko biračkog spiska nije razrešena, ona će, kako ćemo kasnije videti u tekstu, eskalirati posle prvog kruga izbora (Okolo izbora, 2003: 18).

6.3. Akteri i kampanja

Za predsedničku funkciju takmičilo se jedanaest kandidata, ali su glavni rivali predstavljali podeljene frakcije u DOS-u.

Miroslav Labus, predložen je kao kandidat 106 kancelarija nevladine organizacije G17 plus, a zvanična kandidatura je podneta od strane grupe građana pod nazivom "Pobeda 2002.", mada je u kampanji istican naziv "Najbolje za Srbiju", što je bio i izborni slogan ovog kandidata. Dubinu podela u vladajućem DOS-u pokazao je sastanak održan 17. avgusta u Kragujevcu, na kome je predsedništvo ove koalicije većinom glasova podržalo M. Labusa. Od 16 prisutnih, jedanaest je podržalo kandidaturu M. Labusa za predsednika Republike Srbije – Demokratska stranka, Građanski savez Srbije, Savez vojskovođačkih mađara, Liberalni savez Vojvodine, Pokret za demokratsku Srbiju, Socijaldemokratska partija (nastala fuzijom Socijaldemokratske unije i dela Socijaldemokratije), Sandžačka demokratska partija, Koalicija "Vojvodina", Koalicija "Za Šumadiju" i Asocijacija nezavisnih sindikata Srbije. M. Labus je u kampanji negovao imidž nepartijskog kandidata, "eksperta" koji se angažuje u politici vođen znanjem, a ne ideologijom. Osnovni moto njegove izborne poruke bazirao se na vizijama ekonomskih reformi koje bi Srbiju promovisale u lidera na Balkanu. Izborni štab trudio se da birače ubedi da od pobede njihovog kandidata na izborima zavisi sudbina ekonomskih reformi, opstanak Vlade Srbije, očuvanje "petooktobarskih ideala" i proces pridruživanja Evropskoj uniji. Zato je tokom kampanje akcenat stavljen na obilazak preduzeća, čime se slala poruka da je prioritet pokretanje proizvodnje, veća zaposlenost, privatizacija i strukturne reforme u privredi. Paralelno Vlada Srbije vodila je svoju kampanju "Ponosni na Srbiju", čak i u vreme izborne tišine, promovišući rezultate Vlade na polju ekonomske politike. Iako je na početku kampanje izjavio da sa njegove strane neće biti "mržnje i kritike drugih", mnogo kritika i negativnog izrekao je o ostalim takmacima, posebno glavnom oponentu. Kritikovao je V. Koštunicu i njegove saradnike – konkretno Z. Drakulića – za saradnju sa Miloševićevim režimom i mahinacije u procesu privatizacije; da želi kao Milošević

da na antiamerikanizmu dobije izbore; odbacivao je bilo kakvu mogućnost saradnje itd. (Slavujević, 2007: 98).

V. Koštunica, po raspisivanju izbora, nije odmah istakao svoju kandidaturu. On i njegova stranka protestovali su zbog raspisivanja izbora pre usvajanja Ustavne povelje. Kako su izbori zakazani znatno pre zakonskog minimuma on je to s pravom tumačio kao pokušaj većine u DOS-u da spreči njegovu kandidaturu, jer je u trenutku raspisivanja izbora on vršio funkciju predsednika SRJ. Njega su podržali M. Panić i V. Ilić. Prvi je povukao svoju kandidaturu koju je podneo Ekspertski forum, a drugi je učinio isto kao kandidat Nove Srbije. Nešto kasnije, Koštunica dobija podršku lidera onih stranaka u DOS-u koji nisu podržali M. Labusa – D. Mićunovića (Demokratski centar), N. Čovića (Demokratska alternativa), Miodraga Isakova (RV), Slobodana Vuksanovića (NDS). Glavne poruke V. Koštunice biračima usmerene su na kritiku DOS-ove vlade: optužuje ih za "kolumbizaciju" Srbije; slabljenje parlamenta i ambicije ka apsolutnoj kontroli vlasti; kritikuje Z. Đinđića da je "kao svaki diktator koga uhvati panika i strah od izbora i neminovnog gubitka vlasti" krenuo "u kampanju ucena i dezinformacija ne bi li produžio rok trajanja svojoj vladi" itd. (Slavujević, 2007: 85). Kao svoje prioritetne ciljeve, on je istakao izglasavanje Ustavne povelje državne zajednice, donošenje novog ustava Republike Srbije, raspisivanje saveznih i vanrednih republičkih izbora. Optužbe na račun dojučerašnjih partnera daleko su teže i oštrije od poruka iz njegove kampanje protiv S. Miloševića 2000.

V. Šešelj, kandidat Srpske radikalne stranke, nije slovio za favorita u ovom izbornom ciklusu. Međutim, slabljenjem Socijalističke partije Srbije, nastupom u Saveznoj i Narodnoj skupštini Srpska radikalna stranka i njen lider preuzeli su ulogu opozicije DOS-ovom režimu. Ključnu ulogu u njegovoj kandidaturi odigrala je podrška S. Miloševića, formalno još uvek predsednika Socijalističke partije Srbije. On je iz Haga dao podršku V. Šešelju i ona je prihvaćena zbog računa da bi efekti koje je na javno mnjenje u Srbiji ostavilo držanje S. Miloševića pred sudom u Hagu moglo značajno uticati na ponašanje birača.

Postupak S. Miloševića ubrzao je novi rascep u Socijalističkoj partiji Srbije. Prvo se otcepilo krilo predvođeno Branislavom Ivkovićem, podržano od strane nekih od osnivača Socijalističke partije Srbije, ali i nekih stranaka DOS, osnovalo je posebnu partiju i pod sloganom "SPS povratak bazi" istaklo svog lidera B. Ivkovića za kandidata. Velimir Bata Živojinović, kandidat Socijalističke partije Srbije, zbog ovakvog postupka bio je dodatno hednikepiran. Kandidatura V. Živojinovića tako se suprotstavila, s jedne strane volji S. Miloševića, a s druge strane vlastitoj frakciji i sa tim predispozicijama značajno oslabljena ušla u izbornu utakmicu.

Kampanje V. Draškovića (Srpski pokret obnove), Borislava Pelevića (Stranka srpskog jedinstva), Vuka Obradovića (Socijaldemokratija), bile su usmerene na jačanje stranačkih pozicija, odnosno proveru rejtinga pred očekivane parlamentarne izbore. Ostali kandidati imali su ulogu autsajdera sa kojima se računalo prvenstveno kao instrumentima koji će doprineti rasipanju glasova. U tom kontekstu posebnu

ulogu igrala je kandidatura Nebojše Pavkovića, bivšeg načelnika Vojske Jugoslavije. Kandidovan od strane grupe građana, on je očigledno uživao logističku podršku stranaka onog dela DOS-a koje je kontrolisao premijer Z. Đinđić. Da ta kandidatura ima za cilj unošenje pometnje u izbornu ponudu i zbunjivanje biračkog tela potvrđuju i odluke RIK-a, koje su postale predmet odlučivanja pred Vrhovnim sudom. Naime, ovaj kandidat nije u predviđenom roku, zaključno sa 8. septembrom, predao neophodan broj potpisa građana – nedostajalo je oko 4.500 potpisa – pa je RIK odbio njegovu kandidaturu kao i prigovor na tu odluku. Odluka o odbijanju prigovora Pavkovićeve kandidature doneta je tesnom većinom – 13 članova RIK-a je bilo za odbijanje prigovora, 12 je bilo protiv, a jedan član RIK-a se uzdržao. Na predlog Dragora Hibera, člana RIK-a ispred Građanskog saveza Srbije, RIK je odlučio da je najpravednije da o Pavkovićem prigovoru odluči Vrhovni sud, jer je očigledno da članovi RIK-a različito pravno tumače prethodnu odluku. Vrhovni sud je presudom usvojio žalbu grupe građana koja je predložila N. Pavkovića, čime su praktično poništena rešenja RIK-a od 13. i 16. septembra kada je Pavkovićeve kandidatura odbijena, pa je RIK sa 19 glasova za i 7 uzdržanih uvrstio N. Pavkovića u konačnu listu predsedničkih kandidata.

Glavna pažnja medija posvećena je izbornim favoritima – Labusu i Koštunici. Ponašanje medija uoči i posle prvog kruga predsedničkih izbora u Srbiji ocenjeno je "opreznim objektivizmom". Mediji su očigledno u velikoj meri izbegavali iznošenje sopstvenih stavova favorizujući stavove stručnjaka i analitičara koji su često bili stranački motivisani. U periodu izbornog ćutanja zabeleženi su sitni prekršaji (CeSID, Oko izbora, 2003).

6.4. Rezultati i posledice

Podele u vladajućoj koaliciji i veliki broj kandidata nagoveštavali su veliko rasipanje glasova što je upućivalo na procene da predsednik Republike neće biti izabran u prvom krugu. Tu procenu pojačavale su sondaže javnog mnjenja koje su nagoveštavale malu izlaznost birača razočaranih u efekte DOS-ove vladavine s jedne strane, međusobne optužbe i podele s druge strane.

Tabela 6. Rezultati predsedničkih izbora u Republici Srbiji,
29. septembar i 13. oktobar 2002.

Upisano birača	6.553.042		
Glasalo	55,50% - 3.637.062		
Nevažeći listići	2,05% - 74.534		
Kandidat	predlagač	glasova	% od glasalih
PRVI KRUG – 29. SEPTEMBAR 2002.			
1. Vojislav Koštunica	Demokratska stranka Srbije	1.123.420	30,88
2. dr Miroљjub Labus	Grupa građana „Najbolje za Srbiju – Miroљjub Labus“	995.200	27,36
3. dr Vojislav Šešelј	Srpska radikalna stranka	845.308	23,24
4. Vuk Drašković	Srpski pokret obnove	159.959	4,39
5. Prof. Borislav Pelević	Stranka srpskog jedinstva	139.047	3,82
6. Velimir – Bata Živojinović	Socijalistička partija Srbije	119.052	3,27
7. Nebojša Pavković	Grupa građana	75.662	2,08
8. Prof. dr Branislav – Bane Ivković	Grupa građana – Socijalisti za povratak bazi	42.853	1,18
9. dr Vuk Obradović	Socijaldemokratija	26.050	0,72
10. dr Tomislav Lalošević	Grupa građana	25.133	0,69
11. dr Dragan Radenović	Grupa građana "Društvo slobodnih građana"	8.280	0,23
DRUGI KRUG – 13. OKTOBAR 2002.			
Upisano birača	6.553.042		
Glasalo	2.979.254 – 45,46%		
Nevažeći listići	65.427 – 2,2%		
Kandidat	predlagač	glasova	% od glasalih
1. Vojislav Koštunica	Demokratska stranka Srbije	1.991.947	66,86
2. Miroљjub Labus	Grupa građana "Najbolje za Srbiju – Miroљjub Labus"	921.094	30,92

Izvor: Izveštaj Republičke izborne komisije – www.rik.parlament.sr.gov.yu

Prognoze su se pokazale tačnim – na birališta je izašlo nešto više od 55% upisanih birača. V. Koštunica pobedio je favorizovanog M. Labusa, ali mu je za dobijanje mandata predsednika Republike nedostajalo praktično 20% glasova. Trećeplasirani kandidat V. Šešelј, kandidat Srpske radikalne stranke, zaostajao je za vladinim kandidatom, M. Labusom, za oko 150.000 glasova. Efekat rasta kandidata Srpske radikalne stranke "platio je" kandidat Socijalističke partije Srbije koji je pretrpeo debakl – taj broj glasova je najniži rejting koji je osvojila Socijalistička partija Srbije od kada učestvuje na parlamentarnim izborima 1990. godine.

Kako nijedan kandidat nije osvojio zakonom utvrđen broj glasova raspisan je drugi krug izbora za 13. oktobar 2002. godine. Tome je prethodio prigovor Srpske radikalne stranke RIK-u kojim je rezultat izbora dovođen u sumnju nepostojanjem jedinstvenog biračkog spiska i njegovom neuređenošću. Spekulisalo se da odnos stanovnika u Srbiji 7.478.820 – bez Kosova i Metohije – i broj upisanih birača 6.553.042 ne odražava realno stanje, odnosno da je malo verovatno da je mladih od 18 godina, birača koji nemaju glasačko pravo, samo oko 1.100.000, s obzirom da je samo u periodu 1991-1997. godine u Srbiji bilo između 122.000 i 142.000 živorođenih godišnje. RIK je odbacio prigovor Srpske radikalne stranke proglašivši se nenadležnim. Na žalbu radikala Ustavni sud Srbije poništio je rešenje RIK-a i vratio ga na ponovno odlučivanje, ali ta odluka nije značila poništavanje prvog kruga izbora. Republička izborna komisija je 7. oktobra saopštila da je pravovremeno, u skladu sa zakonom, objavila birački spisak na osnovu podataka sa kompakt diska koje je dobila od Ministarstva za državnu upravu i lokalnu samoupravu, te da prigovor o nepostojanju jedinstvenog biračkog spiska, njegove netačnosti i neažurnosti nisu posledica RIK-a, nego drugih državnih organa. Međutim, diskete sa spiskom državljana koje je Ministarstvo za državnu upravu i lokalnu samoupravu dostavilo RIK-u ostale su službena tajna, pa političke stranke nisu imale uvid, jer su se podaci o statusu građana smatrali zaštićenim. Po zakonskim rešenjima samo su građani praktično i mogli proveravati da li su upisani u birački spisak u opštini prebivališta. Čak ni oni nisu mogli proveriti da li su na primer upisani u spisak više puta u različitim opštinama. Sa senkom sumnje u broj onih koji mogu da glasaju ušlo se u drugi krug izbora.

Prognoze su upozoravale da je izvesna manja izlaznost birača nego u prvom krugu. Tu izvesnost pojačali su pozivi na bojkot od strane V. Šešelja, V. Batića iz Demohrišćanske stranke Srbije, zatim, B. Ivkovića, B. Pelevića, kandidata Stranke srpskog jedinstva, kao i Socijalističke partije Srbije koja je sugerisala svojim biračima da nemaju razloga da izlaze na birališta jer su oba kandidata iz DOS-a i pripadaju desnici. Tome se pridružio i V. Drašković, kandidat Srpskog pokreta obnove, koji je prepustio svojim biračima da odluče da li će i kako glasati (Milošević, 2002: 13).

Formalno, dvojica kandidata, Koštunica i Labus, ukazivali su da će, s obzirom na političke prilike, neuspeh drugog izbornog kruga predsedničkih izbora produbiti krizu institucija, ugroziti opstanak zajedničke države sa Crnom Gorom, odložiti ekonomske reforme, usporiti ustavnu konsolidaciju, zaustaviti ulazak u Savet Evrope, Partnerstvo za mir i početak pregovora sa Evropskom unijom o sporazumu o asocijaciji i pridruživanju. Od državnih funkcionera takva upozorenja sa pozivom na glasanje upućivali su ministar spoljnih poslova G. Svilanović i potpredsednik Vlade i predsednik Koordinacionog centra za Kosmet N. Čović. Javni poziv biračima da izađu na izbore uputio je i poglavar Srpske pravoslavne crkve patrijarh Pavle, kao i Savez samostalnih sindikata Srbije.

Apeli nisu bili dovoljni. U drugom krugu izbora glasalo je 9% birača manje nego u prvom krugu, tako da nije postignut izborni prag izlaznosti. V. Koštunica ponovo je ubedljivo pobedio, osvojivši impresivnih gotovo dva miliona glasova, dok je njegov protivkandidat M. Labus osvojio oko 74.000 glasova manje nego u prvom krugu. Međutim, RIK-u je ostalo samo da konstatuje da na ponovljeno glasanje nije izašao potreban broj birača i da se shodno zakonu ceo izborni postupak ponavlja.

Demokratska stranka Srbije je uložila žalbu prvo RIK-u, a zatim Vrhovnom sudu Srbije, tražeći ponovno utvrđivanje broja birača, a posle toga i ponovno utvrđivanje rezultata glasanja. Žalba je obrazlagana tvrdnjama da je u biračke spiskove uneto više od 600.000 nepostojećih birača, što znači da njihovim odstranjivanjem iz biračkog spiska u drugom krugu predsedničkih izbora jeste izašlo više od ukupnog broja glasača, odnosno da je ispunjen zakonski uslov, da su izbori uspešni, te da shodno tome njihov kandidat jeste pobedio na izborima za predsednika Republike Srbije.

Vrhovni sud Srbije odbacio je navedenu žalbu kao neosnovanu. U obrazloženju presude apostrofirano je da je vođenje i ažuriranje biračkih spiskova u isključivoj nadležnosti opštinskih organa uprave, koji RIK-u dostavljaju rešenja o zaključenoj biračkih spiskova na osnovu kojih komisija utvrđuje ukupan broj birača. Odbačena je i tvrdnja da nije omogućen uvid u izvod iz biračkog spiska sa obrazloženjem da su izvodi iz biračkih spiskova i rešenja o njihovom zaključivanju predati RIK-u 15 dana pre održavanja izbora, te da su u tom roku svi predlagači kandidata, pa prema tome i Demokratska stranka Srbije, mogli da izvrše uvid u podatke o broju birača na svakom biračkom mestu u opštini. Na osnovu ove odluke Vrhovnog suda RIK je konstatovao da je postupak za izbor predsednika završen.

Izbori sazvani da stvore pretpostavke za deblokadu političkih institucija zaoštrili su političku krizu u Srbiji. Podele u vladajućim strukturama DOS-a su produbljene, što je nagoveštavalo intenziviranje političkih konflikata i stvaranje atmosfere za raspisivanje prevremenih izbora.

Na ovim izborima u oba kruga nije bilo bitnijih neregularnosti koje bi ugrozile slobodno izražavanje volje birača. U predizbornim aktivnostima, radu izbornih organa, glasanju i utvrđivanju rezultata, posmatranju izbornog procesa – domaći i strani posmatrači nisu našli nepravilnosti zbog kojih bi negativno ocenili sam tok izbora (Oko izbora, 2003: 218). Međutim, činjenica je da je većina u DOS-u koristila instrumente vlasti da obezbedi povoljniji termin svom kandidatu ili oteža kandidovanje glavnog oponenta, da nije učinila napore da reformiše izborni zakon, nego naprotiv da ga koristi kao instrument za kontrolu izbornog procesa i njegovog ishoda.

7. Predsednički izbori 8. decembra 2002.

- *izborna agonija*

Sedmi po redu izborni ciklus, a treći ponovljeni izbori za predsednika Republike Srbije raspisani su odlukom predsednika Narodne skupštine, Nataše Mičić, 6. novembra 2002. godine.

7.1. *Politički okvir*

Izlaz iz institucionalnog vakuuma u izboru predsednika Republike Srbije tražen je u ublažavanju uslova, smanjivanjem ili ukidanjem izbornog praga izlaznosti. Blokada političkih institucija, prvenstveno Narodne skupštine, izazvana manipulacijom sa poslaničkim mandatima, onemogućavala je da se ove ideje legitimizuju i sprovedu u zakonske norme. Posledica je vaninstitucionalno traženje rešenja pokušajem političkog kompromisa u okviru podeljene koalicije DOS.

Demokratska stranka Srbije posle niza osporavanja rezultata prethodnih predsedničkih izbora prihvatila je odluke Vrhovnog suda Srbije i izbornih organa, ali nije odustala od zahteva da se raščiste dileme vezane za evidenciju birača, omogući jugoslovenskim državljanima u inostranstvu glasanje u diplomatskim predstavništvima ili putem pošte, i sl. Istovremeno je u Narodnoj skupštini podnela zakon čija se suština svodila na ukidanje izbornog praga za izlaznost i u prvom i u drugom krugu predsedničkih izbora, kao i izmenu zakona kojim se reguliše uređivanje biračkih spiskova i glasanje dijaspore. Izmene zakona o izboru predsednika Republike predložio je i poslanički klub DOS – reforme Srbije. Njihov predlog u suštini bazirao se na CeSID-ovom modelu Zakona o izboru predsednika Republike, koji je predlagao zadržavanje praga izlaznosti za prvi krug izbora, a ukidanje praga izlaznosti u drugom krugu predsedničkih izbora. Jesenje skupštinsko zasedanje otpočinje 1. oktobra – posle neuspeha prvog kruga izbora – i to je bila prilika da se izmeni izborni zakon, o čemu su već uveliko trajali pregovori. Narodna skupština, međutim, zakazana je tek za 18. oktobar 2002. godine, ali je otkazana zato što je DOS povukao svoj predlog zakona. Razlozi odlaganja leže, s jedne strane u čekanju odluka Saveznog ustavnog suda i Ustavnog suda Srbije o Odluci Administrativnog odbora od 29. jula, kojom su oduzeti mandati poslanicima Demokratske stranke Srbije, a s druge strane u pokušaju posredovanja D. Mićunovića, u to vreme predsednika Veća građana Savezne skupštine i D. Mihajlovića, ministra policije u Vladi Republike Srbije. Predsedništvo DOS-a ponudilo je Demokratskoj stranci Srbije da zamrzne Odluku Administrativnog odbora Narodne skupštine o oduzimanju mandata ukoliko se ona obaveže na podršku Vladi i "izbornim načelima DOS-a". Kako je to neskriveno delovalo kao neka vrsta ultimatum, Demokratska stranka Srbije je verbalno odbacila mogućnost nagodbe o vraćanju mandata, pozivajući se na obavezu poštovanja odluke Saveznog ustavnog suda, ali je prihvatila potrebu za dijalogom o završavanju najneophodnijih poslova koji stoje pred redefinisanim DOS-om. Pregovori V. Koštunice i Z. Đinđića rezultirali su zajedničkom izjavom, kojom se naglašava: potreba donošenja najneophodnijih zakona, uključujući i izborne; zajednički rad na njihovoj pripremi; usvajanje Ustavne

povelje Državne zajednica Srbija i Crna Gora; oročavanje rada na promeni Ustava Republike Srbije, uz aktivnu, nezavisnu zakonsku inicijativu i jedne i druge strane.

Problem blokade institucija zakonodavne, izvršne i sudske vlasti ovim sporazumom nije prevaziđen, ali je stvorena politička atmosfera da se postupak traženja rešenja vrati u nadležne institucije.

Savezni ustavni sud, privremenom merom, naložio je obustavu akta Administrativnog odbora Narodne skupštine, kojim se 45 poslanika DSS-a lišava mandata. DOS je odgovorio izjavama niza čelnika da neće poštovati odluku suda i otvorenim pokušajima diskreditovanja predsednika suda prof. dr Momčila Grubača. Savezni sud upozorio je na pritiske izvršne vlasti na njegov rad, ali je stvarni problem bio u nadležnosti ovog suda da štiti poslaničke mandate u Republičkom parlamentu. Ta dilema je naknadno raščišćena jer se radilo o ustavnoj žalbi koju je podneo 21 poslanik Demokratske stranke Srbije, a po kojoj se Ustavni sud Srbije proglasio nenadležnim zato što je institut ustavne žalbe postojao samo kao mogućnost ustavno-pravne zaštite pred Saveznim ustavnim sudom. Da problem bude komplikovaniji potrudio se i Ustavni sud Srbije. Naime, njegov rad je popunjavanjem sastava odblokiran, pa je on odlučujući, po inicijativi Narodnog pokreta "Otpor" o ustavnosti odredaba Poslovnika Skupštine Srbije, a na osnovu kojih je postupao Administrativni odbor prilikom oduzimanja mandata poslanicima Demokratske stranke Srbije, samoinicijativno pokrenuo proceduru za ocenu ustavnosti člana 88. Zakona o izboru narodnih poslanika. U stavu 1. pomenutog člana, predviđena je mogućnost prestanka mandata poslanika pre vremena ukoliko mu prestane članstvo u političkoj stranci ili koaliciji na čijoj izbornoj listi je izabran za poslanika. Predstavnicima vladine većine, uglavnom iz redova Demokratske stranke, pozivajući se na ovu odluku Ustavnog suda Srbije, nastavili su sa osporavanjem nadležnosti Saveznog ustavnog suda. Nasuprot njima, predstavnici Demokratske stranke Srbije smatrali su da je odluka Saveznog ustavnog suda važeća i na snazi i upozoravali da nepoštovanje te odluke predstavlja državni udar.

Dok traje ustavno-pravni spor, na osnovu političkog sporazuma lidera dve struje u DOS-u, otpočelo je jesenje zasedanje Narodne skupštine, 5. novembra. Na toj skupštini izmenjen je Zakon o izboru predsednika Republike Srbije, što je omogućilo da se u decembru 2002. godine ponovi celokupan postupak za izbor predsednika Republike.

7.2. Normativni okvir

Narodni poslanici praktično su raspravljali o zakonskom projektu poslaničke grupe DOS reforme Srbije, jer predlog Zakona o izboru predsednika Republike Srbije, predložen od strane Demokratske stranke Srbije, skupštinska većina nije ni uvrstila u dnevni red. Sam predlog formulisan je na osnovu preporuka OEBS-a koji je i ranije upozoravao da visok prag izlaznosti može biti smetnja racionalnom i efikasnom izbornom postupku predsednika države.

U raspravi Demokratska stranka Srbije tražila je ukidanje praga u prvom i u drugom izbornom krugu i predlagala da se umesto toga utvrdi minimalan broj glasova koji kandidat mora da osvoji da bi bio izabran za predsednika Republike. Po predlogu Đorđa Mamule, narodnog poslanika, koji je ispred Demokratske stranke Srbije obrazlagao njihovu inicijativu, taj minimalni broj glasova iznosio bi jednu četvrtinu od broja upisanih birača. Demokratska stranka Srbije je istovremeno tražila da se u biračko telo uključe i građani iz dijaspore – prema njihovoj proceni oko 400.000 birača – i da im se omogućí ne samo glasanje u diplomatskim predstavništvima, nego i putem pisama. Demokratska stranka Srbije je predlagala i proširivanje biračkog prava na lica koja se nalaze na izdržavanju kazne, u penzionerskim domovima, bolnicama i uopšte licima koja su zbog bolesti sprečena da glasaju na biračkim mestima.

DOS-ova skupštinska većina tvrdila je da je predlog Demokratske stranke Srbije praktično sadržan u projektu njihovog zakona, ali nije bila voljna da eliminiše prag izlaznosti od 50% upisanih birača u prvom krugu izbora. Istovremeno je odbila sve ostale inicijative Demokratske stranke Srbije sračunate na rešavanje problema u evidenciji birača i načinu glasanja van biračkog mesta.

Narodna skupština usvojila je izmene Zakona o izboru narodnih poslanika od 10. oktobra 2000. godine i onemogućeno je glasanje van biračkog mesta sa obrazloženjem da se spreče moguće manipulacije koje mogu proizaći iz ovakvog načina glasanja. To je otvorilo dodatne sporove o korišćenju biračkog prava koje je garantovano Ustavom. Tvrdilo se da se građani lišavaju mogućnosti da glasaju. Te dileme praktično nisu rešene ni danas, ali zato su u aktuelnom izbornom postupku posebno dramatisovane.

Socijalistička partija Srbije bila je protiv izmena izbornog zakona, spočitavajući vlastima da menjaju izborna pravila u vreme izbornog procesa, čineći ono što su kritikovale kod Socijalističke partije Srbije dok je vršila vlast u periodu 1990–2000. godine.

Kako bi se što pre stekli uslovi za održavanje predsedničkih izbora zakonodavac je skratio minimalni rok u kome se izbori moraju održati, tako što je propisao da se odluka o raspisivanju izbora mora doneti najranije 90, a najkasnije 30 dana pre održavanja izbora. U dosadašnjim zakonskim rešenjima regulisane su mogućnosti u kojima se predsednik Narodne skupštine može naći prilikom raspisivanja izbora. U prvoj situaciji kada ističe mandatni period za koji je predsednik Republike izabran, Ustav Republike Srbije (čl. 86. st. 4) i Zakon (čl. 4a) su jasni – izbori se moraju održati najkasnije 30 dana pre isteka mandata predsednika Republike Srbije, što znači da se svi rokovi računaju od dana kada se moraju održati izbori. Drugi slučaj nastupa kada mandat predsednika Republike Srbije istekne pre vremena na koje je biran iz bilo kog razloga – ostavke, smrti ili opoziva. Ustav Republike Srbije (čl. 87, st.5), i Zakon (čl. 4a) su i ovde jasni – izbori se moraju održati u roku od 60 dana od dana prestanka mandata, a odluka o raspisivanju izbora mora biti doneta najranije 90, a najkasnije

30 dana pre dana održavanja izbora. Treća mogućnost, kada predsednik Republike Srbije nije izabran zato što su izbori neuspešni jer nije ispunjen prag izlaznosti u prvom krugu, ni Ustav ni Zakon nije propisao. Zakonodavac je utvrdio pravilo i za ovaj slučaj (čl. 5i, st. 3), ali samo delimično. Naime, zakonodavac je uredio samo rok u kome predsednik Narodne skupštine treba da odluči o raspisivanju izbora, ali nije eksplicitno utvrdio rok u kome se moraju održati predsednički izbori. Kako izmene zakona u članu 4a sadrže generalnu odredbu da se odluka o raspisivanju izbora mora doneti najranije 90, a najkasnije 30 dana pre dana održavanja izbora, moguće su različite interpretacije i konsekvence u praksi (Zakon o izmenama Zakona o izboru predsednika Republike, Sl. glasnik RS, 73/02).

U konkretnom slučaju, prema jednom tumačenju, izbori za predsednika moraju se održati u roku najranije 30, a najkasnije 90 dana, računajući od 6. februara 2003. godine, kada je predsednik Narodne skupštine, Nataša Mičić, morala doneti odluku o raspisivanju izbora. Prema drugom mišljenju, ona je obavezna da najkasnije do 6. februara 2003. godine donese odluku o vremenu održavanja izbora, ali nije vezana nikakvim posebnim pravilima o roku u kojima se izbori održavaju. I, najzad, prema trećem mišljenju, predsednica Narodne skupštine je dužna da do 6. februara 2003. godine samo odluči kada će izbore raspisati, ali ne mora doneti i odluku o raspisivanju izbora (Oko izbora, 2004: 27-31).

Reforme izbornog prava bile su dakle, parcijalne, usmerene prvenstveno na ukidanje praga izlaznosti za drugi krug predsedničkih izbora i ostavile su po strani sve ostale aspekte izbornog prava. Kao i svaka parcijalna reforma ona nije mogla proizvesti sveobuhvatan normativan okvir koji bi garantovao racionalan i demokratski završetak izbornog procesa za predsednika Republike Srbije.

7.3. Akteri i kampanja

Formalno posmatrano od raspisivanja do održavanja izbora ostalo je nešto više od 30 dana za izbornu kampanju. Međutim, kampanja je trajala praktično četiri meseca kroz pokušaje da se izbornim reformama deblokira postupak izbora, odnosno da se smanjivanjem izbornog cenzusa ublaže efekti podele u vladajućoj koaliciji.

U ponovljenom postupku za izbor predsednika Republike učestvovala su samo tri kandidata – Vojislav Koštunica, kandidat Demokratske stranke Srbije, Vojislav Šešelj, kandidat Srpske radikalne stranke i Borislav Pelević, kandidat Stranke srpskog jedinstva. To je izborni ciklus u kome je učestvovalo ubedljivo najmanje kandidata od praktikovanja predsedničkih izbora.

V. Koštunica otpočeo je finalnu kampanju 25. novembra u Kragujevcu, pod motom "Za demokratsku Srbiju". Njegovu kandidaturu podržala su dva sindikata – "Nezavisnost" i "Samostalni sindikat Srbije – kao i nekoliko članica DOS-a – Demokratski centar, Demokratska alternativa, Građanski savez Srbije i Reformnska demokratska stranka Vojvodine. Demokratska stranka najavljivala je da bi eventualno mogli razgovarati o podršci kandidatu Demokratske stranke Srbije, ali je to uslovljavala

njegovim programom. Demokratska stranka Srbije izričito je izjavljivala da neće tražiti ličnu podršku premijera i predsednika Demokratske stranke Zorana Đinđića. Sam kandidat V. Koštunica izjavljivao je da bi možda morao da odbije takvu podršku. Pošto je kandidat G 17 iz prethodnog ciklusa odustao od kandidature, V. Koštunica je u javnost slao poruke da priželjkuje podršku ove političke grupacije. Međutim, ova nevladina organizacija koja se 15. decembra transformisala u političku partiju, svojim simpatizerima poslala je poruku da glasaju po savesti.

Kandidat radikala V. Šešelj na preporuku S. Miloševića dobio je podršku Socijalističke partije u ovom izbornom ciklusu. Kampanja radikalskog kandidata bila je usmerena na kritiku vlasti DOS-a i potencirala je posledice takve politike po standard građana i stanje u privredi.

Treći kandidat B. Pelević nastupao je pod motom da je Šešelj čovek prošlosti, da je Koštunica čovek sadašnjosti, a da je on čovek budućnosti.

I u ovom izbornom ciklusu bilo je očigledno da Vlada, grupacija stranaka DOS-a okupljena oko premijera ne želi uspeh predsedničkih izbora. Nastavljena je taktika opstruiranja i tihog bojkota. Tri partije DOS-a – Demohrišćanska stranka Srbije, Liga socijaldemokrata Vojvodine i Demokratska zajednica vojvođanskih Mađara otvoreno su bojkotovale te izbore. Na ovaj postupak odlučio se i Srpski pokret obnove, ali sa drugačijim motivima. Procena lidera SPO V. Draškovića bila je da neuspeh predsedničkih izbora ubrzava raspisivanje vanrednih parlamentarnih izbora, a to je trebalo da otvori prostor za povratak ove partije u Narodnu skupštinu. U finišu inače blede i medijski slabo praćene kampanje, favorit V. Koštunica poslao je direktno upozorenje – ukoliko predsednički izbori ne bi uspeali "onda se otvara druga tema – na red dolaze vanredni parlamentarni izbori. I to pre donošenja Ustava Srbije" (Milošević, 2002: 35).

7.4. Rezultati i posledice

Iako je V. Koštunica osvojio najveći broj glasova i daleko više od polovine izašlih na izbore, on ni u ovom izbornom ciklusu nije osvojio mandat predsednika Republike Srbije. Zbog zakonske obaveze da se izbori smatraju validnim ukoliko na birališta izađe više od 50% upisanih birača, a što se ni u ovom izbornom ciklusu nije dogodilo, Republička izborna komisija proglasila je i ove ponovljene izbore neuspešnim.

V. Koštunica osvojio je najviše glasova, 59,3% u centralnoj Srbiji, a njegov glavni rival V. Šešelj na Kosovu i Metohiji 63,8%. Posmatrano po okruzima, V. Koštunica dobio je više glasova od V. Šešelja u svim okruzima Vojvodine i u 15 od ukupno 18 okruga centralne Srbije. V. Šešelj dobio je veći broj glasova u svim okruzima Kosova i Metohije, kao i u Topličkom, Jablaničkom i Pčinjskom okrugu centralne Srbije.

Tabela 7: Rezultati predsedničkih izbora u Republici Srbiji – 8. decembar 2002.

Upisano birača	6.525.760		
Glasalo	45,16% - 2.946.716		
Nevažeći listići	2,73% - 80.396		
Kandidat	predlagač	glasova	% od glasalih
1. Vojislav Koštunica	Demokratska stranka Srbije	1.699.098	57,66
2. dr Vojislav Šešelj	Srpska radikalna stranka	1.063.296	36,08
3. Prof. Borislav Pelević	Stranka srpskog jedinstva	103.926	3,53

Izvor: Izveštaj Republičke izborne komisije – www.rik.parlament.sr.gov.yu

V. Koštunica je za neuspeh predsedničkih izbora optužio premijera Z. Đinđića, a Demokratska stranka Srbije je uložila žalbu na odluku RIK-a da odbije prigovor na rezultate izbora, kojim je tvrđeno da u biračkom spisku ima 835.553 neregularno upisanih birača iz različitih razloga – greškom u jedinstvenom matičnom broju, nepodudarnim ili nemogućim datumom rođenja, polom i sl. Vrhovni sud Srbije, svojom odlukom 16. decembra 2002. godine, konstatovao je da je RIK pravilno postupila i odbio je prigovor Demokratske stranke Srbije kojim je traženo da se umanjí broj birača. "Sama činjenica da neko lice ima u biračkom spisku upisan netačan matičan broj ili drugi lični podatak, ne znači da tom licu, uz odgovarajuće isprave za ličnu identifikaciju, nije bilo omogućeno da glasa i da je glasalo na predsedničkim izborima", navedeno je u obrazloženju Vrhovnog suda (Okolo izbora, 2002: 16).

Ovim je produbljena kriza političkih institucija u Srbiji, a rascep u vladajućoj koaliciji DOS ušao u novu fazu.

8. Predsednički izbori 16. novembra 2003.

- predvorje elektoralizma

Osmi po redu izborni ciklus, a četvrti ponovljeni izbori za predsednika Republike Srbije raspisani su odlukom predsednika Narodne skupštine Nataše Mičić, tek 17. septembra 2002. godine. U tom periodu ona je povremeno vršila funkciju šefa države jer je M. Milutinoviću istekao mandat.

8.1. Politički okvir

Neuspeh prethodnog izbornog ciklusa pokazao je svu krizu političkih institucija i dodatno iskomplikovao političke prilike u političkoj areni. Srbija je ostala bez važne institucije izvršne vlasti – šefa države. Aktuelnom predsedniku je prestao mandat, a novi nije izabran. Prema aktuelnom Ustavu predsednika Republike menjao je predsednik Narodne skupštine, ali je Ustav ostao nedorečen do kada može trajati takvo stanje i da li predsednik Skupštine u tom interregnumu ima potpuni kapacitet ustavnih ovlašćenja predsednika Republike (Simić, 2004: 26-33).

Otpočela je polemika u kom roku treba raspisati izbore. Ustavni sud Srbije upozorio je da bi se izbori morali raspisati u februaru 2003. godine, ali na tu odluku zakonodavna vlast je ostala nema sve do septembra 2003. godine. Odlaganje predsedničkih izbora opravdavano je političkim okolnostima. Nekoliko markantnih političkih procesa uslovljavalo je takvo ponašanje političkih aktera.

Prvo, činjenica je da aktuelni Ustav nije predvideo slučajeve da se ne izabere predsednik Republike, čime je otvorio mogućnost različitom tumačenju i uzurpaciji te funkcije od strane zakonodavne vlasti, oličene u predsedniku Narodne skupštine. Drugo, prethodne izmene izbornog zakona unele su konfuziju u rokove u kojima se moraju raspisati predsednički izbori, što je stvorilo plodno tlo za sukobljavanje i različito tumačenje, u kome je zakonodavna vlast i skupštinska većina ignorisala Ustavni sud. Treće, u normativnom smislu situacija je dodatno komplikovana neusaglašavanjem Ustava Srbije sa Ustavnom poveljom državne zajednice Srbija i Crna Gora. Četvrto, vladajuća elita pritiscima na drugog predsednika Republike Srbije, M. Milutinovića, potpuno je obesmisllila funkciju predsednika Republike, što je u javnosti ostavljalo prostor za tumačenje da je ta institucija suvišna i da je treba ukinuti. Peto, politički sukobi u okviru vladajuće koalicije DOS preneti su na državne institucije i potpuno blokirali njihov rad, suspendovali u mnogim aspektima formalna pravila odlučivanja i, pravdajući to tranzicionom svrsishodnošću, ugrožavali postupak zakonskog odlučivanja u institucijama. Šesto, nastavljena je duboka parlamentarna kriza koja je pokazala da Vlada gubi većinu u parlamentu. Sedmo, u atentatu je ubijen predsednik Vlade Z. Đinđić, zavedeno je vanredno stanje. Ove činjenice snažno su determinisale političko polje, ponašanje političkih aktera i funkcionisanje državnih institucija, a u tom ambijentu, predsednički izbori, umesto da se održe u ustavnom i zakonskom roku, pomereni su gotovo za godinu dana (Milošević, 2003: 22-31).

Otpočinjanje rada na ustavnoj reformi Republike Srbije tumačeno je kao mogući izlazak iz duboke institucionalne krize. Međutim, rad ustavne komisije opterećen je podelama i sporovima. Jedna od najspornijih tačaka tog novog ustava, pored decentralizacije vlasti, bila je upravo pozicija predsednika Republike, odnosno njegov posredan ili neposredan izbor. Kada je posle usvajanja preambule, oko čega je postignut konsenzus, izgledalo da stvar kreće s mrtve tačke, predsedništvo DOS-a je, 17. jula, zauzelo stav da se predsednik Republike bira od strane Narodne skupštine. Demokratska stranka Srbije napustila je Ustavnu komisiju, a predsednik Vlade je najavljivao da će referendum za novi ustav biti organizovan 15. februara 2004. godine, povodom jubileja Prvog srpskog ustanka iz 1804. godine, na državni i verski praznik Sretenje. I da nije bilo događaja koji će uslediti, bilo je jasno da aktuelna vlast nema kapacitet da predloži Ustav oko koga bi se okupila većina političkih aktera i koji bi građani većinski podržali na referendumu.

Početak juna Ustavni sud Srbije suspendovao je dalju primenu pojedinih odredaba Zakona o organizovanom kriminalu, a koje su se odnosile na mogućnost policijskog pritvora u trajanju do 60 dana bez uobičajenih zakonskih garancija za

prtvorene. To je produbilo konflikt vladajućih struktura i Ustavnog suda, jer je aktuelna Vlada premijera Z. Živkovića to doživljavala kao protivljenje nastojanju da se u okviru policijske akcije "Sablja" otkriju i kazne ne samo počinioci atentata na premijera, nego i suzbije organizovani kriminal u celini. Na taj spor nadovezala se polemika poslanika Demokratske stranke i predsednika Administrativnog odbora Narodne skupštine, Boška Ristića, sa predsednikom Ustavnog suda Srbije Slobodanom Vučetićem. Funkcioneri skupštinske većine nipodaštavali su Ustavni sud i otvoreno bojkotovali sprovođenje odluke o vraćanju mandata poslanicima Demokratske stranke Srbije.

Želeći pre da smanji pritisak opozicije na Vladu, nego da se izabere predsednik Republike, DOS je umesto izbora na svim nivoima raspisao samo predsedničke. U tom naumu poklopili su se interesi N. Mičić da se pokaže kao kredibilan političar, D. Mićunovića koji je političku karijeru hteo krunisati državničkom funkcijom i Z. Živkovića, premijera koji je tražio predah da bi povezao pokidane veze i interese u "okrnjenom" DOS-u. V. Koštunica i M. Labus izjavili su da neće učestvovati u "surrogat izborima", a tome se pridruživala i opozicija – socijalisti i V. Drašković. Sve to je upućivalo da "...umesto zamajavanja javnosti pseudo-izborima i privremene pacifikacije opozicije, vlast lako kao rezultat može da dobije – ozbiljan simbolički poraz na glasanju i još uporniju, žešću i opasniju opoziciju... onda to može biti i sasvim dovoljno za njen brz i potpun slom" (Antonić, 2005: 62).

U takvoj atmosferi, već na prvoj sednici jesenjeg zasedanja Narodne skupštine, koje je počelo 16. oktobra, mesec dana pre održavanja izbora za predsednika Republike, bilo je jasno da je pitanje dana kada će Vlada formalno izgubiti većinu. Na toj sednici poslanička grupa DOS pokušava da spreči raspravu i glasanje o nepoverenju Vladi i smenu predsednika Narodne skupštine Nataše Mičić, koju je pokrenula Srpska radikalna stranka. Brojne afere, skandali, nove podele i prestrojavanja u okviru DOS-a pokazuju da se rasprava u predstavničkom telu na ove teme ne može izbeći. Politički akteri žestoko optužuju vlast da je krivotvorila izbor guvernera Narodne banke tako što su poslanici Demokratske stranke zloupotrebili karticu za glasanje poslanika Nede Arnerić, koja je bila na odmoru u Turskoj. Ta afera oživela je ranije slične slučajeve – slučaj gradonačelnika Novog Sada Novakovića, čijom karticom se glasalo kada je on bio u Grčkoj. U javnost su plasirane brojne afere oko zloupotrebe službenog položaja pojedinih ministara i visokih funkcionera u Vladi. Potpredsednik G17 plus, Mlađan Dinkić, optužuje za korupciju činovnike u Vladi Republike Srbije – afera Janjušević-Kolesar – i u javnost plasira dokumente o transferu novca na njihove račune. Neposredno pre toga, zbog žestokih protesta u javnosti, Vlada se "zahvaljuje na saradnji" šefu Biroa za komunikacije Vladimiru Bebi Popoviću. Mediji počinju da pišu o pritiscima kojima su bili izloženi tokom akcije "Sablja", a cela akcija se dodatno diskredituje objavljivanjem činjenica o pritvaranju visokih funkcionera Demokratske stranke Srbije, A. Tomića i Bulatovića, kao i drugih političara, poput M.

Vučelića, i sl. Te afere nisu otišle u zaborav, a M. Dinkić je pokrenuo novu, optuživši ministra policije D. Mihajlovića da je u skobu interesa i da je zloupotrebio položaj, tako što je nameštao poslove oko nabavke telekomunikacione opreme za MUP nekoj od svojih 13 firmi. Na to se nadovezuje afera ministarke za telekomunikacije Marije Rašete Vukosavljević, koja se takođe tereti za zloupotrebu službenog položaja. Vladin autoritet dodatno je poljuljan plasiranjem u javnost tvrdnji da je potpredsednik Vlade i šef poslaničkog kluba DOS-a Č. Jovanović održavao bliske kontakte sa nekima od optuženih za ubistvo premijera Z. Đinđića i da ih je posećivao u zatvoru. Nalazi tzv. Koraćeve komisije, koja se bavila istraživanjem uzroka koji su doveli do atentata na Z. Đinđića, pokazuju neshvatljive propuste u bezbednosnom okruženju premijera i funkcionisanja službi bezbednosti (Milošević, 2003: 26).

Vlada je na sve načine nastojala da amortizuje negativne efekte ovih afera i potisne ih u drugi plan aktiviranjem razgovora o drugim temama. Premijer Z. Živković je, 7. septembra, obnarodovao program za unapređenje Srbije u deset tačaka. Ministar spoljnih poslova G. Svilanović, 9. septembra je najavio početak pregovora sa predstavnicima Albanaca sa Kosova i Metohije. Za te razgovore usaglašena je zajednička platforma, u čijem sastavljanju je učestvovao i bivši predsednik SRJ, a tada samo predsednik Demokratske stranke Srbije, V. Koštunica. Č. Jovanović zagovarao je novo okupljanje, tzv. stranaka demokratskog bloka i dogovor o najvažnijim društvenim pitanjima. Sve to je ostalo bez efekta. Konfrontacija se nije mogla izbeći i kulminirala je na skupštinskoj sednici na kojoj se raspravljalo o smeni N. Mičić.

Kako je predsednik Srpske radikalne stranke dobrovoljno otišao u Hag, a zamenik predsednika, Tomislav Nikolić, bio sprečen da prisustvuje toj raspravi zbog ranije izrečenih kazni i udaljivanja iz Skupštine na 90 dana, glavni ton raspravi davala je Gordana Pop Lazić. U svojstvu predlagачa ona je održala jedan od najdužih govora posle Milana Paroškog u Narodnoj skupštini. Optužila je N. Mičić za "zloupotrebu položaja", "protivustavno ponašanje", "manipulisanje", "kršenje Ustava, zakona i poslovnika", "osvetoljubivost", "neznanje". Ton u odbrani većine diktirali su nekadašnji šef poslaničke grupe DOS Č. Jovanović i N. Mičić. Oni su radikale predstavljali kao "poražene snage" koje "ponovo dižu glavu" i "žele povratak na staro", pružaju "otpor promenama", "usporavaju i zaustavljaju reforme", da se plaše "lustracije" i "Haga i suočavanja sa prošlošću". Kako se rasprava bližila kraju, 8. oktobra, odlučeno je da se glasanje o smeni predsednice Skupštine odloži za trenutak posle rasprave o inicijativi za smenu Vlade. Na taj način Građanski savez čuvao je poziciju N. Mičić i na neki način ucenjivao ostale partnere u Vladi. Rasprava se inače odvijala u atmosferi sindikalnih demonstracija u kojima je učestvovalo preko 10.000 radnika koji su pokušavali da uđu u Narodnu skupštinu i koji su se sukobili sa policijom, što se završava brojnim povredama i napuštanjem zasedanja od strane opozicije. Rasprava se nastavlja debatom o poverenju Vladi, čiju politiku pred Skupštinom brane ministri B. Đelić, A. Vlahović, S. Milosavljević, itd., pravdajući politiku Vlade teškim stanjem koje su zatekli u institucijama sistema, koje su preuzeli od prethodnog režima, ističući

pozitivne promene i podršku reformama koje dobijaju u Međunarodnoj zajednici. Opozicija je, pak, iznosila podatke o padu industrijske proizvodnje, nesrazmeri uvoza i izvoza, teškoj socijalnoj situaciji. Pozicija Vlade naglo se pogoršava insistiranjem Ustavnog suda da Vlada obezbedi izvršavanje njegove odluke o vraćanju mandata poslanicima Demokratske stranke Srbije i nagoveštajem da ako to Vlada ne učini odluku će sprovesti sam Ustavni sud. Kako je bilo jasno da realizacija te odluke znači da Vlada više ne bi imala poslaničku većinu, bilo je pitanje dana i načina na koji će Vlada izbeći svoj pad u parlamentu i kada će se raspisati novi izbori (Okolo izbora, 2003: 19–21).

Skupština pravi pauzu u radu, pravdajući to predsedničkom kampanjom iako je bilo očigledno da je to jesenje zasedanje poslanika pretvoreno u specifičan vid izborne kampanje. Pred samo održavanje izbora predsedništvo DOS-a donosi odluku da se izbori za narodne poslanike raspišu odmah, ispunjavajući tako inicijativu svog predsedničkog kandidata D. Mićunovića. Predsednik Vlade Z. Živković upućuje predlog vršiocu dužnosti predsednika Republike Srbije N. Mičić da raspusti Narodnu skupštinu, sa obrazloženjem da je u skupštini napravljena neprincipijelna koalicija protiv Vlade, koja ne odgovara volji birača, a ona to u svojstvu v.d. predsednika Republike Srbije, prihvata.

Vlada Z. Živkovića, odnosno ostatka DOS-a, tako je izbegla poniženje da bude oborena u Narodnoj skupštini, N. Mičić da bude prvi smenjeni predsednik Narodne skupštine, a biračima je poslata naivna poruka da Vladin kandidat ispunjava svoja predizborna obećanja. Naime, vlast je bila u uverenju da će raspisivanje prevremenih parlamentarnih izbora motivisati birače da u većoj meri izađu na birališta i glasaju za njihovog kandidata.

8.2. Normativni okvir

Između dva izborna ciklusa nije bilo intervencija u izbornom sistemu. Vladina većina bila je osporavana u ustavnosudskom postupku i Vlada je uzurpacijom mandata Demokratske stranke Srbije veštački održavala većinu u Narodnoj skupštini. Zato je izbegavala i izmenu izbornog zakona za izbor predsednika Republike Srbije i raspisivanje izbora za tu funkciju, dovodeći zemlju u složenu ustavnu i političku krizu.

8.3. Akteri i kampanja

Glavni rivali u ovom ponovljenom predsedničkom izbornom ciklusu bili su D. Mićunović, koga je podržavao okrnjeni DOS – "DOS minus" i T. Nikolić, zamenik predsednika Srpske radikalne stranke. Pored njih, u trci za petogodišnji predsednički mandat učestvovao je Marijan Ristićević, kandidat Narodne seljačke stranke, V. Ilić, kandidat Nove Srbije, Radoslav Avlijaš, kandidat novoformirane Demokratske partije "Otadžbina" i Dragan S. Tomić, kandidat Socijalističke narodne stranke, frakcije Socijalističke partije Srbije.

D. Mićunović se razlikovao od ostalih kandidata jedino po tome što je predlagao da se stabilizacija političkih institucija izvrši tako što će se prvo izabrati predsjednik Republike, kako bi se sačuvao kontinuitet i obezbedio stožer oko koga bi se okupili politički faktori i dogovorili o predstojećim parlamentarnim izborima. Tim zalaganjem on je došao u protivrečnu poziciju jer je grupacija koja ga je podržavala istovremeno vodila bitku u Narodnoj skupštini da produži život Vladi Z. Živkovića. Uvidajući da je u nezavidnoj poziciji on je insistirao da DOS što pre prekine agoniju u Narodnoj skupštini i omogućiti raspisivanje prevremenih izbora, što je tri dana pre glasanja za predsjednika Republike Srbije i učinjeno.

T. Nikolić svoju kampanju bazirao je na ekonomskim i socijalnim temama. Kratko delovanje dve DOS-ove Vlade izrazito liberalno orijentisane, sa ciljevima brze privatizacije i mnogim elementima tzv. šok terapije u ekonomiji prozveli su veliki broj nezadovoljnih, razočaranih, nezaposlenih. Njima su bile upućene poruke radikalnog kandidata i oni su ih prihvatili. Biračko telo nije bilo spremno da prihvati ni koncept ni tempo tranzicionih reformi, ali ni obrazloženja DOS-a zašto obećano blagostanje ne stiže brže i bezbolnije.

Ostali kandidati bili su klasični audsajderi koji su nastojali da se pozicioniraju na političkoj sceni i učestvovali su u predsedničkoj kampanji više da bi popularisali svoje partije za predstojeće parlamentarne izbore nego što su računali da bi zaista mogli osvojiti mandat šefa države. M. Ristićević je svojom kandidaturom i egzibicionističkim nastupom pokušao da skrene pažnju na probleme agrara i sela i da reanimira Narodnu seljačku stranku. D. Avlijaš je proizvod zavičajnih struktura bosansko-hercegovačkih Srba koje su pokušavale da se politički pozicioniraju na partijskoj sceni Srbije, računajući da će lakše na taj način uticati na rešavanje brojnih problema ove populacije. D. Tomić trebao je da bude dokaz da otcepljena frakcija Socijalističke partije Srbije predstavlja reformističko krilo iza koga će krenuti već tada malobrojno biračko telo, s nadom da će se njemu pridružiti i veliki broj nekadašnjih birača socijalista koji su otišli u apstinenciju.

8.4. Rezultati i posledice

U ovom izbornom ciklusu zabeležena je najmanja izlaznost u odnosu ne samo na sve predsedničke izbore, nego i na sve izbore za narodne poslanike i izborne cikluse za odbornike skupština opština i gradova u Srbiji do danas. Glasalo je manje od 40% upisanih birača. Apstinencija je, u stvari, prvi najveći rezultat ovih predsedničkih izbora. Građani su apstiniranjem pokazali nezadovoljstvo političkim elitama. Apstinencija je bila rečit odgovor na institucionalnu krizu koja je gotovo potpuno urušila instituciju države i otvorila prostor snaženju neformalnih centara, izmeštajući proces donošenja važnih političkih odluka iz sfera zakonodavne i izvršne vlasti u sfere moćnih pojedinaca iz tzv. rezervisanog domena države, bilo iz perioda pre 2000. godine, bilo iz postpetooktobarskog perioda.

Tabela 8. Rezultati predsedničkih izbora u Republici Srbiji, 16. novembar 2003.

Upisano birača	6.506.505		
Glasalo	38,79% - 2.523.889		
Nevažeći listići	3,41% - 86.178		
kandidat	predlagač	glasova	% od glasalih
1. Tomislav Nikolić	Srpska radikalna stranka	1.166.896	46,23
2. Prof. dr Dragoljub Mićunović	Demokratska opozicija Srbije	893.906	35,42
3. Velimir Ilić	Politička organizacija za demokratske promene "Nova Srbija"	229.229	9,08
4. Marijan Rističević	Narodna seljačka stranka	72.105	2,86
5. Dragan S. Tomić	Socijalistička narodna stranka	54.703	2,17
6. Radoslav Avlijaš	Demokratska stranka "Otađzbina"	20.872	0,83

Izvor: Izveštaj Republičke izborne komisije – www.rik.parlament.sr.gov.yu

Vrtoglavi uspeh radikala drugi je izborni rezultat ovih izbora. T. Nikolić žestoko je porazio doajena opozicione scene u Srbiji i kandidata DOS-a, prof. dr D. Mićunovića. Taj rezultat je pokazao da je DOS kao politički mastodont predugo opstao na političkoj sceni; da njegovi akteri nisu bili svesni da je takav oblik političkog organizovanja nesvrshodan. Mnoge analize zamagljivale su vidik liderima DOS-a i oni su smatrali da je uspeh radikala prolazni trend izazvan nezadovoljstvom tranzicionih gubitnika, propagandnom kampanjom, aferama i bojkotom od strane građana. Tvrdilo se da taj rezultat nije spektakularan i da predstavlja samo prolazan eksces u izbornim ciklusima i da će pozicija radikala biti svedena na pravu meru masovnijim izlaskom na birališta. Tvrdilo se i da je to maksimum, te da radikalna opcija nema prostora za povećavanje svog biračkog tela, odnosno da je njihov rast proizvod slabljenja Socijalističke partije Srbije čiji su se glasači prelili u radikalni tabor, te da u globalnom odnosu snaga tzv. demokratskog bloka i ostatka političke scene nije došlo do spektakularnog obrta.

Četvrti neuspešan izbor predsednika Republike govorio je da je u Srbiji na delu elektoralizam – glasanje radi glasanja, a ne biranje. Da su to građani i shvatili i da ne podržavaju poigravanje političara sa političkim institucijama zarad uskih partijskih interesa i vlasti, rečito govori rast izborne apstinencije.

9. Predsednički izbori 13. i 27. juna 2004.

- izbori bez praga izlaznosti

Osmi izborni ciklus i peti ponovljeni izbori za predsednika Republike raspisani su odlukom predsednika Narodne skupštine Predraga Markovića, 4. aprila 2004. godine.

9.1. *Politički okvir*

Institucionalni vakuum – glavno je obeležje perioda koji prethodi ovom izbornom ciklusu. Srbija je bez predsednika Republike. N. Mičić, predsednica raspuštene Narodne skupštine i potpredsednica minorne partije, Građanskog saveza Srbije, koja nikada nije prešla izborni prag samostalno, obavljala je dužnost šefa države duže od godinu dana, praktično, od kraja 2002. godine. Prevrmeni izbori za narodne poslanike potvrdili su dubinu podela na partijskoj sceni i u samom biračkom telu. Narodna skupština konstituise se 3. februara 2004. godine, uz pomoć glasova Socijalističke partije Srbije i bira za predsednika Dragana Maršičanina iz Demokratske stranke Srbije.

Pre nego što je izabrana Vlada, Skupština novelira Zakon o izboru predsednika Republike i Zakon o izboru narodnih poslanika. U tom trenutku traju razgovori o formiranju Vlade. Razgovori među partnerima obeleženi su nepoverenjem i isključivostima koji ostavljaju podjednake šanse, kako formiranju koalicione Vlade, tako i ponovnom raspisivanju vanrednih parlamentarnih izbora. Napokon, 3. marta 2004. godine, Srbija dobija drugu manjinsku Vladu, na čelu sa liderom Demokratske stranke Srbije, V. Koštunicom. Koalicionu Vladu koju sačinjavaju predstavnici Demokratske stranke Srbije, G17 plus i koalicije Srpski pokret obnove – Nova Srbija, podržavaju socijalisti, pošto su propali pokušaji da se formira šira koaliciona Vlada u čiji sastav bi ušli i predstavnici Demokratske stranke.

Kao logičan potez posle konstituisanja zakonodavne i izvršne vlasti nametalo se pitanje hitnog raspisivanja predsedničkih izbora kako bi se završio proces institucionalne konsolidacije. Pripreme za to prekinute su terorističkim neredima na Kosovu i Metohiji, 17–18. marta, koji su prerasli u novo etničko čišćenje teritorije koja je poverena Ujedinjenim nacijama, odnosno njihovoj organizaciji UNMIK i NATO-u. Politička scena Srbije mirnim demonstracijama i iskazivanjem velike solidarnosti protestuje protiv progona 4.000 Srba, uništavanja 35 crkava i manastira, spaljivanja gotovo 1.000 kuća, ranjavanja više stotina i pogibije oko 30 ljudi, ne samo srpske, romske, nego i drugih nacionalnosti. Ovi događaji, kao i sporadični pokušaji nasilja manifestovani spaljivanjem džamija u Nišu i Beogradu, slab kredibilitet političkih elita i političkih ustanova među građanima Srbije, diktiraju političko jedinstvo, tako da već 26. marta, Narodna skupština usvaja Rezoluciju o Kosovu i Metohiji kojom se Vladi određuje prioritet njenog delovanja, a mesec dana kasnije, 29. aprila, jednoglasno usvaja plan za političko rešenje situacije na Kosovu i Metohiji (Milošević, 2004: 23).

Kako je jedan od prioriteta u političkom delovanju aktuelnog predsednika Vlade, V. Koštunice, bilo donošenje novog ustava Srbije, vladina većina inicira, a Skupština 30. marta, većinom glasova, od 203 poslanika, donosi odluku da se pristupi donošenju novog ustava Republike Srbije. Prethodno su se sa tim postupkom saglasile Demokratska stranka i Srpska radikalna stranka u skupštinskom Odboru za ustavna pitanja. Ovom odlukom deblokiran je postupak rada na novom Ustavu Srbije i napuštena pozicija prethodnog skupštinskog saziva koja se bazirala na donošenju novog Ustava potpunim diskontinuitetom i ignorisanjem revizionog postupka u aktuelnom Ustavu. Optimističke izjave govore su tada da bi Srbija mogla dobiti

novi ustav već krajem juna, a da bi se on mogao referendumski potvrditi na izborima za predsednika Republike. Entuzijazam splešnjava povlačenem radikala iz rada ustavnog pododbora sa obrazloženjem da on nije proporcionalno koncipiran. Mesec dana kasnije, Vlada će uputiti Narodnoj skupštini usaglašen Nacrt ustava iako ona ne može da bude oficijelni predlagač. Ustavne reforme doći će u politički fokus posle održavanja predsedničkih izbora koji su proizveli izmenjenu konstelaciju na političkoj pozornici u odnosu skupštinske većine i odnosa dve grane izvršne vlasti, Vlade i predsednika Republike.

Ovaj izborni ciklus politički i medijski karakterisao je postupak suđenja optuženim za ubistvo premijera Z. Đinđića. Na samom početku kampanje, 2. maja, MUP-u se predao i prvooptuženi Milorad Ulemek Luković Legija, i ovaj događaj će potpuno obeležiti izbornu kampanju. Predsednik Demokratske stranke i njen kandidat na predsedničkim izborima, Boris Tadić, tražio je razjašnjenje pod kojim uslovima je izvršena predaja Ulemeka. Niz, uglavnom vanparlamentarnih, stranaka iz bivšeg DOS-a optužuje premijera i u činu predaje vide dokaz ranije iznetih optužbi da je on politički inspirator atentata na Z. Đinđića. Sam prvooptuženi Ulemek svojim prvim izjavama u kojima je otkrio postojanje 600 kilograma heroina u sefovima Komercijalne banke, a koji je bio u posedu Državne bezbednosti, potrudio se da suđenje natkrili sve ostale aspekte u izornoj kampanji. Uništavanje droge nije izvedeno po propisanoj proceduri – nestao je dosije – što je podgrejalo sumnje da ta droga nije uništena. Temperaturu je dodatno podigao napad na sestru ubijenog premijera, Gordanu Đinđić. U takvoj atmosferi otpočeo je opšti napad na Vladu od strane Č. Jovanovića koji se pasivizirao u Demokratskoj stranci i nije imao pristup novom lideru, tako da je utočište našao u Centru za modernu politiku. Iz ove nove grupacije u kojoj su se okupili članovi bivše vlade, poručivano je da su ti događaji "dokaz da atmosfera u Srbiji sve više podseća na Miloševićevo i Šešeljevo vreme" i traženo da Vlada podnese ostavku ili da bude bar smenjen ministar policije. Zahtev za ostavkom vlade podržali su i radikali (Milošević, 2004: 25).

Dva dana kasnije iz Demokratske stranke Srbije usledio je oštar odgovor preko saopštenja Dejana Mihajlova, šefa izbornog štaba predsedničkog kandidata Demokratske stranke Srbije D. Maršićanina. Pozivajući se na izjavu majke ubijenog premijera Mihajlov je utvrdio "da se krivci sami javljaju, da sami sebe prijavljuju, da priznaju sopstvenu krivicu, mada ih još niko nije pomenuo" i u tom kontekstu pozvao Borisa Tadića da javno objasni zašto ćutke posmatra šta se dešava i da li se zaista odrekao "bivših partnera u vlasti".

Izjava D. Mihajlova izazvala je "mali potres" na političkoj sceni. B. Tadić je to okarakterisao kao "bestidno saopštenje", Z. Živković da je to "bolestan tekst", a bivši potpredsednik vlade Ž. Korać da je to "patologija". Koalicioni partneri Demokratske stranke Srbije u Vladi Srbije – G17 plus i Srpski pokret obnove – ogradili su se izjavama da nisu konsultovani u sastavljanju tog saopštenja. Kandidat DSS za predsednika morao je tokom kampanje stalno da objašnjava da je to saopštenje odgovor na kampanju protivničke strane, ali je činjenica da se od 18. maja D. Mihajlov više nije pojavljivao u kampanji.

Nova Vlada nije izbegla ni afere slične onima u prethodnoj Vladi. Prilikom posete Evropskog komesara za spoljne poslove, Krisa Patena, saopšteni su podaci o nelegalnom izvozu šećera u EU. Jedan od glavnoosumnjčenih bio je direktor MK komerca, Miodrag Kostić, koji je slovio za biznismena bliskog Demokratskoj stranci i njenog finansijera. On je, inače, za vreme prethodne Vlade, pod nerazjašnjenim okolnostima, po simboličnoj ceni od 3 evra, kupio tri šećerane, preuzevši i njihove dugove i preko njih uvezio jeftin šećer, prepakivao ga i kao srpski proizvod izvezio u Evropsku uniju. Istovremeno, pokrenut je sudski postupak protiv Z. Janjuševića, savetnika Z. Đinđića, zbog sumnje da je izbegao plaćanje poreza, i Nemanje Kolesara, bivšeg šefa kabineta pok. premijera Z. Đinđića. Ovi slučajevi u javnosti su karakterisani kao pokušaji da se umanje izborne šanse Borisa Tadića.

9.2. Normativni okvir

Izmenama i dopunama Zakona o izboru predsednika Republike ukinut je izborni prag i za drugi krug. Od ove izmene više ne postoji cenzus izlaznosti na predsedničkim izborima. Potrebno je da samo kandidat osvoji više od polovine glasova onih koji su izašli na izbore. Međutim, pogrešno bi bilo zaključiti da su ovom promenom rešeni problemi normativnog okvira u izboru predsednika. Naprotiv, oni su se sa polja izbornog praga preselili u sferu finansiranja (Zakon o izmeni Zakona o izboru predsednika Republike, Sl. glasnik RS, 18/04).

Početak 2004. godine, stupio je na snagu Zakon o finansiranju političkih partija, koji je predviđao da se za izborne kampanje iz budžeta izdvoji 0,1%. Zakon je ostao nedorečen u finansiranju kampanja individualnih organa. Naime, precizirana je raspodela sredstava, imajući u vidu samo parlamentarne, a ne i predsedničke izbore. Tako je 20% sredstava od predviđene sume deljeno svim podnosiocima lista u jednakim tranšama, a 80% preostalih sredstava dobijali bi oni koji osvoje mandate u Narodnoj skupštini srazmerno broju osvojenih poslaničkih mesta. Kako u drugom krugu predsedničkih izbora učestvuju samo dva kandidata, to je primena ovog zakonskog rešenja značila da će četiri petine sredstava pripasti pobedniku na izborima. Takva raspodela sredstava stavljala je u neravnopravan tretman ostale kandidate (Zakon o finansiranju političkih stranaka, Sl. glasnik RS, 72/03; 75/03). Ali i bez toga medijska javnost posebno je spekulisala da je mogućnost dobijanja sredstava iz budžeta predstavljao lak način zarade i da je to uticalo na veći broj kandidata, odnosno da je kandidovanje postalo neka vrsta preduzetničke delatnosti. Na te spekulacije reaguje ministar finansija i potpredsednik G17 plus M. Dinkić, upućujući predlog Narodnoj skupštini da izmeni pomenuti zakon tako što bi se ukupan iznos sredstava koji se izdvaja iz budžeta za ove namene smanjio sa 0,1% na 0,01%. Kandidati i stranke koji ih podržavaju burno su reagovali i on je 21. aprila povučen iz procedure. To nije bio kraj sporenjima vezanim za postupak finansiranja. Po okončanju prvog kruga predsedničkih izbora, čak 11 slabije plasiranih kandidata iznelo je u javnosti optužbe protiv aktuelnog ministra finansija tereteći ga za neblagovremeno prebacivanje sredstava, a neki su zbog toga podneli i zvanične tužbe. I primedbe OEBS-ove posmatračke misije, odnosno Kancelarije za demokratske

institucije i ljudska prava i Kongresa lokalnih i regionalnih vlasti Saveta Evrope, kritikovale su primenu zakonskih odredbi o finansiranju kampanja, ističući potrebu da se one preciznije urede i doslovno poštuju.

Ovaj ciklus je specifičan i po tome što je izmenama i dopunama Zakona o izboru narodnih poslanika koji se shodno primenjuje u izboru predsednika Republike, po prvi put omogućeno glasanje dijaspore, odnosno građana Srbije koji žive u inostranstvu. Gotovo deceniju i po stranke su zagovarale ovo rešenje, organizacije u dijaspori tražile su da se ono uzakoni, ali su efekti bili poražavajući. U posebne biračke spiskove preko kojih se glasalo u diplomatskim predstavništvima Srbije i Crne Gore upisalo se svega 8.000 državljana. Glasalo je još manje. Broj posmatrača koji su išli na biračka mesta u inostranstvo i finansijski efekti bacili su senku na ovu izbornu novinu. Slab odziv birača u ovoj kategoriji pravdan je različitim argumentima, malim brojem biračkih mesta; njihovom udaljenošću od glavnih područja na kojima živi naša dijaspora, neinformisanošću, itd. (Zakon o izmenama i dopunama Zakona o izboru narodnih poslanika, Sl. glasnik RS, 18/04).

9.3. Akteri i kampanja

U izborima je učestvovalo čak 19 kandidata, ali kao favoriti slovili su D. Maršićanin, potpredsednik Demokratske stranke Srbije, odnosno kandidat stranaka okupljenih u koalicionu vladu, B. Tadić, predsednik Demokratske stranke i T. Nikolić, kandidat Srpske radikalne stranke.

Nekadašnji partneri u DOS-u pokušali su da postignu konsenzus o zajedničkom kandidatu. U razgovorima V. Koštunice, M. Labusa i B. Tadića, ta saglasnost o zajedničkom predsedničkom kandidatu, koji bi nastupao u ime vladine koalicije, Demokratske stranke, jednog broja stranaka nacionalnih manjina i manjih stranaka nekadašnjeg DOS-a, nije uspeo. To je bilo očekivano s obzirom da prethodno nije nađen kompromis o formiranju vlade. Osim toga, vladajuća koalicija stajala je na stanovištu da bi kao zajednički kandidat bila prihvatljiva neka nadstranačka ličnost, a to nije naišlo na odobravanje u Demokratskoj stranci. Koalicija stranaka koje su činile manjinsku vladu bila je svesna da pozicioniranjem V. Koštunice na premijersku poziciju nema kandidata dostojnog da se suprotstavi rivalima u predsedničkoj izbornoj areni. Da nije bilo unutrašnjeg pritiska da istakne svog kandidata, ona bi našla izgovor da aktivno sa svojim kandidatom ne učestvuje u izborima. Međutim, njihovo odsustvo i dileme koje je već imala u pogledu svog izbornog angažmana rađale su sumnju da bi njihova apstinencija pogodovala kandidatu radikala, a da bi pobjeda takvog kandidata destabilizovala političke prilike u Srbiji.

Takve ocene posebno je u javnost plasirala stranka G17 plus. Lider te stranke, M. Labus, najavio je da će se njegova stranka povući iz koalicione Vlade ukoliko slučajno pobjedi kandidat radikala. "Bez demokratskog predsednika nema ni demokratske vlade" – glasilo je njegovo obrazloženje. Na ovaj način Labus se branio od napada koji su dolazili iz struje koja je u njegovoj stranci gravitirala demokratama. Kandidat koji je neslavno prošao u prošlom izbornom ciklusu, D. Mićunović, i koji je u tom periodu aktivno radio na reintegraciji svoje mini stranke, Demokratskog centra, u

Demokratsku stranku optuživao je i predsednika i potpredsednika Vlade za "dil" sa radikalima, iznoseći tvrdnju da oni čine sve da T. Nikolić bude predsednik Srbije "pošto to oni ne mogu da budu" (Vasović, 2004: 5).

U izbornu kampanju, a protiv radikala, uključila se i Evropska unija. Parlamentarna skupština Saveta Evrope, na početku prolećnog zasedanja, prvo je odbila a zatim prihvatila verifikaciju mandata delegacije državne zajednice Srbija i Crna Gora, pravdajući to da je među našim članovima bilo predstavnika stranaka čijim se liderima sudi u Hagu, a koje se nisu ogradili od haških osuđenika.

Vladina koalicija kandidata je pronašla u liku D. Maršićanina. U kampanji akcenat se stavlja na njegovu poziciju vladinog kandidata, a ne toliko na individualne karakteristike. Kampanja je bazirana na promociji ciljeva Vlade i rezultate koje je Vlada ostvarila u prvih 100 dana rada. Takva taktika se pokazala kontraproduktivnom. D. Maršićanin je obećavao reviziju spornih privatizacija, najavljivao usvajanje Zakona o denacionalizaciji, potencirao potrebu povećavanja zarada i penzija, itd.

T. Nikolić svoju izbornu kampanju bazirao je na veličanju V. Šešelja i njegove ideologije velikosrpsstva, srpskom prkosnom junaku i Haškom utamničniku. Osnovne poruke prožete su kritikama rada vlade, socijalnim dimenzijama i oštrim najavama obračuna sa kriminalom i korupcijom. Glavni oponenti T. Nikolića napadaju kao eksponenta starog režima, koga proglašavaju krivcem i inspiratorom svih nedaća. Srpska radikalna stranka brani svog kandidata tako što objašnjava da je njihovo učešće u vlasti S. Miloševića bilo motivisano patriotskim razlozima; da oni nisu imali presudni uticaj u toj vlasti pa ne mogu snositi ni odgovornost (Milošević, 2004: 27).

B. Tadić svoju izbornu kampanju započeo je posetama Moskvi i Vašingtonu. Ovim je simbolično poslat signal biračima o nastojanju ovog kandidata da iskoristi međunarodni kapacitet svoje partije i predstavi se ne samo kao jedini kandidat koji može da ostvari takve posete, nego kao ličnost koja uživa podršku i može da nastavi proces evroatlantskih integracija. Na domaćem terenu kampanju započinje u Prokuplju, rodnom mestu Z. Đinđića, otklanjajući na taj način sumnje da li će kao lider Demokratske stranke nastaviti njegovu politiku. Istovremeno, on gradi najveću distancu prema vladavini dojučerašnjih čelnika Demokratske stranke, koju mu njegovi izborni rivali stavljaju na teret. Pobedivši u izborima za predsednika partije, imajući iza sebe pozitivne rezultate izborne kampanje za parlamentarne izbore koja je po opštoj oceni analitičara partiju vratila u život, on na poseban način sprovodi diferencijaciju među pripadnicima prethodne partijske nomenklature. On se oslađa kompromitovanih kadrova ali izbegava sukobe sa bivšim saborcima u koje pokušavaju da ga uvedu ostali izborni rivali. Upadljivo je da on insistira intenzivnije nego ostali kandidati na isticanju lične harizme i da na njegovim skupovima daleko manje govore ostale javne ličnosti i stranački lideri. Kampanja je usmerena na stabilnost zemlje, rešavanje nezaposlenosti i niza problema koji tište obične građane i u tom kontekstu najavljuje formiranje kancelarije koja bi trebalo da bude narodni advokat građana. Rast popularnosti B. Tadića u javnosti bio je u stalnom porastu. On je većim korišćenjem saveta marketinških eksperata gradio predstavu o sebi kao

modernom, tolerantnom, perspektivnom političaru odmerene retorike. Istovremeno, on je prvi lider kojem su u vrline pripisivani "naočitost, lep izgled i ponašanje", što su rivali često kritikovali kao "političara kod koga forma dominira nad sadržajem" prateći to posebnim epitetom "maneken" (Slavujević, 2007: 103-105).

Kandidat Socijalističke partije Srbije, Ivica Dačić, izbornu kampanju bazira na problemima u socijalnoj sferi. Zahteva da se seljacima novac od otkupa poljoprivrednih proizvoda isplaćuje neposredno. Kritikuje aktuelne partije desnice koje su na vlasti za porast nezaposlenosti, upozorava na probleme u zdravstvu i poskupljenje školarina. Istovremeno, on manje eksplicitno odgovara na kritike i neuspehe u vladavini Socijalističke partije Srbije, posredno prihvatajući kritiku koju su izrekli birači na izborima i poručuje da je Socijalistička partija Srbije tu cenu za svoje propuste platila 2000. godine, a da za neuspeh posle toga tu cenu moraju da plate one stranke koje su bile na vlasti.

U nizu ostalih kandidata vredno je istaći fenomen B. Karića. Od zvezde u usponu do zvezde padalice na političkoj sceni, on je put gradio upravo na ovim predsedničkim izborima. U vlasničkom sporu nad Mobtelom i pozicijom Astra banke, kao i naplati ekstraprofita, on se pozicionira kao oštar kritičar vlasti. Traži "da se skinu lanci i katanci sa fabričkih kapija". U toku kampanje vlast donosi rešenje o naplati 37 miliona evra poreza na ekstraprofit, pokušavajući tako da sprovede ono što nije uspelo prethodnoj Vladi. B. Karić izjavljuje da će platiti taj porez, ali da će se žaliti, i vodi žestoku kampanju protiv ministra finansija Dinkića, koristeći vlasničke pozicije na BK televiziji. Fenomen B. Karića je interesantniji utoliko što je to prvo eksplicitno uključivanje bogatih biznismena u politiku. Naime, on je 26. maja formirao političku organizaciju Pokret snaga Srbije iza koje je stajalo takođe moćno Udruženje industrijalaca Srbije. Da su u to vreme još neki od istaknutih biznismena razmišljali da uplivaju u političke vode govori i najava, pa ubrzo odustajanje, Milana Jankovića alias Filipa Ceptera.

Ostali kandidati bili su standardni autsajderi koji ni sami nisu računali na bolje pozicioniranje u ovom predsedničkom izbornom ciklusu. Njihova izborna kampanja kretala se u rasponu od socijalne i nacionalne demagogije do okretanja nekim specifičnim slojevima u biračkom telu - seljacima, pojedinim regionima, nezaposlenima, itd.

9.4. Rezultati i posledice

Učešće svih relevantnih političkih faktora – nijedna relevantna grupacija nije bojkotovala izbore – i dugotrajna politička kriza trebalo je da budu motivišući faktori za izbornu participaciju. Međutim, ona je izostala. U prvom krugu izbora glasalo je manje (47,76%) od polovine upisanih birača, što govori da kandidati, stranke koje su ih nominovale i njihova programska ponuda nisu uspeli da motivišu birače i izvedu ih iz apstinencije. To je najbolji pokazatelj dubine političke krize.

U prvom krugu pobedio je T. Nikolić, kandidat Srpske radikalne stranke, osvojivši oko 100.000 glasova više od B. Tadića, kandidata Demokratske stranke. Pobjeda radikalskog kandidata bačena je u senku debaklom vladinog kandidata D.

Maršićanina, koji je osvojio skoro milion glasova manje nego stranke koje su činile koaliciju u Vladi i koje su ga oficijelno podržale kao kandidata. On, ne da se nije izborio da učestvuje u drugom krugu nego je osvojio četvrtu poziciju, iza političkog novajlije B. Karića. Srpska radikalna stranka učvrstila je svoju političku poziciju. Demokratska stranka, predvođena novim liderom, napravila je prodor osvojivši veći broj glasova nego na prethodnim parlamentarnim izborima, potvrđujući da je novi predsednik uspeo da stabilizuje partiju i znatno popravi njen birački skor. Socijalistička partija Srbije nastavila je silazni trend u broju osvojenih glasova. Ostali kandidati nisu uspeli da pređu jedan procenat osvojenih glasova. Njih 14 nije doprinelo rasipanju glasova, kao što se očekivalo i ukupno nisu osvojili više od 150.000 glasova, a čak troje njih osvojili su manje glasova od broja potpisa koji su se morali podneti da bi kandidatura bila validna.

Ovakav rezultat otvorio je dve dileme. Prva se ogledala u tome da li Vlada posle ovakvog izbornog rezultata može da opstane, jer je milion ljudi koji su podržali stranke koje su formirale Vladu odbilo njihov poziv da glasaju za vladinog kandidata. Druga, ko će pobediti u drugom krugu i na čiju podršku oni mogu računati.

U javnosti su se plasirali brojni scenariji kao moguća rešenja novonastale krize. Vlada će podržati Tadića u drugom krugu za prihvatanje kohabitacije. Vlada će podneti ostavku i održaće se prevremeni izbori. Neće biti izbora, formiraće se nova Vlada, ali sa starim mandatarom. Vlada će preživeti rekonstrukciju i u nju će ući ministri iz reda Demokratske stranke. Pokrenuće se rasprava o poverenju Vladi u Narodnoj skupštini, uz raspravu o njenom izveštaju o prvih 100 dana rada. Doneće se prvo Ustav, a potom raspisati parlamentarni izbori... Sve ove dileme presekle je saopštenje Vlade od 15. juna, u kojem Vlada saopštava da će nastaviti započeti posao, da premijer neće podneti ostavku, te da konsultacije o drugom krugu predsedničkih izbora nisu povezane sa opstankom Vlade.

U drugom krugu izbora B. Tadić, koristeći slabu izbornu poziciju vladinih stranaka, vrlo brzo postiže dogovor sa V. Koštunicom. Vladine stranke obećavaju podršku kandidatu Demokratske stranke u drugom krugu, a on ne podgrejava ideju o vandrednim parlamentarnim izborima. B. Tadić dodatno ojačava svoju poziciju sporazumom o podršci u drugom krugu koji postiže sa B. Karićem, teorijski bar, obezbeđujući rezervoar od mogućih skoro milion glasova, što će i kapitalizovati u drugom krugu izbora.

Izbornu sučeljavanje radikalnog i demokratskog kandidata za predsednika Srbije izvelo je na birališe u drugom krugu, 27. juna, svega 0,60% birača više nego 15 dana ranije. B. Tadić odnosi pobjedu, osvojivši gotovo 250.000 glasova više od svog radikalnog rivala "...i to ne toliko zahvaljujući gotovo iznuđenoj mlakoj podršci stranaka vladajuće koalicije, koliko uspešno orkestriranoj kampanji u kojoj se ponovo razbuktno antiradikalno raspoloženje" (Slavujević, 2007: 105). Politički sporazumi o podršci su se isplatili. On je kapitalizovao oko 90% tzv. potencijalnih glasova onih koji su ga podržavali. U drugom krugu T. Nikolić je dobio veći broj glasova u 99 opština, a Boris Tadić u 71 opštini.

Tabela 9. Rezultati predsedničkih izbora u Republici Srbiji, 13. i 27. jun 2004.

Upisano birača	6.532.263		
Glasalo	47,75% - 3.119.087		
Nevažeci listići	1,22% - 38.047		
kandidat	Predlagač	glasova	% od glasalih
PRVI KRUG – 13. JUN 2004.			
1. Tomislav Nikolić	Srpska radikalna stranka	954.339	30,60
2. Boris Tadić	Demokratska stranka	853.584	27,37
3. Bogoljub Karić	Grupa građana	568.691	18,23
4. Dragan Maršićanin	Demokratska stranka Srbije, Politička stranka G17 plus, Srpski pokret obnove, Nova Srbija	414.971	13,30
5. Ivica Dačić	Socijalistička partija Srbije	125.952	4,04
6. Jelisaveta Karadorđević	Grupa građana "Inicijativa za lepšu Srbiju"	62.737	2,01
7. Milovan Drecun	Politička partija "Preporod Srbije"	16.907	0,54
8. Vladan Batić	Demohrišćanska stranka Srbije	16.795	0,54
9. Borislav Pelević	Stranka srpskog jedinstva	14.317	0,46
10. Prof. dr Branislav - Bane Ivković	Socijalistička narodna stranka	13.980	0,45
11. Ljiljana Arandelović	Jedinstvena Srbija	11.796	0,38
12. Marijan Ristićević	Narodna seljačka stranka	10.198	0,33
13. Dragan Đorđević	Stranka državljana Srbije	5.785	0,19
14. Mirko Jović	"Narodna radikalna stranka", "Srbija i dijaspora" i "Evropski blok"	5.546	0,18
15. Zoran Milinković	Patriotska stranka dijaspore	5.442	0,17
DRUGI KRUG – 27. JUN 2004.			
Upisano birača	6.532.940		
Glasalo	48,35% - 3.158.571		
Nevažeci listići	1,36% - 42.975		
kandidat	Predlagač	glasova	% od glasalih
1. Boris Tadić	Demokratska stranka	1.681.528	53,24
2. Tomislav Nikolić	Srpska radikalna stranka	1.434.068	45,40

Izvor: Izveštaj Republičke izborne komisije – www.rik.parlament.sr.gov.yu

Izgovaranjem teksta zakletve: "Zaklinjem se da ću svoje snage posvetiti očuvanju suverenosti i celine teritorije Republike Srbije, ostvarivanju ljudskih i građanskih sloboda i prava, poštovanju i odbrani Ustava i zakona, očuvanja mira i blagostanja svih građana Republike Srbije i da ću savesno i odgovorno ispunjavati sve svoje dužnosti", Boris Tadić stupio je na dužnost Predsednika Republike Srbije, 11. jula 2004. godine. Inauguraciji novog predsednika prisustvovala je Vlada predvođena premijerom, predsednicima Ustavnog i Vrhovnog suda Srbije, predstavnicima Srpske pravoslavne crkve i drugih verskih zajednica u Srbiji, kao i 40 stranih delegacija. U izjavi novinarima, prilikom preuzimanja dužnosti, on je izjavio: "Neću da budem stranački predsednik, jer moja ustavna uloga je da posao i dužnost predsednika Republike obavljam nadstranački. Kao predsednik hoću i moram da budem predsednik svih građana Srbije i da prevazilazim stranačke razlike. U ovom trenutku je za stabilnost izuzetno važno da se prevladaju stranačke podele, da se razumeju nacionalni prioriteti i da se formira naša spoljna politika. Važno je da se nastavi reforma sistema odbrane i dalje izgrađuje autoritet i kredibilitet Parlamenta, da sud dobije prave nadležnosti i stekne autoritet, a da Vlada i predsednik obavljaju svoj posao." Kao već inaugurisani predsednik, on je naglasio "... evropska integracija, ma koja stranka i koalicija bila na vlasti u Srbiji ostaje naš zajednički cilj i prva obaveza... zadatak naše generacije političara je da što pre završimo rad na Novom ustavu Srbije i da onima koji će doći iza nas ostavimo Srbiju kao uređenu i pravnu državu – državu zakona i pravde jednake za sve" (Milošević, 2004: 36).

ZAKLJUČAK

Od 1990–2008. godine građani Srbije petnaest puta su izlazili na birališta da bi glasali za predsednika Republike Srbije. U posmatranom periodu bilo je osam godina u kojima su se održavali predsednički izbori – 1990, 1992, 1997, 2002, 2003, 2004. i 2008. (tekst koji se odnosi na ove izbore dat je na početku ove knjige). Samo tri izborna ciklusa bila su redovna, pošto je istekao mandat predsedniku Republike, a dvanaest izbornih ciklusa su ponovljeni izbori, zato što u prvom izbornom krugu nisu bili ispunjeni potrebni zakonski uslovi za izbor predsednika Republike. Od 2002. do 2004. godine nastupila je svojevrсна izborna kriza i Srbija se približila elektoralizmu.

Iako je bilo mnogo izbora, Srbija je za osamnaest godina imala samo tri predsednika – S. Miloševića, M. Milutinovića i B. Tadića. Samo je Slobodan Milošević izabran oba puta u prvom krugu izbora. Ostala dvojica predsednika birana su u drugom krugu izbora i posle ponovljenih izbornih ciklusa.

Po pravilu predsednički izbori nisu održavani samostalno i najčešće su se preklapali sa izborima za narodne poslanike Narodne skupštine Republike Srbije, savezne poslanike ili odbornike skupština opština i gradova. Samostalno izbori su

se održali praktično samo u ponovljenom izbornom ciklusu 1997, u svim izbornim ciklusima 2002, 2003, 2004. i u redovnom ciklusu 2008. godine.

To je naravno uticalo na izlaznost birača. Ona je uvek bila veća u izborima koji su se preklapali sa biranjem poslanika ili odbornika. Najveći odziv birača bio je u prvim predsedničkim izborima 1990. godine, što je razumljivo jer su se oni preklapili sa parlamentarnim izborima i predstavljali su prve višestranačke i konstitutivne izbore. Najmanji odziv birača zabeležen je 2002. godine u trećem ponovljenom ciklusu, kada je na birališta izašlo najmanje birača u svim izborima u Srbiji od 1990. godine, uključiv i izbore za organe lokalne samouprave i lokalne poslanike.

Tabela 10. Odziv birača na predsedničkim izborima 1990–2008.

	upisano birača	glasalo birača
Izbori 9. decembra 1990.	7.033.610	5.029.123 – 71,50%
Izbori 20. decembra 1992.	6.723.995	4.723.711 – 70,25%
Izbori 21. septembra i 5. oktobra 1997.		
Prvi izborni krug, 21. septembra	7.188.544	4.131.487 – 57,47%
Drugi izborni krug, 5. oktobra	7.210.557	3.531.063 – 48,97%
Ponovljeni izbori 7. i 21. decembra 1997.		
Prvi izborni krug, 7. decembra	7.226.947	3.812.010 – 52,75%
Drugi izborni krug, 21. decembra	7.225.860	3.683.714 – 50,98%
Izbori 29. septembra i 13. oktobra 2002.		
Prvi izborni krug, 29. septembra	6.553.042	3.637.062 – 55,50%
Drugi izborni krug, 13. oktobra	6.553.042	2.979.254 – 45,46%
Ponovljeni izbori 8. decembra 2002.	6.525.760	2.946.716 – 45,16%
Ponovljeni izbori 16. novembra 2003.	6.506.505	2.523.889 – 38,79%
Izbori 13. i 27. juna 2004.		
Prvi izborni krug, 13. juna	6.532.263	3.119.087 – 47,75%
Drugi izborni krug, 27. juna	6.532.940	3.158.571 – 48,35%
Izbori 20. januara i 3. februara 2008.		
Prvi izborni krug, 20. januara	6.708.697	4.116.844 – 61,37%
Drugi izborni krug, 3. februara	6.723.762	4.580.428 – 68,12%

Prosečno na izborima za predsednika Republike Srbije učestvovalo je oko jedanaest kandidata. Najveće interesovanje bilo je na prvim predsedničkim izborima, kada su istovremeno važili najblaži uslovi za kandidovanje. Najmanji broj kandidata zabeležen je na ponovljenom izbornom ciklusu 2002 – svega tri – jer je većina političkih partija bojkotovala ove izbore.

Samo dve političke stranke – Socijalistička partija Srbije i Demokratska stranka – imale su istaknute pojedince, odnosno lidere svojih partija na funkciji šefa države u Republici Srbiji. Osim njih, samo još dve političke partije – Demokratska stranka Srbije i Srpska radikalna stranka – približile su se mogućnosti da njihovi kandidati osvoje mandat predsednika Republike Srbije.

Normativni uslovi za izbor predsednika Republike relativno retko su menjani. Najznačajnije promene na ovom planu odigrale su se 1992. godine – kada je broj potpisa potreban za podršku predsedničkom kandidatu sa 100 povećan na 10.000 potpisa građana – i 2004. godine – kada je definitivno ukinut izborni prag izlaznosti i u prvom i u drugom krugu izbora za predsedničku funkciju.

Tabela 11. Broj glasova koje su dobili pojedini kandidati 1990–2008.

kandidat	predlagač	glasova	% od glasalih
IZBORI 1990.			
Slobodan Milošević	Socijalistička partija Srbije	3.285.799	65,34
Vuk Drašković	Srpski pokret obnove	824.674	16,40
dr Ivan Đurić	Savez reformskih snaga u Srbiji i UJDI	277.398	5,52
IZBORI 1992.			
Slobodan Milošević	Socijalistička partija Srbije	2.515.047	53,24
Milan Panić	Grupa građana	1.516.693	32,11
Milan Paroški	Narodna partija i srpska opozicija	147.693	3,13
IZBORI 1997. (21. septembar i 5. oktobar)			
Prvi krug			
Zoran Lilić	SPS, Jugoslovenska levica i Nova demokratija	1.474.924	35,70
dr Vojislav Šešelj	Srpska radikalna stranka	1.126.940	27,28
Vuk Drašković	Srpski pokret obnove	852.808	20,64
Drugi krug			
dr Vojislav Šešelj	Srpska radikalna stranka	1.733.859	49,10
Zoran Lilić	Socijalistička partija Srbije	1.691.354	47,90
IZBORI 1997. (7. decembar i 21. decembar)			
Prvi krug			
Milan Milutinović	SPS, Jugoslovenska levica, Nova demokratija	1.665.822	43,70
dr Vojislav Šešelj	Srpska radikalna stranka	1.227.076	32,18
Vuk Drašković	Srpski pokret obnove	587.776	15,41
Drugi krug			
Milan Milutinović	SPS, Jugoslovenska levica, Nova demokratija	2.181.808	59,22
dr Vojislav Šešelj	Srpska radikalna stranka	1.383.868	37,56

PRESEDNIČKI IZBORI U SRBIJI OD 1990. DO 2008. GODINE

IZBORI 2002. (29. septembar i 13. oktobar)			
Prvi krug			
Vojislav Koštunica	Demokratska stranka Srbije	1.123.420	30,88
Miroљjub Labus	Grupa građana "Najbolje za Srbiju – Miroљjub Labus"	995.200	27,36
dr Vojislav Šešelј	Srpska radikalna stranka	845.308	23,24
Drugi krug			
Vojislav Koštunica	Demokratska stranka Srbije	1.991.947	66,86
Miroљjub Labus	Grupa građana "Najbolje za Srbiju – Miroљjub Labus"	921.094	30,92
IZBORI 2002. (8. decembar)			
Vojislav Koštunica	Demokratska stranka Srbije	1.699.098	57,66
dr Vojislav Šešelј	Srpska radikalna stranka	1.063.296	36,08
Borislav Peleviћ	Stranka srpskog јedinstva	103.926	3,53
IZBORI 2003. (16. novembar)			
Tomislav Nikoliћ	Srpska radikalna stranka	1.166.896	46,23
prof. dr Dragolјub Mićunoviћ	Demokratska opozicija Srbije	893.906	35,42
Velimir Iliћ	"Nova Srbija"	229.229	9,08
IZBORI 2004. (13. јun i 27. јun)			
Prvi krug			
Tomislav Nikoliћ	Srpska radikalna stranka	954.339	30,60
Boris Tadiћ	Demokratska stranka	853.584	27,37
Bogolјub Kariћ	Grupa građana	568.691	18,23
Drugi krug			
Boris Tadiћ	Demokratska stranka	1.681.528	53,24
Tomislav Nikoliћ	Srpska radikalna stranka	1.434.068	45,40
IZBORI 2008. (20. јanuar i 3. februar)			
Prvi krug			
Tomislav Nikoliћ	Srpska radikalna stranka	1.646.172	39,99
Boris Tadiћ	Demokratska stranka	1.457.030	35,39
Velimir Iliћ	Nova Srbija	305.828	7,43
Drugi krug			
Boris Tadiћ	Demokratska stranka	2.304.467	50,31
Tomislav Nikoliћ	Srpska radikalna stranka	2.197.155	47,97

Regularnost izbornog postupka u posmatranom periodu pokazuje veliku neujednačenost. U prva dva izborna ciklusa 1990. i 1992. godine opozicioni kandidati nisu imali ravnopravan tretman u medijima, a objektivno nisu imali ni podršku u biračkom telu koja bi mogla da ugrozi kandidata vladajuće partije. Izborni ciklus 1997. godine ostaće pod senkom "velikog odziva" birača na Kosovu i Metohiji, što upućuje na zaključak da je tadašnji predsednik M. Milutinović "izabran glasovima" Albanaca koji su inače bojkotovali predsedničke izbore, odnosno da se na biračkim mestima na Kosovu i Metohiji manipuliralo izbornim rezultatima. U svim izbornim ciklusima posle 2000. godine nije bilo prigovora na izbornu krađu, ali i oni su daleko od proklamovanih standarda slobodnih i poštenih izbora. U ovim izbornim ciklusima dominirali su prigovori vezani za biračke spiskove, pristrasno korišćenje medija i finansiranje izbornih kampanja.

Posmatrani period oštro je podeljen i u pogledu ponašanja izbornih aktera. U svim izbornim ciklusima do 2004. godine poraženi takmaci nisu priznavali i bar kurtoazno čestitali pobjedu protivkandidatu koji je osvojio mandat predsednika Republike. Posle 2004. godine takva praksa se menja, poraženi kandidati priznaju rezultate izbora i čestitaju pobjedu svom rivalu. To delimično govori o promeni političke kulture, ali, pre svega, potvrđuje regularnost izbornih postupaka o čemu najrečitije govori mali broj prigovora na izborne postupke i rad izborne administracije.

Ustavni položaj predsednika Republike određivan je dva puta – Ustavom iz 1990. godine koji je donela jednostranačka komunistička Skupština – i Ustavom 2006. godine koji je donet gotovo opštim konsenzusom parlamentarnih političkih stranaka. Prvi Ustav odredio je položaj predsednika Republike, ovlašćenja i nadležnosti koje su uobičajene za šefa države u parlamentarnom sistemu vlasti. Međutim, i pored toga, institucija predsednika Republike osporavana je, ne samo personalno, nego i sa stanovišta ustavnih ovlašćenja. Ustav 2006. godine, međutim, zadržao je sva dotadašnja ustavna ovlašćenja predsednika Republike i pojačao ih, što govori o ideološkoj, a ne naučnoj utemeljenosti dotadašnjih kritika.

Ustavna pozicija situira predsednika Republike kao neaktivnu granu izvršne vlasti. Ponašanje predsednika Republike u praksi nije odgovaralo takvoj poziciji. Oni su pokazivali i ostvarivali mnogo aktivniju poziciju u vršenju izvršne vlasti od one koja im je Ustavom dodeljena. To je posebno došlo do izražaja od 1990–1997. godine, kada je funkciju predsednika Republike obavljao Slobodan Milošević, čija je politička partija, samostalno ili uz podršku slabih koalicionih partnera kontrolisala i zakonodavnu vlast i izvršnu vlast, oličenu u Vladi Republike Srbije. Drugi predsednik Srbije M. Milutinović, sa istim ustavnim ovlašćenjima, suštinski je funkcionisao kao "slab" predsednik Republike. Treći predsednik Republike Boris Tadić i u prvom i u drugom mandatu pokazuje tendencije i ponašanja svojstvena "jakom" predsedniku Republike. To mu je omogućeno jačanjem pozicije Demokratske stranke čiji je on lider, ali i nekim personalnim karakteristikama u vršenju predsedničke funkcije. Osim toga, on će biti u poziciji da na toj funkciji ostane čak do 2018. godine, jer je Ustavnim

zakonom za sprovođenje Ustava iz 2006. godine propisano da se prethodni mandat licima koja su vršila funkciju predsednika Republike neće uzimati u obzir, odnosno da isto lice koje je ranije bilo na toj funkciji, po novom Ustavu, može iskoristiti najviše dva mandata po pet godina.

Izbori za predsednika Republike su pokazali da ova institucija u bicefalnoj egzekutivi snažno utiče na odnose između zakonodavne i izvršne vlasti s jedne strane, i značajno determiniše odnose na političkoj i partijskoj sceni u celini. Zato će izbori za ovu funkciju – jedini neposredni, direktni i personalni izbori u našem izbornom sistemu – dobijati na važnosti i značaju.

LITERATURA:

Antonić, S. (1992) *Marketing opozicije u decembarskim izborima u Srbiji*, u zborniku: Politički marketing i prvi višestranački izbori u Jugoslaviji, Institut za novinarstvo i NIP "Radnička štampa", Beograd

Antonić, S. (2005) *Gutanje žaba*, IIC Nova srpska politička misao, Beograd

Blais, A., Massicotte, L., Dobrzynska, A., (1997) *Direct Presidential Elections: A World Summary*, Electoral Studies (16) pp. 441-455

Duverger, M. (1980) *A New Political System Model: Semi-Presidential Government*, European Journal of Political Research (8) pp. 165-187

Goati, V. (1996) *Stabilizacija demokratije ili povratak monizmu*, Unireks, Podgorica

Goati, V. (2001) *Izbori u SRJ od 1990. do 1998 – sa dodatkom Izbori 2000*, CeSID, Beograd

Kasapović, M. (2003) *Izborni leksikon*, Politička kultura, Zagreb

Lijphart, A. (1992) *Parliamentary versus Presidential Government*, Oxford: Oxford University Press

Marković, R. (2006) *Ustavno pravo i političke institucije*, IPD Justinijan, Beograd

Mihailović, S. (1991) *Od izbornih rituala do slobodnih izbora*, IDN – Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje, Beograd

Milošević, M. Predsednički izbori u Srbiji, Jugoslovenski pregled, br. 3. 2002. godine

Milošević, M. Ponovljeni predsednički izbori u Srbiji, Jugoslovenski pregled, br. 4. 2002. godine

Milošević, M., Izbori u Srbiji 2003, Pregled – Srbija i Crna Gora, br. 4. 2003. godine

Milošević, M., Predsednički izbori u Srbiji jun 2004, Pregled – Srbija i Crna Gora, br. 2. 2004. god.

Milosavljević, B. / Šuković, M. / Mihailović, S. (1993) – Jugoslovenski pregled, br. 1, str. 3-56
Jovanović, M. (1997) *Izbori i izborni sistemi – izbori u Srbiji 1990-1996*, Sl. glasnik i Institut za političke studije, Beograd

---

Milosavljević, B., Jugoslovenski pregled, Beograd, br. 1, 1993. godine

Oko izbora – Izveštaj sa parlamentarnih i predsedničkih izbora u Srbiji – septembar – oktobar 1997, CeSID, Beograd

Oko izbora – Izveštaj sa predsedničkih izbora u Republici Srbiji septembar – oktobar 2002, CeSID, Beograd

Oko izbora – Izveštaj sa ponovljenih predsedničkih izbora u Srbiji 8. decembra 2002, CeSID, Beograd

Oko izbora – Izveštaj sa ponovljenih predsedničkih izbora u Republici Srbiji 16. novembar 2003, CeSID, Beograd

Perović, S. / Nikolić, P. / Posavec-Basta, L. i ostali, Diskusija o predlogu Ustava SR Jugoslavije, Pravni život, 1992/7-8

Prelot, M. (2002) *Političke institucije*, Politička kultura, Zagreb

Rose, R. (2000) *International Encyclopedia of Elections*, London, Macmillan.

Rakić-Vodinelić, V. i dr. (1997) *Izborna krađa – pravni aspekt*, Media centar, Beograd

Sartori, Đ. (2002) *Ustavni inženjering*, Filip Višnjić, Beograd

Shugart, S. M. / Carey, J. M. (1992) *Presidents and Assemblies. Constitutional Design and Electoral Dynamics*, Cambridge: Cambridge University Press

Siaroff, A. (2003) *Comparative Presidencies: The Inadequacy of the Presidential, Semi-presidential and Parliamentary Distinction*, European Journal of Political Research, (42) pp. 287-312

Simić, A. (2004) *Prizma*, Centar za liberalno-demokratske studije, Beograd

Slavujević, Z. (1992) *Dometi političkog marketinga u izborima u Srbiji 1990*, u zborniku: Politički marketing i prvi višestranački izbori u Jugoslaviji, Institut za novinarstvo i NIP "Radnička štampa", Beograd

Slavujević, Z. (1993) *Borba za vlast u Srbiji kroz prizmu izbornih kampanja*, u zborniku *Izborne borbe u Jugoslaviji 1990-1992*, IDN i "Radnička štampa", Beograd

---

Slavujević, Z. (2007) *Izborne kampanje: Pohod na birače*, IDN i Friedrich Ebert Stiftung, Beograd

Vasović, M. (2004) *Prizma*, Centar za liberalno-demokratske studije, Beograd

Vukadinović, Đ. (2008) *Od nemila do nedraga*, IIC Nova srpska politička misao, Beograd

Ustav Republike Srbije, Službeni glasnik RS, 1/90

Ustav Republike Srbije, Službeni glasnik RS, 98/06

Zakon o izboru narodnih poslanika, Službeni glasnik RS, 1/90

Zakon o izboru predsednika Republike, Službeni glasnik RS, 1/90

Zakon o izmenama i dopunama Zakona o izboru predsednika Republike Srbije, Službeni glasnik RS, 79/92

Zakon o izbornim jedinicama za izbor narodnih poslanika, Službeni glasnik RS, 32/97

Zakon o izmenama Zakona o izboru predsednika Republike, Službeni glasnik RS, 73/02

Zakon o izmeni Zakona o izboru predsednika Republike, Službeni glasnik RS, 18/04

Zakon o finansiranju političkih stranaka, Službeni glasnik RS, 72/03; 75/03

Zakon o izmenama i dopunama Zakona o izboru narodnih poslanika, Službeni glasnik RS, 18/04

Zakon o izboru predsednika Republike, Službeni glasnik RS, 11/07.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

342.849.2(497.11)''2008''(082)
659.3/.4:342.8(497.11)''2008''(082)
32.019.5:342.8(497.11)''2008''(082)

ОКО izbora 16 : (Predsednički izbori 20.
januara i 3. februara 2008. godine) /
[pripremio Srećko Mihailović]. - Beograd :
Centar za slobodne izbore i demokratiju, 2008
(Beograd : Bg dream i technologies). - 159
str. : ilustr. ; 23 cm

Tiraž 500. - Napomene i bibliografske
reference uz tekst. - Bibliografija: str.
157-159.

ISBN 978-86-83491-46-9

а) Избори - Србија - 2008 - Зборници б)
Масовне комуникације - Избори - Србија -
2008 - Зборници с) Изборна кампања -
Србија - 2008 - Зборници
COBISS.SR-ID 148063244